

A HÁBORÚ ÉS AZ ISKOLA

HÁBORÚS ELŐADÁSOK

AZ ORSZÁGOS PAEDAGOGIAI
KÖNYVTÁRBAN
ÉS TANSZERMÚZEUMBAN

ELMONDOTTAK 1915 FEBRUÁR-MÁRCIUS
HAVÁBAN

FRIML ALADÁR LECHNITZKY GYULA SZABÓ LÁSZLÓ
GYULAI ÁGOST LITKE AURÉL ÚRHEGYI ALAJOS
IMRE SÁNDOR QUINT JÓZSEF VÍGH JÓZSEF

BUDAPEST, 1915

FEANKLIN-TÁESULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET KÖNYVNYOMDA

KIADÁSA

ELŐSZÓ.

Az Országos Paedagogiai Könyvtár és Tan-
szermúzeum elnöksége annak a nagy hatás-
nak tudatában, melyet a világháború az iskolai
élet egész körére gyakorolni fog, az intézmény
programmja értelmében ezúttal is keresvén
az iskola és az élet közti összeköttetéseket,
vizsgálat tárgyává óhajtotta tenni a háború
és az iskola kapcsolatát. Óhajtását illetékes
főhatósága elé terjesztette s terve *dr. Neményi*
Imre vallás- és közoktatásügyi miniszteri ta-
nácsos úrnak teljes méltánylásával találkozott,
ki értékes utasításokkal és tanácsokkal látván
el az intézet elnökségét – s ezért őszinte
hála és köszönet illeti őt – lehetővé tette
a terv végrehajtását. E nagybecsű támogatás
erejével az elnökség szakfőrfiaknak be-
vonásával előadás-sorozatot rendezett tehát
a háború hatása alatt fölmerülő nevezetesebb
pspedagogiai kérdésekről az oktatásnak és neve-
lésnek, ha nem is minden, de lehetőleg sok-
féle tárgyára kiterjedően.

Az előadások 1915. febr. 19-től márc. 19-ig 5 estén át folytak szépszámú közönség részvételével. Az így keletkezett előadásoknak foglalata, nagyrészt szó szerinti szövege van ebben a kötetben összeállítva. Az előadások egy része először az Orsz. Paedagogiai Könyvtár és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítőjében jelent meg, egy-kettő más folyóiratban is (Budapesti Szemle, Földrajzi Közlemények, Néptanítók Lapja).

Ha az előadások nem ölelik is fel mindazon kérdések komplexumát, melyek a háború és az iskola kapcsolatából fakadhatnak, annyi érdekük mégis van, hogy összességük az egyedüli rendszeres kísérlet minálunk a háború paedagogiai vonatkozásainak és tanulságainak irodalmi földolgozására.

Ebben az értelemben ajánlom e kötetet a magyar iskola munkásainak szíves figyelmébe.

Budapest, 1915. aug. 15.

dr. Gyulai Ágost.

Az állampolgári nevelés és a háború.

Írta: *dr. Friml Aladár* főgimnáziumi tanár.

Január hó folyamán a porosz ipar- és kereskedelmi minisztériumnak egy hivatalos kiadványa jelent meg a könyvpiacón. A könyvnek címe: «Staatsbürgerliche Belehrungen in der Kriegszeit.»*

A cím világosan megjelöli a mű célját és tartalmát. Szánva van a szak- és továbbképző iskoláknak, de a középiskolák figyelmét is annyira magára vonta, hogy elterjedése és felhasználása itt is napról-napra nagyobb mérvet ölt. Meg kell jegyeznünk, hogy nem tankönyvről van szó. Útmutató a tanítók és tanárok számára, amelyben több szerző monografiaszerűen dolgozta fel

* Staatsbürgerliche Belehrungen in der Kriegszeit, Herausgegeben für Fach- und Fortbildungsschulen vom Kgl. Preuss. Landesgewerbeamt. 1915. Carl Heymanns Verlag. Berlin. W. 8. I–VIII. 282 1.

és állította be az állampolgári nevelés anyagát a háború perspektívájába.

Nem kívánok e könyv ismertetésénél tovább időzni, később még visszatérek rá, csupán idézni óhajtok előszavából egy mondatot, amely így hangzik: «A német nép tudja, miről van szó e világháborúban. A németek korra, társadalmi állásra és foglalkozásra való tekintet nélkül teljesítik kötelességüket otthon ép úgy, mint a harcmezőn s a tengeren, ugyanazzal a feltétlen odaadással a haza iránt, ugyanazzal a megingathatatlan elszántsággal, hogy kitartanak a szerencsés befejezésig és ugyanazzal az állhatatossággal, hogy elviselik a mérhetetlen áldozatokat, melyeket a háború követel.» Úgy gondolom, hogy ha ez így van, s mindnyájan tudjuk, hogy így van, akkor ez a hivatalos és lapidaris stílusú, de határozott és önérzetes ténymegállapítás az állampolgári nevelés teljes sikerét is jelenti és igazolja azt a kultúrpolitikát, mely a közoktatásba és a köznevelésbe az állampolgári nevelést kifejezetten és intézményesen beillesztette.

Nem kétséges, hogy minden állam közoktatási szervezete feladatául állampolgárok nevelését tűzte ki, bármiként definiálta is egyébként egyes iskolafajainak tantervi céljait és eszközeit, mert hiszen a kultúra fogalmában benne van a közöségnek és az egyediségnek a viszonya egymáshoz. Ha az újabb korban mégis felmerült az állampolgári nevelésnek a köznevelés körében való

élesebb elhatárolása, sőt külön disciplinává emelése, akkor ezt a törekvést arra kell visszavezetnünk, hogy az állami élet feladatai korunkban szemlátomást megsokasodtak, másrészt a jogki-terjesztést az egyén individuális életét tudatosabbá tette, amiből, hogy úgy mondjuk, az életformáknak oly rendkívül gazdag szövevénye támad, melyben az állam és az egyén viszonyáról külön és tervszerűen kell a jövő nézvényt tájékoztatni. Ezt kívánja az állam és állameszme fokozottabb védelme is az újabb társadalmi ideológiákkal és a külső ellenséggel szemben.

Ismeretes, hogy az állampolgári nevelés eszméje a külföldön az utolsó évtizedekben nagy hullámokat vert, amelyekből itt is, ott is kiemelkedett az állampolgári nevelés kész épülete. Nem kívánom most azokat a vitákat ismertetni, melyek az állampolgári nevelés fogalma és célja körül keletkeztek,* elegendő, ha megállapítjuk, hogy minden modern állam gondoskodik arról, hogy a tanuló nemzedék ismerje meg egyfelől azokat a jogokat és kötelességeket, melyek az államot illetik, másfelől ismerje meg és tudja majd gyakorolni azokat a jogokat és teljesíteni azokat a kötelességeket, melyek állampolgári minőségéből reá hárulnak.

* Der Begriff der Staatsbürgerlichen Erziehung von Georg Kerschensteiner. Leipzig 1910. B. G. Teubner.

Abban is megegyeznek a vélemények, hogy a szorosán vett állampolgári nevelés az alkotmánytan, az államjog, a polgári jog, a gazdaságtan és az egészségtan tanításán nyugszik.*

Mint hogy az állampolgári kötelességek között minden európai államban Anglia kivételével a hadkötelezettség is szerepel, önként felmerül a kérdés, vajjon e kötelesség teljesítésére az állampolgári nevelés egyenesen és közvetlenül is készítse elő az ifjúságot, vagy elégedjék meg a, közvetett hatással, melyet az állampolgári nevelés egyéb tényezői ez irányban gyakorolhatnak. Más szóval helyes volna a katonai nevelés elveit belevinni az állampolgári nevelés szervezetébe.

E kérdés felvetése napjainkban különösen jogosult. A harctér eseményei, az ott gyűjtött eddigi tapasztalatok, s bizonyára a későbbiek is felette alkalmasak a közönségben, sőt paedagogus körökben is felkelteni azt a hajlandóságot, hogy a harci készség fokozását a most serdülő nemzedékben a polgári nevelésnek nyomatékosabban hangoztatott feladatává tegyük, mint eddig történt. Különösen a testi nevelés az a terület, melyen a harctéri tapasztalatok gyümölcsöztetése

* L. Miklóssy István: Az állampolgári nevelés szükségessége hazánkban. Előadás a Kath. Tanár-egyesület VI. közgyűlésén. Magyar Középiskola 1914. évi. 81-91. és 146-156. 1.

hálásnak ígérkezik.* Nap-nap után halljuk és olvassuk, hogy a testi fáradalmaknak micsoda rettenetes változatait kell elviselniük katonáinknak s a fizikai ellenállás és edzettség mekkora fokát a van szükségük, hogy a lelki erőt cserben ne hagyja a testi fogyatékoság. És könnyen érthető a következtetés: «Fektessük katonai alapra az ifjúság nevelését.» Ez azonban nyilvánvaló tévedés volna. A tulajdonképeni katonai gyakorlatoknak egészen különleges céljuk van, amelyeknek a polgári életben kevés hasznát vehetjük. Ellenben nem szorul külön bizonyításra, hogy az ügyesség, edzettség, munkabírás, lélekjelenlét, eltökéltség, körültekintés, férfias fegyelem oly tulajdonságok, amelyekre a polgárembernek és a katonának egyformán szüksége van: a polgárnak az élet nem kevésbé komoly harcainak megvívásához, a katonának a háborúviseléshez. Ezeken a pontokon tehát érintkeznek a polgári élet és a hadviselés feltételei. Ez az érintkezés most a háborúban oly intenzív, hogy a béke napjai számára is hatással lehet, ha tanulságait okosan fel tudjuk használni. Már békeidőben is tapasztaltuk, hogy az élet küzdelmeinek növekedésével nem gyarapodott a megfelelő arányban a nemzedékek ellenálló ereje, kitartása, testi egészsége. Az atletika nem segített a ba-

* Katonai irányzat a testi nevelésben. K. K.-tól. O. K. T. 1915. évf. 7. sz. 285. 1.

jon, s a háború után még nyilvánvalóbbá lesz, hogy a testgyakorlásnak e mutatványos formáit még jobban meg kell szorítanunk s a turisztikai elemet kell benne kiszélesítenünk, a cserkész nevelést kell intézményes alapra fektetnünk. Ezzel egyaránt szolgálni fogjuk a béke feladatait és a véderő érdekeit.

A *katonai* fegyelem és engedelmesség is oly különleges célt szolgál, hogy a köznevelés rendes tényezői között el nem helyezhető, már pedig a katonai nevelés és a par excellence katonai gyakorlatok nélkülük nem képzelhetők. Viszont a rend, a pontosság, a felelősségérzet, melyeknek áldásait a harcmezőn tapasztalják katonáink, kedvező visszahatással kell, hogy legyenek egyes társadalmi rétegeinknek e tekintetben meglehetősen laza felfogására. Tanulóifjúságunk is a túlságosan becéző nevelésnek, mely napjainkban különféle jelszavak alatt lábra kapott, kárát vallja.

A háború tapasztalataiból való az a tény is, hogy katonáink vitézségének, kitartásának nem a katonai szigor és a büntetéstől való félelem az indítéka. Békés foglalkozású tartalékos tisztek és nép fölkelők teszik harcoló seregeink zömét. És ezekkel a katonai disciplinától jórészt már elszokott elemekkel azok a katonai feljebbvalók tudnak legeredményesebben operálni, akik megkövetelik ugyan a rendet és kötelességtudást, de szeretettel és méltányossággal bánnak velük, akár csak az iskolában is az a tanítómester ér el leg-

jobb sikort, aki legközelebb áll tanítványai szívéhez. Helyes tehát az a következtetés, hogy a katonai és a polgári nevelésnek közeledniök kell egymáshoz, egyik tanulhat a másiktól.

Kerschensteiner* az állampolgári nevelés feladatai közé sorozza az állampolgárnak a haza védelmére való képesítését is: «Erziehung zur Wehrhaftigkeit.» Ezen azonban nem a katonai nevelést érti, hanem a józan és hygienikus életmódra szoktatást, mely az egyévi hadiszolgálatra is alkalmassá teszi. Ezt egybevetve az előbb mondottakkal nem szabad figyelmen kívül hagynunk az állampolgári nevelés és háború kapcsolatainak vizsgálatánál azt a szempontot, hogy az állampolgári nevelés céljait a bókében dolgozó állam, társadalom, és egyén közös érdekei határozzák meg. Ha ezek a célok az állami lét tudatosságára, az egyén akaratának közös feladatok megoldására irányuló és belátáson alapuló alárendelésére irányulnak és ha a leendő polgárban a vallásosság, a lelkiismeretesség, a szorgalom, a kitartás, az önmegtagadás ** és az odaadás erőnyeit vannak hivatva fejleszteni és cselekvő készségre bírni, akkor nem kétséges, hogy az ekként nevelt állampolgárok a háborúban is tudni

* Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend von Dr. Georg Kerschensteiner, 3. Aufl. Erfurt 1900. Verlag v. K. Villaret. III-ik lap.

** Id. mű u. o.

és teljesíteni fogják kötelességeiket. Abból a viselkedésből tehát, a melyet az állampolgárok a maguk összeségében háború idején tanúsítanak, világosan következtetést lehet vonni arra, mennyire ismerik állampolgári kötelességüket s mennyire vannak tudatában annak, hogy a változott viszonyok között is az állam, a haza létérdekeinek megóvásától és biztosításától függ az ő veszélyeztetett egyéni létük megóvása és biztosítása is. Lássuk néhány példában, hogyan érintett bennünket, de főképp hogyan érintette népünket a háború kitörése. Tapasztalhattuk, hogy a háborús hírek keltettek ugyan izgalmat, de félelem, vagy rettegés nyomai nem voltak észlelhetők s mikor a mozgósítási parancs megjelent, a bevonulásra kötelezett férfitlakosság nyugodtan s oly pontossággal jelentkezett illetékes hadkiegészítő parancsnokságainál, oly nyugodtan várakozott napokon át – sokszor a szabad ég alatt töltve az éjszakákat is, hogy méltán bámulatot keltett ez a várakozást felülmúló kötelességtudás. És a szélső délvidék egyes szerblakta helyeit nem számítva, helyt álltak nemzetiségeink is. A mozgósítás megtörtént, hadseregeink felvonultak s azóta vívják hőiesen és lankadatlanul csatáikat túl az ország határain. De folytassuk észleleteinket az ország határain belül. Mikor a vonatok elvitték katonáinkat, eleinte valami különös zsibbadtság jelei mutatkoztak az otthon maradottak leikein. Mintha úgy gondolkoztunk volna: íme felszerel-

tük, elláttuk hadseregünket élelemmel, ruhával, munícióval s a hadviselés minden egyéb szükséges kellékével s most várjuk türelemmel, mit hoz a jövő. Az a tudat, hogy a jelenkor háborúit nemcsak a fegyveres erőnek, hanem az otthon maradottak millióinak is meg kell vívniok, mintha csak a legműveltebbek elméjében lett volna meg világosan. Láttuk, hogy a kisebb és nagyobb ipari üzemek kezdték megszüntetni vagy megszorítani működésüket, anélkül, hogy erre kényszerítő okuk lett volna, az üzletek tartva a forgalom megcsappanásától, leszállították személyzetük számát, a városi közlekedés kevesebb járat-tal kezdett lebonyolódni, sőt a napilapokban vita folyt arról, vajjon megnyíljanak-e az iskolák vagy sem. Szóval az élet lüktetése a legfontosabb vonatkozásokban megállással fenyegetett. Szerencsére ez az állapot nem sokáig tartott. De meg kell állapítanunk, hogy erélyes fellépésre volt szükség, hogy a további stagnációnak, elenyedésnek eleje vétecsék.

Tapasztalhattunk egyebet is. Megcsappant a kínálat az élelmiszerekben. Ebben kétségkívül része volt a számításnak, a spekulációnak is, de a kisembereket, a kicsiben termelőket a falvakban sokszor az ösztönös egoizmus bírta rá, hogy termésüknek egy jelentékeny hányadát, nagyobb-
bat, mint az ő rendes évi szükségletük, félre-
tegyék. Tanúi voltunk annak is, hogy az embe-
rek hirtelen megrohanták a takarékpénztára-

kat betéteikért, mert azt gondolták, hogy ott-hon a ládafiókban nagyobb biztonságban lesz a pénzük, mint a pénzintézetek pánccélzárain belül.

Csakhamar jelentkezett a váltópénz, különösen az ezüstpénz hiánya. Intelligens ember is akadt nem egy, aki gyűjtötte az ezüst egy és két koronásokat helytelenül felfogott előrelátásból arra az időre, amikor a papírpénznek nem lesz esetleg értéke.

A példákat ki-ki szaporíthatná. Azonban az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy közgazdasági életünknek a háborúval való összefüggéseiről nem volt kezdetben tudatos képünk. És ha latba vetjük, hogy a fala népe máig se nagyon változtatott rendes életmódján, hogy a fehér nép ölbe tett kézzel élvezzi a hadisegélyt és selyem viganót vásárol, ellenben napszámba felemelt bérért sem szegődik: akkor nem mondhatjuk, hogy az állampolgári kötelességeket a maguk valóságában felismerné és átérezné különösen gazdasági vonatkozásaikban. Népünk nagy része nincs tudatában annak az igazságnak, hogy «valamint csupán a hadi vitézség technikai készülség nélkül tartós eredményeket nem biztosíthat a háborúban, azon képen a gazdasági élet erőinek és területeinek helyes elrendezése nélkül a «front» mögött nem biztosítható a végleges győzelem.»*

* Staatsbürgerliche Belehrungen in der Kriegszeit. V. fejt.

Megnyugtató, hogy a gazdasági élet folytonosságának fenntartására nálunk is megtörténtek és folyamatban vannak az intézkedések. De kétségtelen, hogy az említettem okoknál fogva ez a feladat nálunk sokkal több nehézségbe ütközik, mint német szövetségeseinknél. Egy okkal több ez is, hogy felhasználjuk az alkalmat és vizsgáljuk, hogyan értékesíthetők a háború mozzanatai az állampolgári nevelés céljaira.

Eleinte paradoxonnak látszik, hogy az állampolgári nevelést, melyről megelőzően megállapítottuk, hogy céljait helyesen elsősorban a béke szempontjából határozhatjuk meg, most a háború szemüvegén át nézzük. De, ha figyelembe vesszük, hogy az állam a háborúban mindenkitől érthető, mindenkit a legközelebről érintő, mindeneket átkaroló szent és magasztos hivatásban jelenik meg, akkor minden más ténykedésénél világosabban és határozottabban rá eszmélünk az állam fogalmára. Békében ez távolról sincs így. Sőt az állami élet tényei béke idején igen sokszor hamis fogalomalkotásra adnak alkalmat. Mily sokan vannak, akik az államot csak az adószedésből, a katonai sorozásokból, közmunkák rekvirálásából, állat- és takarmány-kiviteli tilalmakból stb. ismerik, ellenben az állam által nyújtott ellenszolgáltatásokra nem gondolnak, mert az állam és a polgárok viszonyát soha sem mérlegelték. Hányan vannak, akik mindent elkövetnek törvényes adójuk leszállítására, ellenben szívesen

részesednek állami vállalkozásokban s fejős tehénnek tekintik az államot a békében s talán még inkább a háborúban. Éles világításba helyezi ezeket a tényeket Prohászka, Székesfehérvár püspöke, midőn így szól egyik háborús előadásában,* miután a magyar nép harci vitézségének szép emléket emelt, de hibáiról sem feledkezik meg: «Hol tartunk annak a belátásától, hogy amit a haza veszít, azt én veszítem s hogy ami a hazának kerül pénzébe, azt én fizetem, tudniillik mindegyikünk? Hol tartunk attól, hogy ami az államé, az az enyém is s hogy ami neki vész, az nekem vész s azt bizony nekem kell megfizetnem. A mi katonáinkban – s ez a magyar szociális érzés egyik mérője – mind ez átlag hiányzik; ha egy kicsit is megsebesültek, ezer és ezer számra dobják el a drága fegyvert s ezt a könnyelmű pazarlást a csodalénynek kell megfizetni, melyet államnak hívnak, hogy miből, azt a magyar nem kérdezi; de az adót nyögi és felpanaszolja. A béres asszony vagy más, akinek elment a kenyérkeresője, megkapja attól a misztikus felhőbe burkolt lénytől, az álamtól a segélyt s nem dolgozik, ül a küszöbön, vagy a padkán a kályha mellett s lopja a napot s nem érti, hogy az az egész állam, közigazda-

* Prohászka Ottokár: A háború lelke. 171. oldal. «Élet» kiadás. Budapest, 1915.

ságilag egy szerző, munkás, szorgalmas, takarékos nép vállain áll, hogy az állam ereje az a munka, melyet mi végzünk a hogy az állampénztár forrásai mind a mi zsebeinkben rejtőznek. íme ez a szociális műveltség – ez a polgári belátás a dolgokba s az összefüggésekbe hiányzik a magyar népből.»

Érezzük, hogy a költői ihletű tudós főpapak szavai népünknek az állampolgári belátás fogyatékoságából eredő hibáit híven és találóan jellemezte.

Érezzük azt is, hogy bár népoktatási törvényünk megköveteli az iskolákban «a polgári jogok és kötelességek rövid ismertetését», a felsőbb népiskolákban a hazai alkotmánytannak tanítását, a polgári iskolákban is a köz-, magán- és váltójog «alapvonalainak» megismertetését: mégis nagyon sok a tennivalónk ezen a téren, hogy az állampolgári nevelés gazdagabb gyümölcsöket teremjen. Nem tekintve azokat a feladatokat, melyek a népoktatásnak ezen irányban való elmélyítésére alkalmasak lehetnek itt van a közép fokú oktatás egész területe, ahol az állampolgári nevelésről intenzívebb módon és tudatosan kellene gondoskodni.* Ennek felismerése bírta

* Jellemző pl., hogy nem egyszer akadnak olyan középiskolai tanulók, akik nem tudják, hogy katonai ügyben a járásbíróshoz vagy a szolgabíróshoz kell-e fordulniok.

rá Miklóssy István főgimnáziumi tanárt, hogy az állampolgári nevelés érdekében mozgalmat indítson és eszmecserére adjon alkalmat a budapesti kath. tanári körben megtartott sorozatos előadásaival.* További eszmecserére nem kerülhetett a sor, mert megindítója a háború kitörése óta hadiszolgálatot teljesít.

Nem feladatom, hogy az állampolgári nevelés kívánatos továbbfejlesztését rendszeresen vázoljam most s θ rövid kitérés után visszatérek annak a kérdésnek taglalásához, mikép használhatók fel a háború tanulságai az állampolgári tudatosság felébresztésére és megerősítésére.

Az állampolgári nevelés eszközeinek, mondjuk tárgyainak komplexumából, különösen az állampolgári jogok, és kötelességek, másrészt a gazdaságtan közérthető elemei azok, amelyek a háború mozzanataiban éles világításba helyezhetők.

Már maga az állam fogalma, oly konkrét tartalmat nyer a háborúban, hogy sokkal könnyebben megérthető jelen ténykedéseiből, mint bármilyen szabad definitióból. Lássunk néhány példát.

Az állam a többi között személyes szabadsá-

* Fentebb, jegyzetben idézett előadásán kívül még két előadást tartott M. Állampolgári nevelés Franciaországban. L. Magyar Középiskola 1914. évf. 257. 1. A németalföldi, a dán és svájci állampolgári nevelés. L. u. o. 464. 1.

got, vagyonbiztonságot és az otthon sérthetlenségét biztosítja polgárainak. Amíg a béke tart, ezen jogok tudata a polgárok legtöbbszörénél csak latens, csak egyénekenként és helyekenként lép fel, mint tudatos valóság, akkor, amikor valamely oldalról veszély fenyegeti és akkor kinek-kinek módjában van, hogy ezen jogainak megsértése ellen az arra hivatott fórumok előtt egymaga is védelmet keressen. A háborúban egyszerre s mindenre kivétel nélkül rászakad annak a veszedelemnek tudata, hogy e javaink veszendőbe mehetnek, ha győz az ellenség. S ettől a veszedelemtől az állam ment meg bennünket hadseregével és hatalmas organizációjával, mely a hadviseléshez megkívántatik. A nép legegyszerűbb fia is érzi a maga elégtelenségét s tehetetlenségét az óriási feladattal szemben s milliók bizalommal tekintenek az államra s az állam képe egy pillanat alatt kilép abból a misztikus homályból, amely béke idején a nép előtt körülveszi és testet ölt. Ugyanakkor megvalósul a sokat hirdetett elv, hogy amire egyesek vagy kisebb csoportok nem képesek, azt el tudják érni az e célra egyesített erők, a nemzet összessége. De az ellenség leveréséhez fegyver és muníció is kell, a nagy hadseregeket táplálni kell, kórházakat kell állítani sebesültek számára, gondoskodni kell a kenyérkereső nélkül maradt családtagokról, az elesettek özvegyeiről és árváiról. Hasonló szükségletek kielégítése részben a békében is fel-

adata az államnak, de most mindez a szemünk előtt folyik kolosszális méretekben és szédítő egymásutánban. Ha iskolák, vasutak építése, jóléti intézmények felállítása, munkásotthonok telepítése és más számtalan állami feladat teljesítése a békében nem volt elég az államról való helyes fogalomalkotásra, a háború valóban módot és alkalmat nyújt, hogy megteremtsük tanítványaink lelkében. Es itt különös súllyal kell rámutatnunk nemzetiségi vidékeinkre. Ha valamikor ráirányíthattuk nemzetiségeink figyelmét a magyar állam védő és oltalmazó karjára, most fogjuk megtehetni leghatékonyabban. A harc dühe ott tombol leghevesebben, az ország azon határa mentén, ahol nemzetiségeink laknak. Szemük előtt folyik a védelem munkája, amint szemük előtt folyt a betörő ellenség barbár pusztítása, ahol sikerült, lábát, hacsak napokra is megvetnie. Ennek a vidéknek az orosz pánszlávizmustól sokszor megkísértett népe, bizonyára sohasem volt oly fogékony magyar állameszme megértésére, mint a szenvedések ezen napjaiban, amelyekből az állam hadserege és gondoskodása mentette meg. Az a néhány hét, amelyet az orosz hordák a határszéli falvakban töltöttek, eloszlathatta az orosz ügynököktől a nép elé festett ábrándképeket, keserű ízelítőt nyújtott a cárizmus áldásaiból s ugyanakkor mérhetetlen magasságba emelte a magyar állam jog- és törvény-uralmát. Ezt a momentumot ne mulasszák el felhasználni isko-

láink és tanítóink sem most, se a háború után. Az állampolgári jogok további ismertetésénél az ellentétek szembeállítására is nagy haszonnal értékesíthető, amidőn az orosz autokrata állam jogfosztó rendszerét vázoljuk, hogy mennyire korlátozza a személyes szabadságot az orosz uralom békében is. Nem kíméli a családi otthont, házkutatásokat tarthat; vagyonekhozási rendeleteket, elfogatási parancsokat adhat ki bírói végzés vagy ítélet közbenjövete nélkül, tisztán rendőri vagyis közigazgatási úton, miként a Szibériába deportáltak szomorú példája tanúsítja. Oroszországban nincs vallásszabadság, rendszeresen folyik a felekezeteknek elnyomása az orosz orthodox egyház kivételével. Itt nyomatékkal utalhatunk az oroszok erőszakos térítő munkájára határainkon. Majd felhívhatjuk a figyelmet, hogy a cár birodalmában nincs sajtó- és gyülekezeti szabadság.

Ugyanakkor kifejtethetjük, hogy a hadviselés érdekei a háborúban, az állampolgári jogok bizonyos korlátozását vonják maguk után, de még ez a hadállapot is respektálja a törvények garanciáját és semmiesetre sem nehezedik oly nyomasztóan a polgárságra, mint az orosz önkény béke idején is a maga hazájában. Hogy miért van szükség a háborúban kivételes intézkedésekre, azt könnyen megértik a tanulók saját tapasztalataikból. Látják, hogy a vasutak katonát, ágyút, fegyvert, élelmet stb. szállítanak a harctérre,

mert a hadsereg harci készsége és felkészültsége most a legfőbb, minden más érdeket megelőző feladat. Érthető tehát, ha időnkint nem utazhatunk tetszésünk szerint, ha nem adhatunk felcsomagokat, ha nem küldhetünk pénzt a postán akkor, amikor akarunk. E miatt van is néha egy kis fennakadásunk, talán kellemetlenségünk is, de egy embernek vagy csoportoknak ezekből származó nehézségei semmiségek a haza, az állam, mindnyájunk létének látható és érezhető veszélyeztetésével szemben. Azért a polgári jogok korlátozása a háborúban nem önkény, hanem az állam önfenntartására irányuló törvényes állapot, amely alkotmányosan jött létre és amelynek zúgolódás nélkül kell magunkat alávetnünk.

Az állampolgári köteleességekre szintén élénk világosságot vet a háború. Legfontosabbak közülük az állampolgári hűség, engedelmesség a törvények iránt, az adófizetés, a hadkötelezettség. Kidomborításukra a napi események és tapasztalatok bőséges anyagot szolgáltatnak.

Az állampolgári és alattvalói hűség fogalmát akként érzékeltethetjük meg, ha az ellene elkövetett bűnöket, az árulást és a kémkedést tanulóink erkölcsi felháborodásának és megvetésének tárgyává tesszük.

A törvények iránt tartozó engedelmesség és a törvény előtti egyenlőség tömeges példáit a hadbavonulók százezrei nyújtják rangra és állásra való különbség nélkül.

Az adófizetés kötelezettsége a háború alatt sem szünetel. Ennek a kötelességnek teljesítésétől függ az állam teljesítő képessége békében és háborúban egyaránt. Ha az adófizetés a békében oly terheket ró az állampolgárokra, amelyek nem gyümölcsöző befektetéseknek látszanak, pl. hadifelszerelésekre, fegyverekre, ágyukra, várakra, szóval a véderőre, most egyszerre mindenki előtt világossá lesz, mily fontos, mily életbevágó dolog, hogy az adók befolytak és hogy a véderőre is nagy összegek jutottak. Azért nem hazafias dolog a háború ürügye alatt az adófizetést elodázní. Miből fedezze az állam rendes és rendkívüli kiadásait, amikor a háborúban hihetetlen módon megsaporodtak a szükségletek. Hiba az is, ha a moratóriumot olyanok is felhasználják fizetési kötelezettségeik teljesítésére, akik tudnának fizetni. Ezzel t. i. olyan polgártársaik fizető képességeit gyöngítik, akik állami adóikat e miatt nem tudják beszolgáltatni.

Legkönnyebb kétségkívül ma az állampolgári kötelességekből a hadkötelezettséget megvilágítani. Miért van szükségük a mai államoknak hadseregére, miért kell minden alkalmas embernek otthonát egy időre béke idején is elhagynia, hogy katonai szolgálatot teljesítsen, oly kérdések, amelyekre minden elméleti oktatásnál érthetőbb választ adnak a csatamezők véres csodái. Es itt már nemcsak kötelességekről kell beszélnünk, hanem a vitézség, az odaadás, az önfeláldozás

etnikai hatásait is fel kell használnunk az állampolgári öntudat fejlesztésére és megerősítésére. Ez a terület az, a hol a jogok és kötelességek fogalmát, erkölcsi momentumokkal kell körülvenni, amelyek nélkül nem lehet el semmiféle polgári nevelés, mert az intellectus egymagában nem biztosíték az állampolgári erények gyakorlására.*

Nagy haszonnal értékesíthetjük azokat a háborús tapasztalatokat az állampolgári nevelés érdekében, melyek gazdasági életünknek a háborús viszonyokhoz való adaptációjából meríthetők.

Itt jelentkezik leghatározottabban az ösztönös és a tudatos egoizmus egyaránt. Mindkettőnek leküzdésén és átalakításán múlik a háború gazdasági részének sikeres megóvása sokkal inkább, mint bármely más tényezőn. A kiéheztetés elmélete veszedelmesebb fegyver, mint a gránát és a srapnel. Kivédésére rendszeres gazdasági organizáció szükséges és máskor nem ismert önmegtagadást és áldozatkészséget tételez fel a polgárság részéről. De szükséges a népnek gazdasági iskolázottsága is hozzá, mert különben a hatóság rendeletét helytelenül vagy sehogysen hajtja végre.

Németország azonnal a háború elején számított arra, hogy Anglia a kiéheztetés elméletét a gya-

* L. Staatsbürgerliche Erziehung von Dr. F. W. Foerster, Leipzig. Teubner 1910. 8. 1.

korlatban fogja próbálni megvalósítani. S mivel élelmickekben körülbelül 33% erejéig bevitelre srorul, azonnal áttért a háborús gazdálkodásra, ami annyit jelent, hogy számításba vette összes készleteit, a várható behozatalt sa mutatkozó hiányt a lakosság életmódjának racionalizálásával próbálta pótolni. Németország nagy gazdasági föllendülése, miként ők mondják, a ruházkodási és élelmezési luxust – demokratizálta.* Vagyis a német polgár többet költ rendes körülmények között ruházat és élelemre, mint az 1870. év előtti időben, de nem azért, mert erre szükség van, hanem mert telik rá a társadalom minden rétegében. Nem csoda. A német kivitel (főleg ipari kivitel), mely 1871-1880-ig átlag 6 milliárdra rúgott, azóta 22 milliárdra emelkedett évenként. A luxus kétségkívül nálunk is demokratizálódott, valószínűen még inkább, mint Németországban, de sajnos, nem azért, mert telik, hanem azért, mert másra nem telik. A német nép azonnal megértette, miről van szó, minden egyes ember érezte a maga gazdasági szolidaritását az állam gazdasági helyzetével és ahhoz alkalmazkodott. És azért ott nem is került a kivételes intézkedések végrehajtása nagyobb nehézségekbe, mivel a nép nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is intelligens, amit magunkról el nem

* Staatsbürgerliche Belehrungen in der Kriegszeit. 84. l.

mondhatunk. Az élelmiszerek okszerű elosztódására, az árak szabályozására nálunk is történtek intézkedések. Állampolgári kötelesség ugyan, hogy az állam vagy egyesek szorult helyzetét senki sem használja fel illetéktelen vagyonszerzésre, s mégis hányszor szegték meg ezt az elemi szociális elvet, nagyban és kicsiben épen a háború alatt. Hányszor indokolták a piaci árusok az árak emelését bőségben rendelkezésre álló termékeknél is azzal, hogy háború van, «mikor jusson egy kis haszonhoz a szegény ember?» Ezek a tudatos egoizmus példái. De ennél még gyakoribb az ösztönös egoizmus, melybe a gazdaságtanilag iskolázatlan falusi ember esik. Elrejtí búzáját, krumpliját, babját, borsóját stb., hátha jön a muszka, vagy a «finánc», mindakettő elviszi, miből élünk?... Azt sem érti, miért adja ő el búzájának egy hányadát s miért vegyen azon kukoricalisztet, mikor az ő öregapja sem evett soha mást, mint búzakenyeret.

Ha falusi asszonyaink és a városi napszámosok nem vállalnak munkát, mert megélnék a hadisegélyből, ez a jelenség is arra vezethető vissza, hogy nem látják be a munkáskezek hiányának befolyását az egész gazdasági helyzetre s nem érzik az érdekközösséget, mely azt parancsolja hogy az egyes ember munkaereje most még nélkülözhetetlenebb az összességre nézve s végső elemzésben neki is javára válik.

Még több szó eshetik a föld megműveléséről

s a mezőgazdasági termelésnek a háborús szükségletekhez való alkalmazkodásáról.

Az ipari élet transzformálása is a háború adta viszonyokhoz nehezen ment. Míg nálunk számos ipari üzemet be kellett szüntetni munkáshiány, vagy szállítási nehézségek, vagy a kereslet megcsappanása miatt, Németországban azonnal átalakult igen sok üzem olyan cikkek gyártására, amelyek a hadviseléssel közvetve, vagy közvetlenül összefüggnek. Ez természetesen csak oly munkáselemek segítségével lehetséges, amelyeknek kulturális foka a megváltozott munkakörhöz való gyors alkalmazkodást lehetségessé teszi. Vallja is büszkén az említettem porosz hivatalos kiadvány, hogy Németország pontosan működő háborús organizációját népiskoláinak fejlettségéből lehet megmagyarázni. A német nép átlagos műveltségének színvonala magasabb a többi népekénél.* Ezt kiegészíti a tudományos képzés methodikus organizáltsága, amely nélkül, úgy mond, lehetetlen lett volna az angol iparral a versenyt sikeresen felvennünk. Ezt az angolok is elismerik: «Igen, a germánok tanultságukkal fognak bennünket agyonütni», mondotta egy angol parlamenti vezér.

Hogy az állampolgári nevelés gazdasági okulásait a háborúból vett példákkal illusztrálhassuk,

* Staatsbürgerliche Belehrungen in der Kriegszeit. I. fejt.

tereljük rá a tanulók ügyeimét azokra a nélkülözésekre és fáradalmakra, melyeket harcoló katonáink hősi kitartással viselnek. A harcmezők megpróbáltatásainál nincs külön tanítómester. Hányszor kénytelenek étlen-szomjan küzdeni az ellenséggel s mi idehaza, ahol életünk biztonságban van, mi zúgolódjunk, ha egy tál ételt meg kell vonni magunktól, ha nem ehetünk fehér kenyeret, ha kevesebb húst, vaját stb. kell fogyasztanunk. Ebből a kiindulásból könnyen rátérhetünk a továbbiakra: Ne vásároljunk nyálkságot, ne együnk zsíros kenyeret, ne pazaroljuk a kenyérhajat, ne igyunk alkoholos italt, szóval világosítsuk meg az egyszerű, a takarékos, a mértékletes életmód elveit gyakorlati példákkal. A tanulók nagy része már ilyen rend szerint él is odahaza. Magamagán tapasztalja, hogy ilyen életrend mellett is egészséges és el tudja végezni mindennapi teendőit. Itt kínálkozik a kedvező alkalom annak a kérdésnek felvetésére a tanulók előtt: mennyivel gazdagabbak, vagyonosabbak volnánk, ha a békében önként úgy takarékoskodnánk, ahogy most részint előrelátásból, részint kénytelenségből takarékoskodnunk kell, anélkül, hogy ínséget szenvednénk. Magyarázzuk meg a többi között, hogy a sok hús-evés káros az egészségre, nemzetgazdasági szempontból pedig pazarlás. Ezek az útmutatások, aminőket a német ifjúság bőven kap a háború idejére, nálunk még szükségesebbek, noha oly terjede-

lemben minden népréteg ifjúságát nincs is módunkban kioktatni. Az ismétlő iskolák az ifjúsági és népegyletek az igazi talaj, ahol az állampolgári nevelés magjait el kell hintenünk, de ezek számát még nagyon szaporítanunk kell, hogy a különben helyes koncepció megfelelő gyümölcsöket teremjen. Poroszországban 1897-ben 969 ismétlő, illetőleg továbbképző iskola (Fortbildungsschule) volt. Az 1911. évben számuk már 5349. A középiskolában könnyebb a helyzet, a tanulók intelligenciája az állampolgári nevelésre adva van. Azokat az impulzusokat és tudnivalókat, melyek az állampolgári nevelés szempontjából a mai viszonyok között tekintetbe jöhetnek, hazafias szellemű iskolákban nem nehéz a tanulók lelkébe juttatni, de nem elmélettel, hanem a kínálkozó konkrét tények bevonásával és megbeszélésével és közvetlen tevékenységük igénybevételével. A példa, a tett a legközvetlenebb nevelők. Az önmegtagadást, az áldozatkészséget, az önfeláldozást, vagyis az állampolgárnak nem írott állami törvényen, de az etikán alapuló kötelességeit a pusztá szóból nem érti meg az ifjúság, ha át nem élte őket. Átélésüknek most van az ideje. Es e tekintetben a helyes útra léptünk, amikor az ifjúságot cselekvő közreműködésre serkentettük egyrészt azért, hogy személyes tevékenységüket vesszük igénybe, – a leányiskolák pl. meleg ruhát és fehérneműt készítettek, a fiúk mint cserkészek a sebesültek szállításánál segéd-

kéznek, falusi nép gyermekei vízzel, gyümölcssel és ennivalóval látják el a keresztül vonuló katonákat, – másrészt alkalmat adunk arra, hogy zsebpénzüket vagy egyéb megtakarított filléridet családtagjaik segélyezésére fordítsák. Persze, a németek ezen a téren is minden népet felülmúlnak. Tudott dolog, hogy az aratásnál középfokú iskolák tanulói is együtt dolgoztak a megcsappant számú arató néppel s újév óta – mindmégannyi fűрге ügynökök – aranyat szereznek be papírpénz ellenében a birodalmi bank számára. Olvassuk, hogy az így kitűzött cél egy milliárd aranynak összegyűjtése. Ám nem szabad keveselni azt sem, amit a mi ifjúságunk tett és tesz.* Ezt a tetre való készséget a közért, a szolidaritásnak ezt a nagy méretekben jelentkező' tőkéjét mintegy konzerválni, elraktározni feladatunk a háborúban, hogy a jobb napokban, a békében is gyümölcsöztethessük.

A fogyatkozások pedig, melyeket épen az állampolgári nevelés szempontjából észlelünk, arra

* Hadd említsek meg a sok közül csak egy példát. Az Andrassy-úti fels. leányiskola és leánygimn. növendékei eddig a harcoló és a sebesült katonák részére sajátkezűleg mintegy négyezer darab különféle téli meleg ruhadarabot kötöttek és varrtak. Ezer szeretetadományt gyűjtöttek karácsonyra és fedezik állandóan tizenöt sebesült katona ápolási költségeit, ami havonként 900 korona hozzájárulást jelent.

sarkalnak, hogy ezeknek kiküszöbölésére minden rendű iskoláinkban a figyelmet rátereljük.

Hátra van, hogy fejtegetéseink eredményeképpen összeállítsunk néhány szempontot, amelyek alá az állampolgári nevelés háborús anyaga beosztható. Teljességre semmiesetre sem tarthat igényt ez az összeállítás, csupán kísérlet arra nézve, hogyan lehet az anyagot csoportosítani.

I. A háború. Előzmények. Kitörésének közvetett és közvetlen okai. Nem mi akartuk, ránk kényszerítették. Az ország hangulata. Az ország egységes állásfoglalása. A nép és a parlamenti pártok egyetértése. Mi forog a kockán? Az állam megmentésétől függ polgárainak sorsa is.

II. Az elérendő cél és eszközei. A mozgósítás. Lefolyása és az állampolgárok bevonása a védelemre. A védkötelezettség. A hadsereg. Katonáink hősiessége és kötelességtudása.

III. Hadiállapot. Kivételes intézkedések a jogi és nemzetgazdasági téren. A forgalom és kereskedelem időnkinti korlátozása a hadseregszállítások érdekében. Kiviteli tilalmak. Vámmentes behozatal. A hadsereg és a népelelmezés. Az állatállomány fenntartása. Moratorium. Rekvirálások. Drágaság.

IV. Földművelés. A főtáplálék a kenyér. Ennek biztosítása. Miért kell a búzakenyér-evésről lemondanunk? Miért fogyasszunk kevesebb húst és zsiradékot? Gyűjtsük az ételmaradékot az állatok számára, mert a nekik szánt táplálék egy

része (kukorica) az embereknek kell. Segédkezünk a mezőgazdasági munkában. Termeljünk gyorsan fejlődő mezőgazdasági termékeket.

V. Ipar és kereskedelem. A háború befolyása az ipari munkások helyzetére. Új munkaalkalmak szerzése. Munka-kereslet és munka-kínálat. Kereskedés az élelmiszerekkel. Maximális árak. Élelmiszerezsora és az ellene való védekezés.

VI. Pénz és hitel a háborúban. Miért kell az államnak sok pénz a háborúban? Melyek a pénzforrások? Miért nem szabad a betéteket a pénzüntézetektől rohamosan elvonni? Miért nem szabad a váltópénzt, ezüstöt félretenni? Mire való a közös osztrák-magyar bank aranykészleteinek gyarapítása?

VII. Hadi segélyezés. Célja és különféle módjai és eszközei. Hadi kórházak. Sebesültek és rokkantak segélyezése. A hadi segélyezés nem jótékonyosság, hanem állampolgári kötelesség. Mit tehet és mit kell tennie az ifjúságnak e téren?

Önként értetődik, hogy e szempontok a különböző iskolafaj ok igényei szerint választandók meg. Bővítésük vagy kiegészítésük a tanulók korához és intelligenciájához fog alkalmazkodni, de magának az iskolának tantervéhez is.

A tárgyalásból annak az összbenyomásnak kell kialakulnia, amely hivatva van most inkább, mint bármikor az állampolgári öntudatot életre hívni és megerősíteni és az állameszme gondolatát érthetővé tenni. Ugyanakkor bő alkalom

van az állampolgári kötelességek, a hazaszeretet, a hűség, a vallásosság, az engedelmesség, a kitartás, a szorgalom, a takarékoság, az önmegtagadás stb. erényeinek tettekben megnyilvánuló példáira rámutatni s egyben a tanulókkal is gyakoroltatni. Hiszen a most átélt idők nevelő hatása épen abban rejlik, hogy tetteket lát tömegesen a serdülő nemzedék mindenfelé, amerre csak tekintetét irányozzuk. Legyen gondunk rá, hogy jól lásson. Intézzük úgy ezt a meglátást, hogy benne a magyar állam, a magyar haza hatalmas képe kibontakozzék s eltörölhetetlenül vésődjék az elmékbe és a szívekbe a magyar állampolgári öntudat és büszkeség.

A háború és az irodalom.*

Írta: dr. Gyulai Ágost, paedagogiumi tanár.

Van a leggondolkodóbb, eszmékben leggazdagabb magyar poétának, Arany Jánosnak, egy szép költeménye, melyet 1850-ben hazafiúi érzéseinek legfájdalmasabb konvulziói között írt. Címe: *Gondolatok a béke-kongresszus felől*. Akkoriban volt ez, mikor alig egy esztendeje zajlottak le szabadságharcunk nagy és véres eseményei s nemzetünk bús elnyomatás terhe alatt nyögött. Éppen ezért a költemény talán szomorú anakronizmusnak tűnhetett föl, a harcoknak és következményeiknek iszonyataiból még föl sem ocsúdott nemzet előtt, mert amily rajongva ismerte el benne Arany az örök béke és nyugalom gondolatának nagyságát, melyet «képzelní is dicső, fenséges eszme», épp olyan mély logikával tagadta annak lehetőségét. Érzékeny lélekkel szenvedte végig a nem sokkal előbb dúlt háború? események iszonyatait, békés házatája pusztulását, hazája legjelesebbjeinek szertehullását, leg-

* Először megjelent a «Budapesti Szemle» 1915. júl. fűzetében.

jobb barátja véres elestét a harcmezőn, a nemzet félisteneinek szörnyű végét a bitón; ez emlékek még sok óv multán is mély fájdalommal töltötték el őt, de az emberiség történetébe mélyen belelátó lelkével közvetlenül az események lezajlása után nem tudott hinni, bízni az örök békében, sőt annak jogosultságában sem; józan megfontolással intette a béke-kongresszus tervével fáradozókat, hogy hagyják el a meddő vitát, bölcs Isten az, aki rendel. Ebben a költeményében mondotta ki, hogy az embernek az a tiszte: legyen «békében, harcban ember!» Amennyire nem volt, minden látszat ellenére is, időszerűtlen akkor, közvetlenül a legvéresebb események után, a költő intelme, éppen úgy nem az most sem, mikor a ma dúló háborúnak ki tudja, mily véres s talán egészen újszerű fejezetei várnak reánk, mikor mindinkább lángba borul a világnak a harcok tüzétől eddig megkímélt része is.

Soha egyszerűbb szavakkal nem mondta ki egy költő sem az ember földi hivatását, mely a maihoz hasonló időkben is biztos iránytűje lehet mindenkinek: békében, harcban ember. Valóban nem is kezdhették a magyar irodalom tanítói tanításaikat szebb gondolatok magyarázásával a mostani iskolai év kezdetén, mely már a háború napjaira esett, mint ezeknek az igéknek fejtegetésével.

Mily nehéz időket élt át azóta a mi nemzetünk is és e zord idő alatt mennyire igazat kel-

lett adnunk a költő szavának. Nem volt szabad e nehéz napok alatt sem megfélemlkezni nagy emberi hivatásunkról, mely a harc idején reánk várakozik, nem volt szabad zúgolódnunk a reánk kényszerített, mérhetetlen áldozatokkal járó háború fölött; hozzá kellett szoknunk ahhoz a gondolathoz, hogy magasabb hatalmak végezték ezt felőlünk, egyenesen azért, hogy alkalmunk legyen a bennünk rejlő, szunnyadó, hamvadó nagy értékek, a szó legnemesebb értelmében vett emberi erények kifejtésére.

Nem volt szabad csüggednünk, kétségbeesnünk akkor sem, mikor az első hetekben kételyek szállották meg a lelkeket, különösen azokét, kik – mint az iskola emberei – egész valójukkal hozzáfórtottak a kultúra üdvözítő erejének gondolatához s azt világnézetükké avatták. Hinnünk kellett a költőnek, el kellett fogadnunk nagy gondolatát. S ebben különösen elősegített az a kutatás és gondolkodás, mely éppen ebben az irányban széles körökben megindult. A két, köznapi felfogás szerint oly ellentétes dolognak, a háborúnak és a kultúrának kapcsolatára vonatkozólag általánosságban is fölvetődött a kérdés, és a részletekben is sok olyan szempont érvényesült, melyre azelőtt nem gondoltunk. Szinte váratlanul tolt elötérbe napról-napra a kérdések egész halmaza. Szerencsére e kérdések nem maradtak felelet nélkül. Nem kételkedünk benne, hogy a velünk harcban álló ellenséges kultúrnemzetek

gondolkodói is lelkiismeretük mérlegére tették e kérdést, de bizonyos, hogy leginkább csodálatos pszüchéjű barátaink, a németek, voltak azok, kik – egyenesen kultúrájukat védő szent háborúnak tekintvén önvédelmi harcukat – egész lelkükkel érdeklődtek a háború és kultúra kapcsolatainak problémája iránt s bár ellenfeleiktől sűrűn kapták a «barbár» nevet, mégis valósággal alaphangjává tették e kérdést egész háborús gondolkodásuknak. Aki csak részes volt a német kulturélet vezetésében, író és tudós, művész és gondolkozó, a szellem egész arisztokráciája mind hozzájárult e kérdés tisztázásához. A kultúra és civilizáció fogalmainak s egymáshoz való viszonyának megvilágításából fejtettek ki a vigasztaló nagy gondolatot, mely a háború vérzivatarjai közt világosan kialakult, hogy «mindabból, amire büszkék voltunk, csak a tiszta szellemi erő, a benső vívmány, a tetterő maradhat meg érték gyanánt». Ez óriási tanulság eredménye volt tehát az a tétel, hogy «a háború minden időben nemcsak a fegyveres erők nagy examene volt, hanem próbára tette a közösség nagy erkölcsi erejét is. A kultúrember előtt a béke az erkölcsileg értékes; a háború csak másodsorban, közvetve az; de a hosszú békének is megvannak erkölcsi, antikulturális veszedelmei: a merőben kereskedelmi szellem, önzés, elpuhultság, alacsony gondolkodás, erkölcsi rothadás, – míg a háború viszont a legnemesebb erényeket tudja

kifejteni: a bátorságot, lemondást, kötelességteljesítést, áldozatkészséget. Ki merné tehát végleg kimondani, vajjon az erkölcsi és kulturális veszteség vagy a nyereség nagyobb-e, mely a háborúból fakad?» Csak meg kell találni a háborúhoz szükséges erkölcsi álláspontot s világosan kitűnik előttünk, hogy a háború a kultúremberre nézve értéktelen és értelmetlen valami nem lehet, a kultúrátlanságba való visszaugrást nem jelenti, aminek ez alkalommal is első pillanatra fölfogni hajlandók voltunk, vagyis nemcsak egyedül mint értékromboló, hanem, mint építő erő is szerepel. Statisztikailag mutatták ki már a régebbi háborúk után következő idők szociológiáját vizsgáló tudósok, hogy a háború emberanyag-pusztításait az elviharzott hadi idők után ösztönszerűleg pótolni törekszik a természet igen értékes termékenységgel. Hozzátehetjük ehhez, hogy az emberanyag, mely a nagy háborúk után jut szerephez a nemzetek s az emberiség történetében, ha talán a háborúért való lelkesedésben hátrább marad is a harcok idők generációjánál, szociológiai értékes eszmékkel és rendszerekkel, az értelmi haladás s az akarati elhatározás erejével jobban föl van fegyverezve. Szóval nemcsak az emberiség vegetatív élete, hanem a kulturális élet is ki akarja használni s ki is használja a háborús idők utáni értékemelkedéseket. Ilyen értelemben sem tagadása a háború annak a művelődésnek, melyet az emberiség oly hosszú időn

át teremtett; olyan inkább, mint egy emelőgép, mely a fejlődés mind magasabb régióiba viszi föl az emberiséget. Különösen nem lehet a háború pusztá tagadás arra a nemzedékre, melynek egy-egy nagy háború minden fölemelő érzésével, leverő szorongásával, érzelemhullámszerűségével az ő valóságos élményei közé tartozik. S ha egy-egy ilyen generációt egész belső világában átalakít, mint amire pl. ma is kilátás van s ez az átalakítás, megújítás paedagogiai erővé is növekszik vagyis olyanná, mely nemcsak a felnőttek önálló, eszmélő gondolkodását próbálja átgyúrni, hanem a jövő számára növekedő ifjúságát is egészen eredetileg a maga tanulságai szerint alakítja, lehet-e akkor tagadni a háború építő, alkotó erejének felsőbb voltát a romboló erő fölött?

Ilyen módon lesz a háború értékes erő paedagogiai szempontból is.

Hogy a háború mi mindennel van szoros kapcsolatban, azt – úgy gondolom – általában nem kell külön részleteznem. Ezt magunkon tapasztaltuk mindannyian. Nem volt váratlan évek óta s mégis hirtelenül, meglepetésszerűen rontott reánk. Első percétől kezdve teljesen abszorbeálta egész életünket, lefoglalt lelkünk mélyéig, befurakodott könyörtelenül társadalmi és magánéletünk minden mozzanatába; hirtelen azon vettük észre magunkat, hogy nincsen a világon semmi, amit nem a háború szempontjából kellene tekintenünk; mint egy nagy, egész világunkat betöltő árnyék

állott lelkünk háttérében, melytől szabadulni nem tudunk. Hiába is tagadnék ezt, mert vannak, akik tagadni szeretnék. Gazdasági, technikai, társasági élet, ipar, kereskedelem, közlekedés, művészet, tudomány, vallási érzésvilágunk, stb., s mind ami anyagi és szellemi formája a differenciált életnek képzelhető, vonzása körébe jutott. Ennek legjobb képét az újságok adják 9-10 hónap óta, többnyire nincs egyetlen rovatuk, egyetlen soruk a vezércikktől az utolsó apróhirdetésig, mely a világhírhírtől ne volna kapcsolatban. Mindezen viszonylatok tanulságainak végigtekintése – bármennyire fáraszt már bennünket – rendkívül érdekes, de ki győzné valamennyit végiggondolni?

A nagy komplexumból, mely ilyen módon a háború és a kultúra egyes területei közötti kapcsolatból alakul, ezúttal különösebben a háború és irodalom viszonyát óhajtom kiemelni, annak paedagogiai vonatkozásaival együtt, vagyis a háború összetartozását az emberi kultúra azon nagyszerű virágzó fájával, mely a jövő nemzedékek lelki táplálására már annyi értékes gyümölcsöt hozott.

Természetesen a háború és az irodalom összefüződésére vonatkozó vizsgálódásoknál is sokféle szempont érvényesülhet, melyek mindegyikéből érdekes megfigyelések és megállapítások folyhatnak. Egyik-másik szempont taglalása különösebb figyelmet keltve szerepelt is legutóbbi hónapjaink

szellemi életében. Mindenki megfigyelhette például az irodalom társadalmi életének megbénulását a háború első hónapjaiban, ami irodalmi társaságaink működésének elhallgatásában, színházaink jórészenek némaságában, az irodalmi termelés, a könyvkiadás megszűnésében, a folyóiratok terjedelmének csökkenésében s ehhez hasonlóknak jelentkezett. Mintha a régi mondás parancsszavának engedve csakugyan elhallgattak volna a múzsák a fegyverek zajában.

Vagy jól emlékezhetünk még arra, hogy két előkelő politikusunk, kik egyúttal írók is, egy kis parázs polémiában miként iparkodott tisztázni azt a kérdést, hogy szólhat-e és szóljon-e a háború idején az irodalom? Egyik épp oly erővel próbálta igazolni a maga tételének igazságát, hogy a háború idején nincs semmi más, csak éppen a háború, nincs tehát jogosultsága az irodalomnak sem, mint a másik, aki azt hangoztatta, hogy az egész nemzeti életnek hiánytalanul kell funkcionálnia a háború ideje alatt, tehát az irodalomnak is, sőt ennek meg különösebb pontossággal a szokottnál. Mintha mindezt, amiről itt szó volt, erőltetni lehetne, mintha ezt elméleti vitatkozások döntenék el! Hiábavaló is volt az akadémikus vita, az életnek magának teljesen szabadon kellett döntenie ebben a problémában.

Fölmerült továbbá az a kérdés is, hogy mi a kívánatos, az irodalom mely termékei tartásák

meg eltéphetetlen kapcsolataikat a háborús lélekkel, vagyis mik legyenek mostanában olvasmányaink? S az a látszólag furcsa kíváncsiság, mely erre vonatkozólag egy német lapnak körkérdésében nyilatkozott, csak úgy mellékesen érdekes tisztázására vezetett annak, hogy a háború az igazi irodalmi értékeket nem devalválhatja a józanul Ítélok szemében, még ha ellenséges nemzet szellemi életének kohójából kerültek is elő. Shakespeare, Molière és Dante pl. sohasem vesztek el értéküket, nemzetük akármilyen viszonyban áll is hozzánk. «Sohse feledjük, hogy a művészet az egész világnak!» – ezt felelte arra a kérdésre Alois Brandi, a berlini egyetem tanára.

A legtöbb gondot a háború és irodalom kapcsolatának az a momentuma okozta, hogy mi történjék az ellenséges népek irodalmának uralmával, mely elől éppen a németek s mi magyarok – nem hiába vagyunk most hadi és szívbeli szövetségestársak – sohasem tudtuk emancipálni magunkat. A franciák és angolok sohasem törődtek nagyon a német irodalomból, a költők és filozófusok nemzetének irodalmából felénk sugárzó erővel, míg a hatalmas német erő hány-szor hajtotta fejét mai ellenfelei szellemének igájába. Rólunk nem is szólván, kik mindig a legfogékonyabbak voltunk idegen eszmék iránt, habár azután viszont leginkább tudtuk őket lelkünk teljeseen sajátos, nemzeti tartalmává átala-

kítani. Ezzel a kérdéssel sokat foglalkozóit s benne radikális álláspontot kívánt elfoglalni a német röpiratok óriási áradatának nem egy terméke, azonban voltaképen mindig bizonyos okos engedékenységgel.

Ugyanennek a gondolatnak egyik magasabb formája az is, hogy van-e hát tulajdonképen, lesz-e hát ezentúl világirodalom s a világháború mily hatással lehet rá? Ez csakugyan izgató kérdés; azonban tulajdonképen már régen izgató, majdnem azóta, mikor – mintegy 100 évvel ezelőtt – Goethe magát a *világirodalom* szót megalkotta. A világháború csak újabb alkalmat adott reá, hogy e kérdés ismét megvitatás tárgyává legyen Alexander Bernátnál – nem is először – a «Budapesti Szemle» márciusi füzetében.

Mindezek s más hasonló kérdések azonban, bár rendkívül érdekes gondolatokra vezethetnének bennünket s bár tagadhatatlanul a háború és irodalom egyes kapcsolatainak tisztázását célozzák, ezúttal nem tárgyai, legalább nem főtárgyai vizsgálódásomnak. Ezek az irodalom és a háború külső, inkább esetleges és momentán összefüggésére vonatkoznak, míg minket az a belső, tartalmi kapcsolat érdekel, hogy a háborúk hogyan és mikor, milyen törvények szerint termékenyítik meg az irodalmat értékes alkotásokra s miképen lesznek ezúton a nemzeti nevelés eszközeivé.

A nemzetek alakulásának történetében minden

egyébnél világosabb előttünk az, hogy egy-egy népcsoport tagjait a közös eredet mellett – sőt néha szorosán véve még anélkül is – s a közös nyelv érvénye mellett közös célokért való küzdelmek, harcias események sorozata s a velük kapcsolatos művelődési motívumok kovácsolják össze azzá az egységes egésszé, amit nemzetnek nevezünk. Kiknek már ősei és atyái együtt küzdöttek földjükért, övéik védelméért, kiknek lelki világa is összeforrott közös ideálokban, azokat többé szét nem tördelheti, szét nem szórhatja a történelmi viharok szele sem. A háborúk, melyek szakadatlanul betöltik az emberiség történetét, nem enyésztek el soha nyom nélkül, hanem nagy szerepet játszottak a nemzetek kialakulásában. De a már megalakult nemzetek sem pihenhetek meg a béke puha párnáin, mert a háborúk, melyek teremtették őket, lettek fönntartó erejüké is. Nézzük végig a világhistoria véres lapjait, van-e nemzet, mely nacionális életének fejlődése közben csak 100 esztendőt is bókén tölthetett volna. A legkisebb nemzet története is háborúkban éli életét, szóval a nemzeti élet fejleményeinek egyike: a nemzeti történelem minden népnél háborúk sorozatában határozódik meg.

Az utóbbi évtizedekben divatos irányzattá vált arról beszélni, hogy a történelem helytelen utakon járt, mikor föladatát a nemzetek háborúinak s csatáinak s azok következményeinek elbeszélésében látta; ósdinak, ostobának mondták ezt az

eljárást s anathemát mondtak reá a modern tudomány nevében. Az emberiség gazdasági élete rajzának, az ú. n. szociológiai fölfogásnak kellett érvényesülnie ezentúl s az állítólagos újítók talán nem vették észre, hogy új elnevezés alatt voltaképpen ők is csak a régi eljárást követték. Lassanként az iskola is ennek az irányzatnak hatása alá került; éppen azért valósággal megváltás gyanánt hangzottak Ziegler Theobaldnak, a straszburgi egyetem egykori hírneves paedagogusának bátor szavai mindjárt a mostani háború első napjaiban: «Történeti óráidon beszélj sokat a csatákról és háborúkról s örülj, hogy ezt ismét megteheted anélkül, hogy kifogásolnák».

Azonban a nemzeti életnek nemcsak fizikai, hanem szellemi erői is vannak: közös nyelv, közös vallás, közös világfelfogás, közös lelki élet, közös anyagi és szellemi műveltség, más szóval: a nemzeti kultúra ideáljai. Ezeknek ereje nem kisebb a legtávolabb vivő fegyver, a legvéresebb harcok hatásánál sem. A nemzeti kultúra épp úgy építője a nemzet életének, mint a nemzeti történelem, épp úgy fönntartó ereje is, mint a történelmet alkotó nagy küzdelmek. A nemzeti kultúra s benne annak egyik legszebb virág irodalom tehát bizonyára a nemzeti élet legértékesebb fejleményei közé tartozik.

Ha tehát a nemzeti történelemnek – benne a háborúknak – és a nemzeti kultúrának – benne az irodalomnak közös forrását tekin-

tetbe vesszük, nem nehéz megállapítanunk, hogy a kettő között benső viszony és állandó kapcsolat áll fön. Olyan törvényszerűség ez, melynek természetesen a világ minden nemzete alá van vetve. Alig találhatnánk azonban jobb példát s hozzánk közelebb állót ezek igazolására a magunkénál. A magyarság történetének vizsgálata a csak kissé mélyebben gondolkodó elme előtt könnyen föltárja azt az igazságot, hogy nemzeti kultúránkat s benne a magyar irodalmat a nemzeti élet számos viszontagságai, nemcsak szellemi küzdelmei, hanem véres harcai is alakították, mert nincs ma az európai nemzetek között egy sem – pedig van egy-két valamivel régibb a magyarnál – melynek oly sok és oly véres küzdelmeket kellett volna vívnia fönnmaradásáért, mely oly állandó bástyája lett volna a keletről nyugat felé támadó hódítások és háborús törekvések elleni védelemnek. Nem volt nép, mely többet vérezett, többet szenvedett volna, melyre súlyosabban hullottak volna a sors csapásai s mely – mint a mai fölemelő események mutatják – a sok pörölyütés alatt erősebben forrott volna össze nemzetté, mint a mienk. De nem is volt nép, melynél ezek a küzdelmek élesebben kialakították, jobban kidomborították volna az irodalom nemzeti jellegét. Ami más népek irodalmában itt-ott, egyes korszakokban elvétve megjelenő sajátosság volt, a nemzetet védő, a nemzetet nevelő hazafias szellem a mienk-

ben uralkodó alaphang volt kezdettől mindvégig. Ez az alaphang adott indítékot és jogot a Toldy Ferenc utáni magyar tudományosságnak arra a felfogásra, hogy Beöthy Zsolttal a nemzeti érzés sorsának hullámvázát avassa egész irodalmunk viszontagságainak és fejlődésének vizsgálatában fõszempontjává.

Ha már most ezek elõrebocsátása után paedagogiai látókõre emelkedünk s áttekintjük a ránk örökségül jutott, megdõnhetetlen értékûeknek bevált nemzeti nevelõ eszkõzeinket, akkor különösen nemzeti harcaink történetében s az ezek nyomán járó háborús irodalomban, helyesebben mondva háborús költészetben találunk két olyan kultúrjavat, mely mindenekfõlött alkalmas igazi hazafias érzés és lelkesedés nevelésére. A háborúk történetének és a háborús költészetnek, mint a nemzeti nevelés eszkõzeinek jellege, t. i. éppen abban áll, hogy az ifjú lelkeket hazafias világba helyezi át, s e két eszkõz segédelmével bármely idõben is hazafias légkört teremtünk számukra, melynek kimondhatatlan fontossága van a nemzeti érzés fejlesztésénél. Nemzeti érzés nélkül nincs jövendõnk, ezt a mai háború fényesen igazolta. Nemzeti érzés az az állandó készenlét nemzeti javaink védelmére, mely künn a harcmezõn vagy itthon rendes munkakörünkben készen áll minden szükségesnek megtevésére, minden áldozat meghozatalára.

Minthogy tehát ezen a módon az irodalom

beleilleszkedik a nemzetnevelés szolgálatába, nem érdektelen megvizsgálunk, hogyan érvényesülnek a háború motívumai a magyar irodalomban és költészetben.

Az irodalomnak és költészetnek örök motívumai voltak a harcok és háborúk. Nemcsak az egyének lelki harcai voltak azok, – nagy érzelmek, indulatok, nagy szenvedélyek szüleményei – melyek hozzájárultak az irodalmi fajok gazdagságának megteremtéséhez, hanem a nemzeti történelem nagyszerű háborús eseményei is. A magyar nemzet honfoglaló küzdelmei; háborúi, melyeket konszolidálódása kedvéért kellett folytatnia a középkorban; önvédelmi harcai a török hódítás ellen; szabadságharcai a kuruc időkben; nagy szabadságharcunk a XIX. század közepén: a főbb szakaszok, melyek majdnem összeforrva s együtt adják a magyarság 1000 éves történetét. Mindezek gazdagon táplálták költészetünket s nélkülök jellege aligha alakult volna olyanná, aminőnek ismerjük.

Bizonyára a harcok közepette fakadó érzelmek voltak azok, melyek minden ilyen alkalommal elsősorban törekedtek költői kifejezésre. A nemzeti harcok lírájának gazdagsága páratlan a mi költészetünkben. Ennek látványa adta Gyulai Pál tollára azokat a szavakat, hogy «A magyar líra rövidben a nemzet történelme. Egy európai nemzet líráján sem rezdült meg annyiszor a hazafiság húrja, mint a magyarén. Nem ok nélkül.

Egyetlen európai nemzet sem küzdött annyit lételeért s a nemzeti fájdalomnak lehetett-e táplálóbba forrása, mint a mi viszontagságos életünk. »

A lira mellett azonban a lassabban járó epikai költészet is gazdag forrását találta a nemzeti háborúban. A mondák, a balladák és eposzok világa egymás után népesült be hősi harcaink nagy eseményeinek résztvevőivel. A honfoglaló küzdelmekről legutolsó szabadságharcunk hatalmas eseménysorozatáig nincs egy sem, melynek nyomait többé-kevésbé meg ne találják eseményes költészetünkben.

Hogy a drámai költészet volt az, mely legkésőbb fordult hozzá nemzeti háborús eseményeink gazdag tárházához s csak századok múltán találta meg és dolgozta föl a bennük rejlő drámai témákat, azt természetszerűen megmagyarázzák a drámai költészet művészi föltételeinek sajátosságai és a magyar drámai költészet késői kifejlődése. A háborús események tehát mindenkor elsősorban hatottak a lírikusra, valamivel később az epikus költőre, míg a drámaírónak meg kellett kapnia azt a kellő perspektívát, mely nélkül drámai felfogásra, különösen pedig a tragikai tárgyak felfogására nincsen lehetőség. Még így is bizonyos azonban, hogy a magyar háborús irodalom és költészet legjobb alkotásai nem dráma-irodalmunkban, hanem vegyesen az epikaiban és líraiban találhatók.

Nem szándékom elmondani ezúttal a magyar háborús irodalom és költészet hosszas történetét; lehetetlen azonban, hogy ez érdekes fejlődéstörténetnek egy-két főmozzanatára egy pillantást ne vessek.

Beöthy Zsolt ezredéves ünnepélyeink alkalmából írt nevezetes könyvecskéjét, *A magyar irodalom kis tükrét*, egy volgamenti magyar lovas vitéz jellemrajzával kezdi meg, éppen azokat a vonásokat emelvén ki benne, melyek őt, mint vitéz harcost mutatják be. Ennek a magányos lovasnak képét szimbolizálásra használván föl, vele nemcsak az ősi magyarság harcias életmódjából, hanem a magyar szellemnek mivoltából és fejlődéséből is sokat megmagyaráz, éppen azt, amit irodalmunk főj elleniének ismerünk: a harcias, nemzeti alaphangnak érvényesülését. Ez irodalmunk és költészetünk legfőbb nemzetnevelő értékének titka.

Honfoglaló küzdelmeinknek eddig ezer – adja Isten, még sok ezer! – évre szóló, elhatározó hadi eseményei voltaképen kétszer ihlették meg költészetünket: először a pogánykorban, a mondalalkítás s az állítólagos naiv eposz alkotása idején, azután a XIX. század elején, Vörösmarty költészetében. Mennyi értékes motívum lett ezek révén tulajdonává kultúránknak, melyeket az iskola is fölhasznált a nemzeti nevelés céljaira. Ami nemzeti erőt Vörösmarty ki tudott fejteni ősi mondavilágunk kincsesbányáiból az utána

bekövetkezett kor nagy szellemi harcai számára, az azóta újra és újra megismétlődőleg érezteti erejét az iskola munkájában, mert a magyar hősmondák s késői földolgozásaik iskolai tárgyalásuk alkalmával mindannyiszor szerencsésen helyezik bele a tanulót, kicsinyt és nagyot egyaránt a hazafias, nemzeti légkörbe, melynek megteremtését az iskola számára oly fontosnak mondtam.

Középkori háborúink mondaalakító hatása talán nem volt oly erős, mint a honfoglaló küzdelmeké, aminek oka a magyar keresztény középkor általános jellemében rejlik. A magyar lovagiság, a magyar középkori harcok egykorú irodalmi emlékeinek alakulását akadályozókig befolyásolta a vallásos szellem buzgósága; ez ugyan sohasem vitte a magyart a túlzó vallási fanatizmus karjaiba, de mégis határozott bélyeget nyomott szellemi életünkre. Pedig, hogy a mi középkorunkban sem hiányzanak a fényes lovagi haditettek, arról nemcsak a magyar történelem lapjai, hanem a száraz királymondáinkon fölépült későbbi, ismét XIX. századi költészetünk remekei is szólnak. Vörösmarty *Cserhalomja*, Arany *Toldi szerelmének* olaszországi hadi epizódjai mind-megannyi értéke a mai irodalmi tanításnak is.

A magyarság önvédelmi harcai között a legnagyobb, leghosszasabb a kétszázados török háborúk folyamán játszódik le. Ennél gazdagabbat hősi önfeláldozó küzdelmekben, ragyogó vitézi

tettekben alig mutathat föl bármely nemzet története. És mikor Tinódi Lantos Sebestyén harcos krónikáiban, de még inkább Zrínyi Miklós-nak, a költőnek nagyszerű nemzeti műeposzában e harcok apotheozisát, a magyar nemzet katonai erényeit, a háború nemzeties erő kifejtésének szebbnél-szebb, lélekemelő példáit tudjuk bemutatni az ifjú nemzedéknek, elmaradhat-e a nevelő hatás, nem kell-e föltétlenül létrejönnie annak a nemes enthuziazmusnak, mely mintegy rejtett lelki raktárban összegyűjtetvén a nemzet fiainak lelkében, kellő időben, a mostanihoz hasonló alkalmakkor elemi erővel tör ki az ifjilétekből s szül újra hősi kort, hatalmas vitézi tetteket?

Valóban a nemzeti irodalom tanítása, mint a nemzeties, hazafias érzésre – s ha kell – nemzetvédő harcokra nevelő eszköz, amivé a szabadságharc utáni időkben fejlődött, nem vallott kudarcot. A mai hősi kor küzdelmeiben az a szellem diadalmaskodik, melynek biztos elterjesztéséhez az utolsó félszázad iskolája hathatósan hozzájárult a nemzeti történelemből és nemzeti irodalomból meríthető erők fölhasználásával.

Mindaddig, míg a magyarságnak idegen ellenségekkel kellett küzdenie, harcai és háborúi bőven táplálták epikai költészetét. Amint azonban a nemzet sorsának további alakulásával mindjobban olyan helyzetbe került, hogy sorsának voltaképeni gondozására szánt erővel, saját

fejedelmével, sőt sokszor saját fiaival került szembe, mindinkább az ebből a keserű helyzetből fakadó hol fájdalmas, hol gúnyos érzelmvilág lépett elő háborús költészetében. Az epikai jelleg háttérbe szorult a lírai elől.

Kurucköltészetünkben, a XVII. századvégi s a XVIII. század elejebéli szabadságharcok monumentális művészi emlékében van ugyan némi epikum is; bár ennek termékeit Eiedl Frigyes újabb kutatásai eredetük tekintetében kétséges értékűekké tették. Azonban ezektől a problematikus balladáktól eltekintve is bizonyos, hogy a kurucköltészetben a lírai elem az uralkodó. Tábori jellegű költészet ez és főképen azoknak a gazdag érzelmeknek ad hangot, melyek a Thököly és Rákóczi nemzetszabadító harcainak viszontagságai, epizódjai közepette véghetetlen változatos-sággal töltötték el a kurucháborúk katonáinak szívét. Mintha közelebb is jött volna ezzel a líraisággal a háborús motívumok költői világa az újkor emberéhez. Mennyivel inkább fogékony a jelenkor fia erre a szubjektív hangra, mely a kurucköltészet lírájából hangzik feléje, mint arra a tárgyiasagra, mely eposzok s nagyobb háborús elbeszélő költemények méltánylásához szükséges, azt világosan bizonyítja az, hogy a kurucköltészet – bár eredő forrásai, a XVII. század magyar politikai viszonyai régen elszikkadtak – ma is mély megindulással dobogtatja meg a szíveket. A kurucköltészet épen az utolsó évtizedeit-

ben lett az ifjúság hazafias érzésének egyik leg-
hatásosabb nevelő eszközévé.

Az egykor eltemetett s újra föltámadt kuruc-
költészet sohasem fogja többé elveszíteni honfi-
érzést nevelő erejét, fölújult dallamai hangzanak
föl a mai események forгатagai között, példái és
motívumai érvényesülnek a mai háború költé-
szetében is, pedig e mai harcok részleteiben
semmi rokonság, semmi hasonlatosság sincs a
kurucharcok epizódjaival.

Legutolsó szabadságharcunk legendás mivoltát
a nagy célnak és a bámulatatos önfeláldozás hősi
eseményeinek glóriája aranyozza be. Ennek az
alig egy esztendőre terjedő hadjáratnak kapcso-
latai irodalmunkkal és költészetünkkel minden
eddigi vonatkozásnál világosabban állnak előt-
tünk. A kifogyhatatlan költői versenyben, mely
a szabadságharc költői motívumainak feldolgo-
zásában nyilvánul, a magyar irodalom és költé-
szet legnagyobb géniuszai vesznek részt egyidő-
ben; élükön maga a magyar nép, melynek saját
költészete éppen ekkortájt lesz tudatos művészi
termékké; azután a magyar lant és magyar toll
legnagyobbjai: Petőfi és Arany János, Vörösmarty
és Tompa Mihály, Vajda János, Tóth Kálmán
és a többiek – – vájj ou ki tudná hamarosan
mind felsorolni őket: ki volt dicsőbb, ki volt
nagyobb? Szabadságharcunk összefüggésben az
irodalommal egyúttal ismét visszaállítja a kap-
csolat minden nemét, mert nemcsak líránkat

inspirálja, hanem epikai költészetünket is megihletti azokban a szebbnél-szebb elbeszélésekben és regényekben, melyeknek hosszú sorát minden idők legnagyobb magyar elbeszélője, Jókai Mór éppen a szabadságharc epizódjainak ihletett művészi földolgozásával indította meg s melyeknek költészete napjainkig sem apadt el soha. Ha semmi másra nem gondolnánk ebből a gazdag irodalomból, mint Petőfi és Jókai költészetére s annak hatására az ifjúi lélekben, már akkor is tipikusan jeleztük a nagy pedagógiai erőt, mely ennek a háborús korszaknak irodalmában rejlik s melynek fölhasználása évtizedek óta rendes eszköze a honfiérezést nevelő magyar irodalmi oktatásnak.

A nemzeti harcaink centrumát kitevő török háborúk és összes szabadságharcaink a tábori költészetten kívül a háború és irodalom összefüggésének még egy nevezetes eredményét teremtették meg, katona-költőink hosszú sorát. Balassa Bálinttól kezdve, ki a vitézi életnek rajzául szolgáló híres *Kalona-énekében* a harci élet apothéozisát zengi, Petőfiig, ki az *Egy gondolat bánt engemet* kezdetű rapszodiájában a hősi halálnak ragyogó dicsőségét rajongó, jóslatos lélekkel rajzolja meg, a katonaköltők nagy serege sorakozik. A magyar kard és a magyar lant fogalma szorosan összeszővődik egy képpé s ennek nagyobb, példaadóbb ereje van más népek – főleg a németek – patriotikus irodalmában fölhalmo-

zódó értekezéseknél, mik a hősi halál teoriájáról szólnak.

A magyar irodalom s a magyar költészet eleven-ségénél és fogékonyságánál fogva nem zárkózott el a XIX. században más nemzetek háborúi elől sem; a nagy francia háborúknak eseményei a XVIII. század végén s a XIX-iknek elején nem egy akkori költőknek lelkében pendítettek meg egy-egy búrt, de leginkább Vörösmarty és Arany voltak különösen érzékenyek e tárgykor iránt; a lengyel nemzeti fölkelések harcai, az 1859-iki krími háború Vörösmartynak egy-két gyönyörű lírai hangját csalták ki lelkéből; közülök hirtelesen csak a költő hattyúdalára *A vén cigányra* gondolok, melynek mélysége a világ legnagyobb költőinek legművészebb alkotásaival vetekedik. És mindezek annál értékesebbek, mert nem voltak összefüggés nélkül a költő szívében lakó nemzeti érzésekkel.

E futólagos áttekintés nyomán is mily gazdagság tárul elénk. Mennyi kincs a nemzeti nevelés eszközeinek tárházában. Földolgozásuk mily fontos és mily érdekes munkát szab irodalmi oktatásunk elé.

Semmi kétség, hogy ebben a tekintetben nevelveoktató munkánk tervszerűsége nem hagy fönn semmi kívánni valót. A nemzeti irodalom tanítása iskolai szervezetünk egész rendszerének megingathatatlan alapját alkotja. Amint a magyar irodalmi oktatás a XIX. század második

felében kialakult, azonnal fölismerte az említett értékeket, hamarosan elfogadta a tudomány kiderítette tételt, mely szerint nemzetünk szellemi küzdelmeinek, de harcainknak és háborújoknak alakító ereje is világosan érvényesült irodalmunk fejlődésében s miként a politikai, leggyakrabban háborús eseményekkel kapcsolatban született meg bázisa az egész magyar nemzeti irodalom értékelésének, úgy lett a magyar történelemmel együtt a magyar irodalom, éppen említett sajátosságánál fogva, nemzeti nevelésünk sarkkövévé.

Hogy mily providenciális ereje volt nemzeti nevelésünknek, mely étherszerű finomsággal át-meg átjárta a magyarság minden rétegét, annak áldásos eredményeit mai hősi világunkban látjuk. Új hős korunk nagyszerű részletein, az ismét világra szóló magyar vitézség fényes tettein minden személyes bánatunk és aggodalmunk mellett megittasodik lelkünk; éppen azért azonban ne feledjük el, hogy e hőskor létrejöttének dicső érdeméből megfelelő részt juttassunk nemzeti irodalmunk sajátosságainak és az ezeken alapuló magyar nevelésnek.

Az ember úgy van alkotva, hogyha egy ideig szívesen időz is a múltak világában, egész valójával azonban mégis inkább a jelennek, saját korának gyermeke, ahhoz fűződik minden érzése és vágya. A jelent akarja ismerni; gyakran a jövőt is, bár tudja, hogy az lehetetlen.

Bármily korainak, szinte lehetetlennek látszik

egyelőre annak kutatása, hogy a mai nagy Háborúnak milyen hatása lesz nemzeti irodalmunk alakulására, a háború és az irodalom kapcsolataira vonatkozó általános fejtegetések befejezéséül mégis önkénytelenül az a kérdés vetődik föl bennünk, hogy vajjon megalakult-e már a kapcsolat, a kölcsönhatás a mostani háború és az irodalom között?

Próbáljuk meg beletekinteni e kérdés anyagába. Ne számítsunk azonban arra, hogy végleges tételeket hozhassunk ki vizsgálódásainkból. Mint ahogy most még nem tudjuk megmondani, milyen lesz a világ térképe az események dúló viharának elzúgása után, vagy hogy minő hatása lesz a háborúnak pl. a világgazdaság, a technika, a nemzetközi jog és sok minden egyébnek, az emberiség életének összes funkcióira nézve, éppen úgy nem lehet előre megjósolni azt, miként fogja e nagy kataklizma az irodalmat, az egyetemeset és a nemzeti irodalmakat befolyásolni.

Szemünk előtt történt és mindnyájan láttuk, miként alakult át az egész világ a háború hatása alatt, mint szorult háttérbe minden egyéb működése az életnek, mely nem erre a körre vonatkozott. Az irodalmi élet megszűnt, eleinte éppenséggel nem olvastunk semmi egyebet, mint a háborúra tartozó híreket és tudósításokat; az újság – melyre hihetetlen munka és nagyfonságú szerep, de egyúttal óriási felelősség is háruult – az újság lett egyedüli jelensége az iro-

dalomnak, mely nem veszítette el értékét. Nagy vonásokban ma is így vagyunk, hogy bár lelkünk belefáradt, mégis kötelességszerűen e nagy sorsfordulatnak tartjuk fönn majdnem egész érdeklődésünket.

Az első rettentő hatásból való fölocsúdás után azonban a modern kor óriási gyáripari szelleménél fogva elkezdte ontani termékeit a háborús irodalom véghetetlen, kifogyhatatlan termékenységgel, úgy, hogy áradatával szinte elnyomott már bennünket. Különösen a német irodalom végzett óriási munkát e téren, bizonyítékául a német szellem óriási felsőbbségének, melyet egy percig sem bénított meg az, hogy a nemzet milliói vonultak fegyver alá. A német irodalom beakarta és be tudta bizonyítani, hogy a német nemzet minden téren győzi erővel és diadala biztosítva van. Ez az irodalom azonban óriási termékenysége mellett voltaképen szűkkörű volt. Eöpiratok százai, irodalmi termékek ezrei születtek önállóan és folyóiratokban, melyek mind a háború kapcsolatait fejtegették az anyagi és szellemi művelődés legkülönbözőbb területeivel. Hogy minő nagy ez a termékenység, azt legjobban igazolja az a bibliográfiai jegyzék, melyet a német könyvkereskedelem *Deutsche Kriegliteratur von Kriegsbeginn bis Anfang Dezember 1914* címen az elmúlt év végén kiadott. Ez a háború első négy hónapjára vonatkozólag 1400 német háborús könyvet és röpiratot regisztrált;

ugyanakkora folytatását pedig 1915 márciusában bocsátotta közre a leipzig-i Hinrichs-cég.

Mindez nagyon fontos, nagyon érdekes, főleg annál az alaphangnál fogva, mely ez irodalmon végigvonul. Az említett aktuális háborús irodalomnak jellege ugyanis általában bizonyos pedagógiai irányzatot árul el. A nemzetközi áldozatkészség csalóka ideáljaiból kiábrándult németiség egész erejével keresi a kivezető utat, még pedig nemzeti voltának teljes érvényesítésében. Ennek magyarázatára, ennek hirdetésére nem sajnál újra meg újra fölszólalni mindenki, aki tollat tud forgatni. A német tollnak ma majdnem olyan fontos szerepe van, mint a német kardnak. Hogy ez irodalomnak tendenciája nagy pedagógiai nyereségeket rejt magában, teljesen bizonyosnak látszik, – mindamellett azonban ez nem az az irodalom, melynek termékei maguk maradandó értékűek s mely a háború és irodalom kapcsolatának igazi, örök időkre értékes jelenségeit képviselné. Ez utóbbiakat, melyek valaha csakugyan nemzetnevelő értékekké fognak emelkedni az utókor előtt, a szépirodalom és költészet területén kell várunk. A német szépirodalom sem maradt el a háborús irodalom egyéb, eddig említett termékei mögött mennyiség tekintetében. A nagyobb alkotások az epika és dráma terén hiányzanak ugyan, – ami van, csekély értékű alkalmi termék. Ez azonban természetes. De annál gazdagabb és értékesebb a németek mai

hazafias, háborús lírája. Mintha a száz év előtti német szabadságharcok lírája támadt volna föl újra, de megszázsorozódva. Nem az a fontos, hogy hozzávető, de nem túlzó számítás szerint a milliót is meghaladja a német háborús versek száma, melyek a különböző újságokban és folyóiratokban, továbbá több mint száz külön verskötetben és anthológiában megjelentek, hanem az, hogy a német költészet mai jelesei mind megszólaltatták lantjukat és soha el nem múló művészi igazsággal adtak kifejezést a nemzet közérzéseinek: lelkesedésének, honszerelmének, haragjának és égő gyűlöletének egyaránt; ugyancsak ez érzelmeket megszólaltatták hatalmas kórusban az új idők most született dalmokai is.

S ha nem tekinthetjük is az eddigi harcias költészetet olyannak, mely lezárja e háborúnak kapcsolatát az irodalommal, egy bizonyos, az, hogy e százezer és millió harci dalból néhány klasszikus szépségű költemény már eddig is belekerült a német költészet kincsházába.

Vajjon hogy áll e tekintetben a mi irodalmunk?

Háborús irodalmunk egy része – természetesen elenyészően csekély mértékben az óriási némethez képest – nálunk is a jövő paedagogiai jelentőségű alakulásának szentelte termékeit s ebben nem kevésbé mély indítékok vezették gondolkodóinkat, mint a hű szövetséges nemzetét. Röpirataink, cikkeink, fejtegetéseink, háborús előadásaink igényeinkhez képest ne-

künk is szép számmal termettek. De vajjon föl-
 emelkedett-e irodalmunknak szorosabban a nem-
 zeti lélekhez szóló része, költészetünk, abból a
 sülyedésből, melyet Arany János már egy ember-
 öltővel ezelőtt lesújtó szóval jelzett, *kozmpolita*
költészetnek nevezvén szépirodalmunk újabb fej-
 leményeit? Természetes, hogy a mi irodalmunk
 sem nyújthatott se epikai, se drámai tekintetben
 értékes alkotásokat a mai háborús eszmevilággal
 kapcsolatban; ami ezeken a mezőkön termett,
 mind a napi szükséglet efemer jelentőségű ter-
 mése volt. Ellenben bizonyos, hogy a magyar
 lírai költészet, mely a nagy háborúval kapcsolo-
 atos érzéseket törekedett kifejezésre juttatni,
 szokatlan lendülettel emelkedett ki addigi kozmo-
 politizmusából, léhaságából. Az idegen, dekadens
 irányoknak széles körben voltaképp soha meg nem
 értett poétái teljesen elhallgattak, miután a nagy
 nemzeti lendület magaslatáig lelkük struktúrájá-
 nál fogva fölemelkedni nem tudtak. Viszont egy-
 néhány megmaradt régi jelesünk mellett, kik
 nemzeti hivatásukat sohasem feledték el, nagy
 számmal támadtak új dalnokok, ma még tán
 ismeretien nevűek, kik igazán közérzéseket dalol-
 tak nemzetük nevében s kik a szunnyadó nem-
 zeti költészetet ismét fölébresztették majdnem
 félszázados álmából. Közülök egy-kettőnek pedig
 már is fölkapta nevét szárnyára a hír.

Engemet kezdettől fogva érdekelt ez az alaku-
 lás, s már a háború elejétől fogva rendszeresen

gyűjteni kezdtem a magyar háborús líra termékeit. Mint mindenféle gyűjtemény, természetesen az enyém is hiányos, de az így összekerült 8000 magyar háborús vers gyűjteménye, mely még bizonyára legalább annyival gyarapodni fog s mely a Paedagogium magyar irodalmi szemináriumának lesz a maga nemében bizonyára páratlan s tudományos szempontból is értékes háborús emléke, mégis azt bizonyítja, hogy a nemzeti lélek nem halt meg, csak szunnyadt a magyarság szívében.

Hogy mi lesz mindebből a jövőnek is igazi értéke, ma még nem tudnók világosan kijelölni s bár többszörösen fölmerült, sőt költői forrásban is jelentkezett a kérdés, hogy lesz-e a mai harcoknak Petőfije, kérdésre sem lehet világos és végleges feleletet adni. Vannak, kik tagadják ennek lehetőségét, mert szerintük a mai harcok nem nemzeti létünkért folynak s nélkülözik azt a nagy ihlető erőt, mely a XIX századi szabadságharc költészetét szülte; – én azonban azt gondolom, hogy a tagadás álláspontján levők lehetnek esetleg jó esztétikusok, de bizonyára kevésbé jó politikusok.

Hogy a mai harcok mélyen érintik a magyarság nemzeti érzéseit, annak legdöntőbb bizonyítékát abban látom, mennyire részt vesz e háború költészetében a néplélek alkotó ereje. Katonadalaink s népies eredetű költeményeink sűrűn teremnek a háború kezdete óta s az érdekelt irodalmi körök már-már egy háborús népköltési

kötet kiadására gondolnak. Ez az igazi biztató jel irodalmunk jövőjének alakulására. A nagy XIX. századi virágkort is a nép költészete érezte meg előre. Bátran állíthatjuk, hogyha lesz maradandó érték a jelen s a jövő magyar költészetében, az bizonyára ismét a nemzeti érzelmek forrásából fog fakadni s irodalmunknak eddig is becses nemzetnevelő erejét fogja gyarapítani.

Hogy az iskola mindabból, amit háborús irodalmunk termelt, egyelőre még keveset használhat föl nevelő munkájában, az természetes. A helyes ítéleteknek meg kell alakulniok, az értékeknek meg kell állapodniok, amire bizonyos idő lefolyása szükséges. Nekem azonban, ki nemcsak a németek háborús irodalmának fejlődését, hanem a magunkéét is figyelemmel kísértem, erős meggyőződésem, hogy e napok költészete meg fogja termékenyíteni irodalmi oktatásunk anyagát is s irodalmi olvasókönyveink rövid idő múlva nem egy becses gyöngyszemet fognak ez elzúgó tengeráradatból a jövő számára megmenteni.

A nagy világháborúból kifolyólag pedig, melyben nemzetünk annyi méltatlan feledés után hadi erényei, a régi magyar erényeknek föltámadásával ismét világhírre emelkedett, fölemelő érzések forrásául alakuljon ki mindnyájunkban az a tudat, hogy a Volga melléki lovas csakugyan mindenkor nemcsak az ősi magyarság életmódjának, hanem a magyar szellem erős turáni mivoltának is örök szimbóluma fog maradni.

A köznevelés belső egysége és a nemzeti egység.*

Írta: *dr. Imre Sándor*, paedagogiumi tanár.

1. Most a nemzeti jövő gondolatának kell uralkodnia mindenben. Nem veszítjük el az érdeklődést az egyes tudományok elvont kérdései iránt, még jobban izgatnak bennünket az emberi élet és a világ nagy kérdései, de most a közvetlen feladatok foglalnak el, a nemzet sorsa követeli minden embernek teljes erejét és jóakarátát. A közélet mindenik szervét abból a szempontból nézzük: mit parancsol ma nekünk arra nézve a jelen éber megfigyelése, a múlt igazságos bírálata, a jövő eshetőségeinek előrelátó mérlegelése. A háború és az iskola kérdését is így kell felfognunk. Nem elég azt keresnünk: miképpen vihetnénk be a' napi munkába egyet-mást a mostani idők eseményeiből és tanulásaiból, ha-

* E felolvasás gondolatait a szerző már több dolgozatában tárgyalta vagy érintette; a következő jegyzetekben ezekre utal.

nem sokkal tágabban azt kell néznünk: hogyan állíthatjuk az iskolát, sőt az egész nevelést a most kiderülő, nemzeti feladatok szolgálatába.*

A nemzet sorsa és az iskola kölcsönösen hat egymásra; a nemzet sorsának alakulásában részes az iskola, az iskola alakulásában részes a nemzet állapota. Mindkét irányban közre hatnak más tényezők is: a nemzet sorsa nem egyedül az iskolán fordul meg, az iskola tevékenységét pedig nem az adott helyzet irányítja legerősebben. A társadalom életében sokféle hatás fonódik össze; egy-egy rész munkásai tudják, hogy nem hathatnak korlátlanul, de azért természetes, hogy ilyen korszakban mégis azt veszik számba: mit tehetnének, ha erejüket teljesen kifejthetnék. A hivatásos nevelőkre nézve ez a kérdés annál fontosabb, mert nagyon sok jelenségből mindnyájan meggyőződhetnek most, hogy nem egyedül ők a nemzet tagjainak nevelői. Itt-ott ugyan dicsekvő hangon emlegették, hogy a hadsereg önfeláldozó küzdelme, a társadalom sok tagjának áldozatkész, itthoni tevékenysége a nevelésünk eredménye; ez azonban meggondolatlan beszéd, mert akkor az uzsorásokat és csaló szállítókat, a hadi segély dologtalan élvezőit és a zavarosban halászó többieket is magunknak kell felrónunk. Sokkal igazabb és a jövőre nézve üd-

* V. ö. *Köznevelésünk és a háború* (Magyar Paedagogia 1914).

vösebb azt állapítanunk meg, amit már régen panaszolunk, s amit az ország némely vidékének szomorú eseményei most keservesen bizonyítanak, hogy iskoláink munkája a nemzet helyzetére nem volt kellő tekintettel, a nevelés felelőtlen, néha öntudatlan, sokszor nagyon is céltudatos más tényezőit nem tartotta szemmel és nem ellen-súlyozta eléggé s általában mi, a magyar nemzet, mindmáig sem az iskola erejét nem fejtettük ki teljesen a nemzet érdekében, sem a nevelés sok-féle tényezőjének a közös célra való irányítását komolyan meg nem kíséreltük.

A mai időnek ez a legfőbb nevelésügyi tanulsága. Ezt szélnek eresztenünk nem szabad, mert ebből ered az a legfőbb követelmény is, hogy már most ezen változtassunk: tegyük a nevelés irányítójává a nemzeti jövőt, amit akarunk s amitől tartunk.

S hogy mit akarunk és mitől tartunk, arra világosan felel a háború első napjai multán mindenütt örvendezve hangoztatott vélemény, hogy a nemzet egységes. Nem vitatom, nem volt-e ebben a megállapításban tévedés akkor, vagy nem más-e a helyzet ma. A nevelés mai feladatát keresve reám itt csak az tartozik, hogy lehet közöttünk eltérés az egység mostani mértékének felfogásában, fogalmának értelmezésében, de abban nincsen kétség, hogy a nemzet egységét ma cél-ként látjuk magunk előtt. Nem azt kívánjuk csupán, hogy ez az egység a különböző részek vezetőinek ajakán hangozzék s a tömegben csak

egy-egy fellobbanásban nyilvánuljon. Azt akarjuk, hogy jóban, rosszban egyaránt megmaradjon, majd a béke idején is állandóan hasson, valamennyien természetesnek találjuk és nemzedékről-nemzedékre tovább származtassuk. A nemzeti egység csak akkor értékes, ha a közös, nemzeti tudatosságban gyökerezik és a nemzet javát célzó cselekvésben nyilatkozik. Kétségtelen, hogy ez ma egyik sem eléggé általános. Ahol megvan, ott állandó gondozása és táplálása, ahol pedig fogyatékos, ott erősítése, sőt megalapozása és kifejtése a feladatunk. Mindkét esetben feltétlen követelmény, hogy a nevelés erre a feladatra alkalmas legyen, tehát szervezésében ez legyen az alapgondolat és akik végzik, nemzedékeken át következetesen ebben az irányban folytassák.

E követelmény csak megerősíti azt a régi és sokszor kifejtett felfogást, hogy a nevelés a legtisztábban értett nemzeti politika körébe tartozik. Nyilvánvaló a kettős feladata: nemzetfejlesztés és nemzetvédelem. A mi mostani helyzetünkben a nemzet fejlődésének legközelebbi célja: éppen az egység; a védelemnek pedig éppen ez a feltevése. Megtehetnők, hogy ezzel – mint eddig – a nevelésben ezután se nagyon törődjünk. Ezzel a nemtörődéssel már ma is egyedül vagyunk a világon. Ha azonban a nevelést nemzetnevelésnek fogjuk fel, akkor lehetetlen nem kívánnunk és nem segítenünk, hogy a nevelés valamennyi szerve ezzel a nemzeti tudatossággal dolgozzék

és vezetője a *nemzetté nevelés* gondolata legyen.¹ Igen hihető, hogy a nemzet egységét maga a nevelés nem teremtheti meg, ha az élet többi jelenségei ellene hatnak. De az meg egészen bizonyos, hogy abból az egységből soha sem lesz semmi, ha a nevelés intézményei célul nem tűzik maguk elé és ha tán ellene nem is, de mellette sem dolgoznak. Ezen alapul a nevelésnek a nemzet sorsában való jelentősége s ekként értendő az a tétel, hogy a nemzeti egység végső alapja a köznevelés egysége.

2. Az egység követelése gyakran ütközik abba az ellenvetésbe, hogy a nevelésben a nagy egység nem jó, mert gátat vet a fejlődés szabadságának. Ezt az aggodalmat jogossá teszi az egység fogalmának némely, helytelen alkalmazása, amivel különösen a német «Einheitsschule», «ein Volk – eine Schule» jelszavának hatására a magunk irodalmában is találkozunk. Itt most minden vitatkozás és történeti magyarázat nélkül csupán hivatkozom arra, hogy az egység fogalma a nevelésben mellőzhetetlen, mindenütt alapvető követelményt jelent, a nevelés egysége a sikerének feltétele. Ha a növendéket nézzük, egységesnek kívánjuk egyenként minden ember nevelését, azután valamely közönségét, egy-egy társadalmi osztályét és végül az egész nemzet nevelését. Ha

¹ V. ö. *Nemzetnevelés. Jegyzetek a magyar művelődési politikához* (Budapest, 1912, Benkő Gv. 8° 234 l.) 102. s köv. 1.

meg ennek a feltételeire gondolunk: egységnek kell lennie minden egyes nevelő munkájában az egyes részek (pl. értelmi és erkölcsi nevelés) között, egy-egy intézet munkájában a testület sok tagja között; egy-egy iskolafaj is csak úgy töltheti be a feladatát, ha egység van az egyes intézetek között s végül az egész szervezetben egységnek kell lennie az egyes szervek (iskolafajok és -fokok) között. A fejlődésnek ez mind nem gátja, hanem biztosítéka. Ámbár nem tagadható, hogy annál bonyolultabb a dolog, vagyis annál nehezebb az egység követelményének eleget tenni, minél szélesebb körre alkalmazzuk. Már pedig ha a nevelés egységét a nemzeti egység érdekében követeljük, akkor ez természetesen a nevelésnek mindenik intézményére és minden egyes nevelőre vonatkozik. S éppen ebben van a mentesség a fejlődés szabadságának megkötése ellen: az egésznek az egysége csak úgy lehetséges, ha fokozatosan épül fel; végeredményben tehát az a fő, hogy minden egyes nevelő munkájában meglegyen a szükséges egység s a másokkal való egységre a törekvés.

3. A köznevelés egységét tehát a személyek biztosítják. Ez a nevelés munkájának a természetéből fakad, de korántsem jelenti azt, hogy a szervezet egysége nem fontos.* Csak különbséget

* L. erre nézve *Karmán Mór*, A közoktatás egysége és a tanulmányok szervezete (Budapest, 1911, Eggenberger).

kell tennünk a nevelés külső és belső egysége között. A külső: a szervezet egysége; a belső: a lelki egység. Kétségtelen, hogy bizonyos, a nemzet érdekében nagy jelentőségű nevelésügyi szükségleteinket nem elégíthetjük ki mindaddig, amíg nem lesz a nevelés egész, nagy területét elvi alapon felölelő, tehát egységes köznevelési törvényünk.* Csak ez tudná az egyes iskolafajok összekuszált viszonyait tisztázni, a hézagokat kitölteni, a túlhajtásokat levágni, az iskolát és a nevelés többi tényezőjét egymással szerves kapcsolatba kényszeríteni, a szükségletekhez való folytonos alkalmazkodást lehetővé és kötelességgé tenni. Ez a törvény megcsinálhatná nevelésünk szerveinek azt a hézagatlan egységét, aminek eddig nem lehetett kialakulnia.

Ma azonban nem ez az első feladat. Ily törvény alkotására a mostani idő nem kedvező; ennek az ideje a háború kitörésével egyelőre elmúlt és majd csak a békében kezdődik újra. Ha ez a törvény netalán hamarosan elkészülne is, bizonyos, hogy csak a külső egységet tudná létesíteni. Már pedig a nevelés egysége ugyan csak akkor teljes, ha külső és belső tekintetben egy-

* Bárhonnan indulunk ki, mindenik iskolafaj reformja ezt követeli. V. ö.: *A középiskola gyökeres reformjának előkészítése* (Orsz. Középisk. Tanáregy. Közlöny 1912/3, XLVI. évf.), *A középiskolai reform ügye* (Magyar Paedagogia 1913), *A középiskola átalakítása és a köznevelés* (Az Újság 1913 okt. 19.).

aránt megvan, de a kettő közül mégis csak a belső, a lelki egység a fontosabb. Példa erre a magunk nemzeti állapota: régen törvényben van a nemzeti egység, határaink bennünket valóban összetartanak, s mégis önámítás volna azt hinnünk, hogy ez a törvényes egység jövőnknek elegendő biztosítéka.

A külső egység, ha huzamos ideig igen következetesen alkalmazzák, lassanként, több nemzedék múlva, megteremtheti ugyan a belső egységet, annak bizonyos alakját; a törvénynek többé-kevésbé sikerül elérnie az engedelmességet, sőt mindennél hathatósabb segítsége lehet a belső egység kialakulásának ott, ahol erre a hajlandóság az emberek lelkében anélkül is megvan: de a lelki egység csak a lelkekből fakadhat. Nagyon ismerős a példa: a népoktatási törvény egybefoglalta az elemi iskolát, polgári iskolát, tanítóképzőintézetet, mindezeket közös, közvetlen felügyelet alá állította, azóta ugyancsak erőltettük is ezek együvé tartozását. S az eredmény mégis az, hogy ez a három iskolafaj mindjobban külön válik a szervezetben is, személyzete pedig tökéletesen elkülönült egymástól. Lelki egységet a szervezet nem tudott teremteni. S ott van ennek a megfordítottja: a polgári fiúiskolának a gimnáziumtól, a polgári leányiskolának a felső leányiskolától eltérővé kellett volna kifejlődnie, egyébként a különállásnak nincs értelme; a szervezet szépen el is választja őket. Ez a különbség azon-

ban jórészt csak külső; nem utolsó sorban azért, mert a polgári fiúiskolában kezdetben nagyon sok volt a középiskolai tanár, a polgári leányiskola és a felső leányiskola tanítónőinek a képe-sítése a legutóbbi időkig azonos volt, így sem a célban, sem a módszerben nem tudott igazi, belső sajátosság kialakulni. Így van ez a magánéletben is: a rokoni kötelék összefűz, de barátságot nem létesít; a baráti vonzódás pedig nagy távolságo-kat is kiegyenlít.

4. A nevelésben tehát a belső, lelki egység a lényeges. Ebből már önként következik, hogy ez semmi esetre sem jelenthet egyformaságot (uni-formitást), hanem összhangot (harmóniát). Nem azt kívánjuk, hogy az ország minden pontján csak egyféle iskola legyen, a társadalom mindenik részét egyformán neveljük s mindenik nevelő mindent ugyanazon az egy módon végezzen. Éppen ellenkezően: az egység a sajátos feladatok teljes számbavételét és sajátos módon való, pon-tos teljesítését, a személyes erők kifejezését és fel-használását követeli. Egység csak ott van, ahol több, különböző rész van; nem az oszthatatlant, a legkisebbet értjük itt egységen, hanem a nagy egészet, a részek összefoglalását. A belső egységet nem is lehet másként elgondolnunk, csak úgy, mint egybehangozást, kölcsönös kiegészítést, a sajátos feladatoknak egyetlen végső cél érde-kében való teljesítését, minden részlet-munkában ugyanannak a közös, vezető gondolatnak az ér-

vényesítését. Egy szóval, a belső egység: egyöntetűség.

A nevelés történetében ennek az egységnek a szükséges voltát már sokszor felismerték, de rendszeren igen veszedelmes úton igyekeztek megvalósítani: szabályozással. Egészen érthető' gondolat: tárgyi biztosítékot kerestek arra, hogy az egyének egy irányban dolgozzanak. Ebből fakadt nagyon sok alapos és aprólékos iskolai rendszabály (pl. a jezsuitáké), a módszer csalhatatlanságában való hit (Ratke, de Pestalozzi is, meg a Ziller iskolája), s természetesen mindenféle eltérés iránt való türelmetlenség (példa erre Apáczai Cseri Jánosnak, Tolnai Jánosnak és több más protestáns tanárnak az esete). Nem szorul bizonyításra, hogy szabályzatokkal csak egyformaságot, legfeljebb külső rendet lehet teremteni. Azt nem is nehéz, mert aki ismeri az ellenőrzés szempontjait, oktanalan volna, ha azokhoz nem alkalmazkodnék, így aztán a szabályzat rendszeren csak azt éri el, hogy az emberek gépekké válnak, úrrá válik rajtuk és általok a magában véve lelketlen §, mert lassanként elvész szemök elől a cél, kivész belőlök a vezető gondolat. Az iskolai reformok története sok tanulságot nyújt afelől: mennyi jóakarató szabályozásnak lett kelletlen eredménye, mivel a hatás soha sem azon az elven fordul meg, amelyet a szabály kifejez, hanem mindig azokon a személyeken, akik alkalmazzák.

5. Az egység létesítése tehát nem a külsőn,

a szabályozáson kezdődik, hanem az egység lelki elemein. Azokat kell a nevelőkben megteremteni, hogy a nevelés egyöntetű lehessen.

Egység azok munkájában lehet, akik *közös célt* látnak magok előtt, akiket ugyanaz a gondolat vezet. Ennek csak belőlről lehet fakadnia. A közös cél felismerésének forrása: a *közös, nemzeti tudatosság*, vagyis a nemzet helyzetének és az ebből a részekre háramló feladatoknak ismerete. A lelki életben soha sem jelentkezik egyedül az ismereti elem, itt is együtt jár vele érzelmi elem is: a nemzeti tudatossággal párhuzamosan fejlődik *az összetartozás érzése*. Ez az érzés, meg az *egymásra utaltság* felismerése kölcsönösen segítik egymás kialakulását. S ugyanebből a gyökérből nő ki az egység erkölcsi vonása is: a közös sorsért, *a nemzet jövőjéért való személyes felelősség érzése*, ami az embert cselekvésre indítja. Ezen a ponton jelenik meg előttünk a nevelés egységének még egy, nevezetes feltétele; *a nevelés nemzeti jelentőségéről való meggyőződés*. Mivel pedig a nevelés köre igen nagy és kinek-kinek a maga helyét kell jól betöltenie: evégre szükséges ismernie *a nevelés egyes tényezőinek egymással való kölcsönös vonatkozását*, *átértenie a maga külön feladatának az egészszel való kapcsolatát és egyetemes értékét*.* Ezek az

* E követelmények a nevelői személyiség jellemvonásait is mutatják, ámbár nem foglalják magokban valamennyit.

elemek szabják meg az akarás irányát és így haladnak a külön-külön dolgozók a közös cél felé, annak érdekében, az egyetemes jelentőség tudatában végezve sokszor aprólékos és a felsőbb tekintet nélkül bizony nem ritkán unalmassá válható részletmunkát.

A belső egységnek eszerint értelmi, érzelmi és akarati elemei vannak. Mindezek elég bonyolult fejlődés eredményei s természetesen hatása van erre a fejlődésre az egyéneket meghatározó sokféle körülménynek. Ezekkel itt nem foglalkozva, nem kezdek vitát afelől sem, hogy az óhajtott belső egység kialakulásában melyik csoport tagjai az alapvetők. Közönségesen az érzelmi egységet tartják erősebbnek. Ezt csak abban az esetben lehetne elfogadni, ha a logikai érzelemre gondolunk. Ezen az alapon az egység valami nagyon távoli lehetőségnek tetszik, mert nem remélhetjük, hogy a logikai érzelem általános uralmának a korszaka egyhamar elkövetkezzék.* Itt azonban nem mindenkiről van szó, hanem

* A nemzeti egység szempontjából nagy figyelemre volna méltó *Wesselényi Miklós br. fejtegetése: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (Lipcse, 1843). Eszerint hazánkban a nemzeti egységet érzelmi alapon nem remélhetjük; itt csak az értelem ereje teremthet és tarthat fenn egyesülést. Λ^r . ö.: *Wesselényi Szózata és a köznevelés* (Az Erdélyi Múzeum-Egyesület zilahi vándorgyűlésének Emlékkönyve. Kolozsvár, 1907); *Br. Wesselényi Miklós* (Az elemi népoktatás enciklopédiája III. k., 447–9.1. Budapest, 1915.).

csak a nevelőkről és nem mindenféle lelki állapotról, hanem csak arról, amely sok embert együttes munkára képesít, velők egy célt láttat meg. Ezért nyugodtan merem kimondani, hogy a nevelés belső egységének elemei csak értelmi titon fűződhetnek együvé. Nekünk, mindenféle nevelőknek, nem érzelmi hullámzásokat, hanem lehetőén tisztán látott, értékesnek, mert igaznak felismert eszméket szabad követnünk. Köztünk az egységet *a közös tárgyú gondolkodás* létesítheti.

Vajjon remélhetjük-e, hogy ezen az egyedül lehetséges úton a köznevelés valamennyi tényezőjének a munkája egységessé válják?

6. Ennek a lehetőségében könnyű kételkednünk, mert igen sokféle tényező van. A mai idők ugyanis megerősítik azt a felfogást is, hogy mihelyt a nevelést a nemzeti jövő szempontjából nézzük, nem szabad csupán az iskolára gondolnunk, hanem a társadalomnak mindenik alakulatára és aa állami életnek minden olyan intézményére, amely a polgárookra bármilyen irányban állandóan hat, tehát szükségképpen alakítja érzületöket, gondolkodásukat. Ezeket bajos teljesen felsorolni és ellenőrizni, de annál szükségesebb meglátni és számon tartani minél többet. Valamennyi ilyen tényezőnek összefoglalását, az erre való törekvést fejezi ki a *köznevelés* szava. így ennek a köre sokkal tágabb annál, ahogyan rendszeren a nevelés fogalmát érteni szokták, hiszen

legtöbbször csak az általános célú iskolákra, sőt ezek közül is leginkább a gimnáziumra, legfeljebb még a népiskolára gondolnak. Mindenki a magáéra. Az egymásét nem is igen ismerjük. A köznevelésnek ezt a tágabb értelmezését kívánja az iskola fogalmának történeti kialakulása is: ami a fejlődés rendjén iskolai feladatul kialakult, mindazt sem maga egyik iskolafaj, sem maga az iskolaszervezet nem teljesítheti, hanem csak az iskolák, meg a nem szervezett nevelők s a közéletnek más célra szervezett, de nevelő hatású szervei együtt.

Az így értett köznevelés tényezőit két nagy csoportban látjuk, aszerint, hogy az emberekkel határozott céllal foglalkoznak-e, avagy a hatásuk inkább öntudatlan és rendszertelen. Az öntudatlanul nevelő tényezőket nem részletezem, mert ezeket sem külsőleg szervezni, sem közöttük belső egységet létesíteni tervszerű munkával úgy sem lehet. Ide sorolom első sorban a hírlapirodalmat, ez a háború kitörése óta nagyon örvendetesen közeledett nemzetnevelő hivatásának tudatosságához, s ide tartozik a politikai élet (községi, megyei, országos közélet), ennek rendkívül nagy hatása volt népünk lelki alakulásának szomorú tüneteire. Harmadik e sorban a család, mint nevelő. A köznevelésben ezeket igen nagy figyelem illeti. De hogy ezek a tényezők miként alakulnak s a nemzeti egység kialakításában mennyire válnak tudatos együttthatókká: éppen

azon fordul meg, mennyire tudnak egységesen hatni a köznevelés szervezett tényezői.

Ezek magok is sokfélék:

I. A hivatásos, a nemzetnek felelős nevelők:

1. az általánosan művelő intézmények (kisdudóvó, elemi iskola, polgári iskola, középiskola, felső leányiskola);

2. a tudományos tanulmányozás helyei s az ú. n. főiskolai pályákra előkészítő intézmények (egyetem, műegyetem, más főiskolák);

3. mindenféle szakiskolák;

4. az ú. n. szabadoktatás és általában a továbbképzés intézményei.

II. A magoknak felelős nevelők: az egyházak.

III. A közvetlenül nem nevelésre hivatott, a nevelés szempontjából felelőtlen nevelők:

1. az igazságszolgáltatás (az egész és nem csupán a fiatalok bírósága);

2. a közigazgatás (mindenik ága; különösen a közrend fentartása, a jegyzői intézmény, a közegészségügyi közigazgatás);

3. a katonaság (katonaiskolák, az általános hadkötelezettség, fegyvergyakorlatok).

Bőven lehetne még szaporítani ezt a felsorolást, ide véve pl. a postát, a közlekedés intézményeit, de ennyi is jelzi: mit kell érteni köznevelésen.

Ezek a tényezők ma korántsem nevelnek mind tudatosan, még kevésbé egységesen. De mégis mindezek valamennyien nevelik az ország lakossá-

gát s részesek ennek erkölcsi minőségében, munkaképességében, nemzeti tudatosságának gyengeségében. Köztük nemcsak különbségek, hanem ellentétek is esőtől vannak. Nagyon különböző egyes részeknek a közvetlen feladata (pl. a szakoktatás és az igazságszolgáltatás), igen eltérő a személyzet gondolköre és műveltsége (pl. az egyetemi tanár és a községi jegyző), egészen más azok köre is, akikre a szándékos vagy a tervtelen nevelés vonatkozik (pl. a kiseddóvóban meg a rendőrbíróságon). Világos tehát, hogy a sokféle munkában belső egységet máról holnapra nem teremthetünk. De neki fognunk nagyon szükséges. És csak az nem látja, aki nem akarja, hogy az egység elemei ezek közül mindenik rész embereinek lelkében ott vannak, már t. i. azok lelkében, akik a maguk pályáján hivatással működnek. Az ilyenekben csak fel kell ébreszteniük a nevelés gondolatát, csak a nemzet sorsára kell munkájokat vonatkoztatnunk s a belső egység kialakulásához egy lépéssel már is közelebb jutottunk.

7. Az út azonban addig nagyon hosszú, mert akadály sok van. Erősek pl. a társadalmi és felekezeti ellentétek. Ezek minden nép körében megvannak. A magyar nevelés belső egységét azonban egyéb körülmények is nehezzé teszik. Ha a német beszél nemzeti egységről – mint most annyiszor – meg német nevelésről, aminek az erejével és következetességével elégedetlenek.

az egészen tiszta dolog, minden német egyformán értheti. Ha ott van szó az állami élet szerveiről, ámbár annyi német állam van, mégis természetes, hogy azok a szervek a nagy német egységet szolgálják. S ugyanezért a nemzeti tudatosság mindenféle németben igen erős, abból tehát az általános nevelői gondolkodás bőséggel tud táplálkozni. A mi helyzetünk azonban épen ebben a három tekintetben a németekénél és sok más nemzeténél súlyosabb.

Nekünk, ha nemzeti egységről beszélünk, nem lehet csak a magyarság egységére gondolnunk, mert itt nem vagyunk magunk. S az országban levő vezető helyzetünk miatt a magyar nevelés belső egységén nem szabad csak a magyarság nevelését értenünk, hanem valamennyiünk lelki egységét keli óhajtánunk és munkálnunk. Ez nem csak azért nehéz, mert az ilyen belső egyesülés útjait mindkét oldalról igen kevesen keresik, hanem kivált azért, mert ha csak a magunk részéről történik, akkor a magunk sajátos nevelési feladatait könnyen szem elől téveszthetjük. Már pedig a magyarság a saját erejének igazi kifejtéséről le nem mondhat.

S a másik tekintetben: állami kapcsolatunkból az következik, hogy egyik felelőtlen, de nagyon erős nevelőnk, a katonaság, csak kis mértékben szolgálja a mi nevelésünk nemzeti célját. Ezzel aztán nagy hézag marad a polgárság lelkében vagy zavar keletkezik. Ennek a következ-

ményeit, nemzeti életünkre való hatását – párt-politikai szempontok nélkül! – érdemes volna apróra megvizsgálnunk. A háború után nem is lehet ezt mellőznünk; ma korán volna, mert nagy alakulás folyik most a lelkekben, de nem tudjuk, mi lesz az eredménye.

Ez a kettő: soknyelvűségünk és állami helyzetünk okozza, hogy a teljes nemzeti tudatosság mi bennünk magától, a jól rendezett polgári élet természetes következtéseként ki nem alakulhat, nem is lehet tehát forrása a nevelői gondolkodás terjedésének. Minthogy pedig ezt a hiányt eddig tervszerűen pótolni nem igyekeztünk: nem csoda, hogy itt a személyes munka végzésében nem a nemzeti érdek a legfőbb irányító s azt sem látjuk kötelességünknek, hogy másokat erre a felfogásra vezessünk. Ebben az állapotban bűnös nevelési irodalmunk is: egyes, önálló gondolkodókat leszámítva idegenből táplálkozik, az itthoni feladatokkal nem törődik, nem ezek megfontolásából származó gondolatokat terjeszt tovább és ezzel a belső egység kialakulását szintén megnehezíti. Az itthoni feladatok körül inkább lehetne a közgondolkodást csoportosítani, a nagy közönségét is. Nem mondom, hogy ez az állapot szándékos; dehogyan is az! Éppen az a bűn, hogy nevelési irodalmunkból minden igazi tudatosság hiányzik. Csak így történhetik meg, hogy továbbfejtegetésre és alkalmazásra érdemes gondolatok észrevétlenül maradnak.

Nevelésünknek egészen sajátos nehézségű a magyar nép lelkülete is. Sok más között például az a becsületes, de sokszor káros nehézség, amely színmagyar vidékeinken annyi jó-akarátú embernek állított művelődési törekvései elé akadályokat és szegte szárnyát örökre. Meg az a veszedelmes szalmaláng, amit mind jól ismerünk s mégsem szegültünk ellene. Talán mert annyira általános, hogy mindnyájunkban megvan. Semmivel nem töröttünk eddig, ami népünk lelki alkatának ismeretéből nevelési feladatul következik;* engedték, hogy számos vidéki tanító, tanár, pap, orvos, tisztviselő népművelő szándéka magános szándék maradjon és helyi kicsinyességeken megtörjék. Tehát az egységre való iparkodás helyett engedtünk elveszni törekvéseket és embereket, akik a magok kisebb-nagyobb körében ezemöket a legnagyobb egységre függesztve, a nemzeti feladat eszméjével dolgoztak. Ezen a nagy bajon újabban segít bizonyos irányban a Szabadoktatási Tanács, de ez még nem változtat azon, hogy az itt érintett körülményben a mi nevelésünk belső egységesülésének akadályát lássuk.

* A nevelés akkor nemzeti, ha a nép jelleméhez is alkalmazkodik. L.: *Schneller István*, A nemzeti nevelésről (Athenaeum 1902). V. ö.: *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről* (Budapest, 1904, Stark F. biz., n. 8° 271.). III. rész, 2. fejj.: A nevelés magyar nemzeti iránya, 253–269. 11. és *Magyar vonások nevelésünkben* (Budapest, 1906).

A helyzet már azzal is javult, ha mindezt a külön nehézségünket elismerjük. Ezek utat mutatnak és főként arra ösztönözhetnek, hogy tenni-
valóinkat ne idegen mintákról nézzük le, hanem a magunk állapotából okuljunk, ha megfigyeljük is a külföldi tanulságokat, és ne féljünk attól, ha nincs is még a tervünkhöz hasonló egyebütt. A helyzetünkhöz hasonló sincs!

8. Ily természetű megfontolások segíthetnek bennünket tenni-
valóink részletes megállapításához.* Az előadott töredékes alaphoz néhány, szintén csak vázlatos javaslatot fűzök arra vonatkozóan: miként volna lehetséges a köznevelés belső egységének kialakulását mindenik tényezőben elősegítenünk. Az előzők értelmében a kérdésnek ez a helyes fogalmazása: mit tehetünk arra, hogy a belső egységre való hajlandóság minden tényezőben meglegyen? Önként érthető, hogy első a köznevelés középponti tényezője, az iskola vagyis a hivatásos nevelők belső egysége. Ezzel párhuzamosan, de mégis külön tárgya a gondoskodásnak: az iskolai nevelés meg a ma öntudatlan nevelő tényezők között szükséges egység. Ezekből magától alakul ki a nevelői gondolkodás terjedésében várható eredmény.

* A nevelés egész szervezetére vonatkozó tenni-
valókra nézve 1. az 1. alatt id. m. (*Nemzetnevelés*)
II. rész, 3. fej.: A nemzetnevelés feltételei és tenni-
valók a szervezés előkészítésére, 189-225. 11.

A hivatásos nevelők belső egységét a pályájukra való előkészítés alapozhatja meg. Ebben a vonatkozásban ki kell hagynunk a főiskolákat, mert azok részére nincsen semmiféle rendszeres tanárképzés, a tanárok nevelői minőségéről való gondoskodás.

A többire nézve közvetlenül kínálkozik az a gondolat, hogyha ily egységes munkát kívánunk tolok, neveljünk minden nevelőt együtt. Arról nem szólok bővebben, hogy ezt semmiféle állam sem csinálná meg anyagi következményei miatt; hanem azt tartom döntő ellenérvnek, hogy ez a nevelés szempontjából helytelen is volna. Az egyes intézmények sajátos feladatai tanítóik sajátos előkészítését teszik szükségessé. A különböző fokokon a sok azonos nevelői tulajdonságon kívül sok, egészen eltérő személyes tulajdonság, különböző készségek, más-más terjedelmű szakismeretek szükségesek. Óvónők és középiskolai tanárok, nyelvészek és ipari szakiskolai művezetők képzését nem lehet együtt végezni.

Igenis lehet és szükséges azonban bizonyos tanulmányok egyöntetű megállapítása és bár nem azonos terjedelemben, de azonos szellemben való folytatása. E közös tanulmányok jórészt ma is megvannak, de nem mindenütt s vezető szempontjaik nem domborodnak ki.

Az óvónő-, tanító- és tanárképzés menetét úgy kell megállapítani, hogy mindenik fok nevelője és mindenik szaktárgy tanítója indítást nyerhes-

sen a mainál határozottabban *nemzeti tudatos-
ság* kifejlődésére. Ennek eszköze első sorban a földrajz és a történelem; ezek együtt megadják a múltnak és a nemzeti élet feltételeinek, a politikai és gazdasági fejlődés lehető útjainak ismeretét. Az óvónő- és a tanítóképző-intézetekben e tárgyakat mindenki tanulja, itt tehát csak megfelelő irányítás kell. A többi, szaktanítást folytató intézetek tanítói azonban eddig – ha csak éppen szakjok nem volt – előkészülésük alatt ilyesmivel nem foglalkoztak. A középfokú iskolák tanulmányi anyaga pedig ez idő szerint nem ilyen célzatú.

A mainál több erővel kell segítenünk a hivatásos nevelők körében *a nemzet gondolkodásának, szellemi fejlődésének megismerését*, hogy ebbe a fejlődési folyamatba önkéntelenül is, de lehetőén minél tudatosabban bele illeszkedjenek. Ezt kell céloznia első helyen az irodalom ismeretetésének. Akiknek nem szaktanulmányuk az irodalom, azoknak főként azokat az írókat kell megismerniük, akik az emberi és nemzeti élet nagy kérdéseivel foglalkoztak. Így ez egyúttal filozófiai bevezetés is lenne. Teljesen kihasználatlan e tekintetben egész irodalmunk s nem igen történik semmi arra nézve, hogy pl. Széchenyi, Eötvös, Wesselényi, a régebbiek közül Bessenyei, Kármán József, Teleki László (a Buzgó Esdeklések!), sőt Zrínyi szelleme a nemzeti erő kifejtése érdekében ifjúságunk nevelőinek lelkét

megtermékenyítse. Az ilyen értelmű fejtegetéseknek alig volt eredménye, holott ennél egyszerűbb követelménye a nemzeti életnek nem is lehet. Nem elég a költészet történetét ismerniök tanítóinknak s mert mindent nem lehet ismerniök, az az első, ami több tanulsággal jár éppen a nevelők számára. Ma az irodalom-tanításnak ez a szempontja csak elvétve, ha érvényesül; a magyar gondolkodás fejlődését összefoglalóan nem olvashatják. Ezenkívül pedig arra is szükség volna, hogy a hazában lakó minden nemzeti-ség szellemi fejlődését is megismertessük. S mind-ebben feltétlenül a legújabb korig kellene a különböző fokú tanítóságnak tájékozottnak lennie. A neveléstudományi tanulmányoktól mindenik fokon azt kell megkívánunk, hogy azt ismertessék: mi a hatása a nevelésnek a nemzet sorsára, mely módon lehet ezt a hatást a legjobban kifejtenünk. E szempontból nézve, a nevelői gondolkodás: *a nemzeti jövő biztosítékain való gondolkodás*:* a módszer kérdései a biztosítás módjaira vonatkoznak és így mindenféle egyoldalúságtól megszabadulhatnak. Természetes, hogy amiként nem mindenki tudósa az irodalomnak, földrajznak, történelemnek, nem lehet mindenki elméleti paedagogus sem, de minden tanító ember gondolkodása tartozik paedagogiai irányú lenni.

* V. ö.: *Pedagógia és politika* (Orsz. Középkisk. Tanáregy. Közlöny, 1911/2. XLV. évf.).

Ma nagyon kevésé az. Nagy nyereség lenne, ha sikerülne a neveléstörténeti tájékozódást magyar neveléstörténeti alapra állítanunk, ha az egész nevelői gondolkodást a magyar nevelési irodalom alapos felhasználásával fejlesztenek.* Ez a mainál jobban megéreztetné, hogy a nevelésen gondolkodva, igazán jövőnkön gondolkodunk. A paedagogiai tanulmányok rendjén könnyű megismerni a nevelés egyes szerveinek egymással való kapcsolatait és a magunk helyének az egészben való külön feladatát. E célra azonban nem elég a mai szervezattan tanítása, hanem a történeti, földrajzi, irodalmi és paedagogiai alapon művelődési politikai bevezetésre van szükség.** Pl. Eötvös nevelésügyi beszédei s az első miniszteri jelentés fonalán a magyar művelődési politika alakulását és mai feladatait is meg kellene ismertetni.

Ilyen tanulmányok – nem nagy terjedelemben, hanem világos összefoglalásokban, a forrásokra való utalásokkal – nagyon sokat tennének a belső egység kialakulására: elősegítenék

* V. ö.: *A magyar nevelés történetének jelentősége* (Magyar Paedagogia, 1905.).

** Nem ebben a vonatkozásban, de rokon gondolattal javasolta *Waldapfel János*, hogy a műgyetem közgazdasági szakosztályában a kultúrpolitika előadásáról gondoskodjanak (Közműveltség, 1914, 1. évf. 1-2. sz. 154. 1.).

azonos, tárgyias gondolatok és rokon érzelmek keletkezését, a nemzeti és személyes élet feladatainak felismerését, ugyanazokon a kérdéseken való gondolkodásra indítanának s ezzel lehetővé tennék egymás megértését, a közös munkát. E tanulmányokat a különböző fokú tanítóképzésbe más-más módon lehet beiktatni. Mindenesetre szükséges, hogy megfelelő kézikönyvek a magánhasználatra is készüljenek, a ma is figyelmet érdemlő írók műveit nagyon olcsó és jó kiadások terjesszék. A célt nézve, ennek költségére kell pénznek lennie.

Ezek sem nehezen valósítható gondolatok, de még könnyebb volna a továbbképzés útján gondoskodnunk a kívánt hatásokról. Ennek legegyszerűbb módja a szünidei tanfolyamok szaporítása és a tanítás módszerének kérdésein kívül éppen a közös nemzeti tudatosságnak, a köznevelés belső egységének szolgálatába való állítása. Az ország különböző pontjain, egy-egy helyen egy időben kellene tartani többféle iskolafaj emberei számára továbbképző tanfolyamokat, ezek hallgatóit összevonni bizonyos általános érdekű tárgyak vagy általános hatást érdemlő emberek óráin s tervszerűen alkalmat adni a köznevelés kérdéseinek megvitatására oly módon, hogy a megbízott előadó vetné fel a kérdést és az előadás csak a megbeszélés összefoglalása és az eredmények rendszeres megvilágítása lenne. Ily módon nemcsak közelebb jutna az előadó a hall-

gatokhoz, hanem sok felvilágosítást is nyerhetne beszédeikből az egyes vidékeken levő sajátos viszonyokról, a különféle iskolák emberei pedig megismernék egymás gondolkörét. Most az előadó legtöbbször nagyvárosi ember, aki a falusi tanító, kisvárosi tanár életviszonyait nem ismeri, nem is tud tehát a lelkökhöz közel jutni. A hallgatók pedig közvetlen érintkezésre vágnak, de erre alig van módjuk. Ezért tartom szükségesnek a jelzett módosítást. Kezdetben lehetne sok nehézség, de fokozatosan megérezné az egész iskola, hogy ezen az úton egymáshoz közelebb jutunk. Ilyen tanfolyam sok kellene. Nagyon fontos, hogy a férfiaké és a nőké együtt legyen. A nőtanítók száma eddig is nagy volt, a mostani sok veszteség (igen sok tanító és tanár hull el) még jobban megnöveli jelentőségüket. Eddig is volt már polgári fiúiskolában is itt-ott nő-tanító, a háború után bizonyosan szükség lesz rájuk sokfelé. Komolyan gondolni kell arra, hogy a nevelés feladatairól való gondolkodásban a két nem között minél teljesebb egységet teremtsünk. Az amerikai példa figyelmeztet, hogy ne várjuk meg, amíg a nő-tanítók nagy száma miatt a nevelés eredményei aggodalmat keltenek (elnőiesedés), hanem vegyük elejét. Különösen erre int az a körülmény, hogy a lelkes, nevelőnek való nőkn kívül sok olyan is van e pályán, akinek ez a foglalkozás csak szükségben segítő, kényszeredve végzett munka. Különben általában nagyon meg-

növekedik most a nőnevelés nemzeti jelentősége» hiszen – bármint lesz is – a családtól kell várunk belső megújulásunkat.

A népnevelésre nézve igen üdvös lenne, ha az 1-2 éves fiatal tanítókat rövidebb időre (pár hétre) berendelnék oda, ahol végeztek. Oly fiatalon jutnak az oklevélhez, hogy akkor nem lehet bennük teljes még a feladataik ismerete sem. Az első évek temérdek tanulsága nagyot változtat rajtuk, fogékonyá teszi addig nem értett dolgok iránt is, ezért nagy hatása lenne a volt tanárokkal való, most már inkább kartársi érintkezésnek. A berendelés idejében valamely otthonában felmerült kérdést tanulmányozna a tanárok segítségével, a IV. évesekkel együtt részt venne azok paedagogiai óráin, a gyakorló-iskolában, külön ily célú órákon a tapasztalatait tanárával és az ifjakkal megbeszelné. Ezzel háromszorosan erősítenők a belső egységet: szorosabb lenne a kapocs a tanítóképzők tanárai és volt tanítványai között, a működése kezdetén annyiféle nehézséggel találkozó fiatal embernek volna kire támaszkodnia, a képesítés előtt állók pedig előre tájékozódának így sokféle gyakorlati kérdéstről. Itt is eltelnék pár év, amíg ennek az intézménynek a nehézségei eloszlanának, de ennek a haszna is nagy lehetne.

A belső egység érdekében fontos kérdés: a tanulmányi felügyelet. Erre nézve csak azt hangoztatom: lenniök kell olyan felügyelőknek, akik

az országban mindenfelé, mindenik iskolafajban megfordulnak, az iskola belső életét (de azt az egész s nem csupán a tanítást) figyelik, az egész köznevelést a legmagasabb nézőpontról tudják áttekinteni s mindenütt azonos szellemű irányításokkal szolgálnak, így saját személyökkel az általok látogatott, iskolákban az egység szálait fonogatják. Ebben az irányban az Orsz. Közoktatási Tanács iskolalátogatásai ma is sokat tesznek; ezzel a vezető gondolattal könnyen lehetne ezt az intézményt általánosabb hatásúvá tenni. Módot kellene találni arra is, hogy a ma annyiféle Tanács között megoszló köznevelésnek ne csak egy-egy részletét lássák az ilyen küldöttek.

Nagy feladata van a belső egység megteremtése érdekében az időszaki sajtónak.* A paedagogiai folyóiratok közül főként a Magyar Paedagogia tartozik erre törekedni, de anyagi ereje fogyatékos. Ezt a célt szolgálja a Néptanítók Lapja, amelyet a minisztérium a középiskoláknak is megküld. Ma azonban nagyot ártnak a megyei tanügyi lapok azzal, hogy az általánosabb érdekű lapoktól elvonják a figyelmet. Ezeknek éppen az egységet kellene szolgálniok, de nem azzal, hogy ugyanazokról a tárgyakról közölnek cikkeket, mint a nagyobb lapok, hanem azzal, hogy

* L.: *Tanügyi lapjaink és a köznevelés* (Néptanítók Lapja, 1913, 2 számban).

a maguk területének sajátos feladatait fejtegetik egyetemes szempontokból. A magyar nevelés kialakulásának nevezetes feltétele az ilyen értelmű közreműködés: egy-egy megye vagy tájék nevelésügyének rendszeres tárgyalása.* Szükséges volna a megyei tanítógyűléseknek ily irányú szervezése, általános nevelésügyi értekezletté váló átalakítása, az egyetemes gyűlések, a köznevelés egész területére kiterjedő országos értekezlettek rendszeresítése (nem a sokadalom, hanem a tárgyalás a fő). Fontos feladata van e téren a Magyar Paedagogiai Társaságnak; ennek a független, tudományos célzatú társaságnak, lehetne legfőbb irányítónak lennie. Fejlődése során egyre nagyobb feladatokat teljesíthetne ilyen országos kérdésekben is az Orsz. Paedagogiai Könyvtár és Tanszermúzeum.

Az egységes köznevelés szempontjából mellőzhetetlen követelmény az iskola embereinek és a legfőbb vezetőnek, a minisztériumnak a belső egysége. Ennek teljes megvalósítása jórészt szervezeti kérdés, ma valósíthatatlan feltételei vannak (külön nevelésügyi minisztérium, mindenféle nevelésügyi kérdésnek és intézménynek ide utalása stb.). Azonban az egész nevelésügy egységes és következetes igazgatása érdekében szükséges gondoskodni a magyar neveléstörténet és ebben

* L.: *Kolozsmegyei pedagógia* (Család és Iskola Kolozsvár, 1912, 1. cz.).

művelődési politikánk történetének hiteles adatok nyomán való megírásáról. Ez a feladat egyszerűen megoldható és mellőzhetetlen feltétele a nemzet belső fejlesztésében való folytonosságnak. Ilyen műre szükségök van azoknak, akik vezető állásokban nem személyektől, hanem személyes tanulmányaikból kívánának útbaigazítást szerezni, akik az országgyűlésen a felmerülő ilyenfajta kérdéseket nem akarják pusztán tanulókori emlékeik hatása alatt Ítélni meg. A kormányzók és a nevelők kölcsönös megértését, a nevelés ügyének egyetemes nemzeti ügyként való, általánosabb felismerését segítné elő ez a munka, amelyet nem szabad és viszonyaink között nem is lehet személyes vállalkozástól várnunk, hanem az államnak vagy a Magyar Tudományos Akadémiának kellene róla gondoskodnia.*

Az iskolai nevelők és a nevelés többi tényezőinek belső egységét is határozott intézkedésekkel kell elősegíteni. Akik nem nevelők, azoktól olyan mértékű külön tanulmányokat nem kívánhatunk, de a mai teljes gondolatnélküliségben sem nyugodhatunk meg. Kétféle tájékoztatásban mindenik életpálya jelöltjeinek részesülniük kell: 1. az illető foglalkozás jelentőségéről, az ahhoz fűződő általános érdekekről és a nemzet állapótából következő közvetlen feladatairól tudnia kell mindenkinek s nem lehet várnunk, hogy csak

* Erre nézve is 1. *Nemzetnevelés* 215. s köv. 1.

az «élet» tanítsa meg őket, mert az sok időbe kerül s a figyelmet legalább is rá kell irányítanunk ezekre a kérdésekre; 2. ezekhez kapcsolódják az illető munkakör nevelő hatásáról való fejtegetés. E kettőből alakulhat ki az egyes foglalkozások nemzeti tudatossága, megindulhat a nevelői gondolkodás, aminek az önálló működés közben nem nehéz nevelői tudatossággá és felelősségérzéssé fejlődnie. E célból mindenik főiskolán, sőt az egyszerűbb életpályákra képző intézményekben is, a képesítés előtt összefoglaló előadásokra van szükség: beleállítva az egyes munkaköröket a nemzeti politika világításába, adni kellene útbaigazítást azok kölcsönös hatásának felismerésére; lélektani tájékoztatást arról, hogyan hat mindenki a vele érintkezőkre; etikai irányítást arra, hogy a hatást a nemzeti jövő érdekében kifejtjenie minden embernek kötelessége; sőt paedagogiai útmutatás is kívánatos ennek módjára nézve. Másutt már vannak ilyen célú művek (egy-egy foglalkozások etikája), nekünk is van elég emberünk, aki ilyen irányú tanításra szellemileg is, erkölcsileg is jogosult. A nemzet mai helyzete követeli, hogy ezeket a felvilágosításokat ne' halogassuk. Tudjuk, milyen nagy hatása van egy-egy hatalmaskodó hivatalnok gorombaságának, egy-egy orvos lelkiismeretlenségének, ügyvédek kapzsiságának, katonatisztek kegyetlenségének, kereskedők csalásainak és eféléknek az egyének és ezeken át néha egész

vidékek lelki alakulására, társadalmi osztályok kölcsönös viszonyára. Politikai és gazdasági nagy kérdéseket nem lehet ugyan pusztán a személyek megváltoztatásával elintézni, de akkor sem, ha az emberek minőségével nem törődünk. Az igazában, emberi érzésében megbántott ember nem az egyének ostobaságát vagy rosszságát, hanem «a rendszer» vagy «az urak» lelketlenségét látja mindenben; ha meg nem-magyarral bánik rosszul egy magyar, az egész magyarságra hárul belőle gyűlölet. Ezért a fölszámlálhatatlan, sok «apróságért» sok ártatlannak és jóakarátának is szenvednie kell, így mélyülnek aztán az ellentétek! Ezen változtathatna a javasolt rendelkezés.

A pályáján tudatosan dolgozó embernek nem sok hiányzik arra, hogy megértse és szándékosan támogassa a magáéval közös célúnak fölismert iskolai nevelést. Az a hírhedt mondás, hogy az iskola és az élet idegen egymástól, nem egyedül az iskola hibájából igaz, hanem jórészt azért, mert az iskola nemzetnevelő föladatát általában nagyon kevesen értik: a nemzeti felelősségérzés az iskolában is sokakból, azonkívül pedig a legtöbb emberből hiányzik. A javasolt, «pályára vezető» előadások ezen is nagyot segítenének, mert fölismertetnék azt a valóságot, hogy a sokféle életpályán valami módon mindenki nevel: az orvos nemcsak gyógyít, hanem az egészséges életre tanít és ezzel a nemzet erejét növeli; a

tisztviselők elintézik ügyeinket, de ezzel állampolgári nevelést is folytatnak, mert a renddel, állami szervezettel megismertetnek; a községi jegyző teljesíti a törvény rendelkezéseit, de ezzel, ennek a módjával az állami, nemzeti összetartozás érzését erősíti vagy lohasztja, népéről való gondoskodásával a bizalmat és a vezetés módjával a nép tudatosságát fokozza vagy rontja; a bíró nemcsak §-t alkalmaz, hanem a társas együttélés föltételeire is figyelmeztet s erkölcsi nevelést folytat. És így a többi is mind nevel, aki csak érintkezik másokkal. Ezt megértetve – hozzájok mért módon – a legegyszerűbb foglalkozások embereivel is, erősítjük az iskolai nevelés hatását, mert így fokozatosan közelednek egymáshoz mindazok, akik voltaképen teljesen összefonódó nemzeti föladatak betöltésére hivatottak.

E tekintetben az egyes főiskolák és tanfolyamok tanárain, a tudomány művelőinek s a gyakorlat tapasztalt munkásainak nemzeti tudatosságán és felelősségérzésén fordul meg a legtöbb. Ezek, ha másként nem, a továbbképzés rendjön (pl. az Orvosképzés című folyóiratban, tisztviselők különféle lapjaiban, egyesületekben) szólhatnak pályatársaikhoz. Legtöbbet természetesen az tesz, akinek egész tanítását ez a szellem hatja át, anélkül, hogy sekélyesen gyakorlativá tenné. A papnevelő-intézetekben, újabban a katonaiskolai tanárok tanfolyamán vannak paedagogia

előadások. Az igazságügyminiszterium a fiatalokorúak bírának és ügyészeinek adatott ilyen bevezető tájékoztatást.* A közigazgatási tanfolyamokon is meg lehetne tenni.

Ha legalább az ú. n. tudományos pályákon nagy számmal dolgoznának ilyen tudatos és a nemzet sorsáért való felelősséget érző, nevelőhatásra törekvő emberek, akkor lassanként magától alakulna tovább az általános nevelői gondolkodás,** eljutna olyan családokba is, ahol az élet jórészt csak utánczás, nemcsak a külsőben, hanem a véleményekben is. Minél több ember gondolkodik így, annál közelebb juthatunk ahoz, hogy az iskolaszervezet az ország mindenik vidékén az ottani szükségletekhez idomulhasson, mert lesz, aki fölismerje ezeket és belső felelőségét érezve, szorgalmazza is a kellő szervezést. Elősegíthetnők ezt a, várva-várt alakulást azzal,

* L.: A fiatalokorúak bírái, ügyészei és a pártfogó tisztviselők részére rendezett továbbképző tanfolyamon tartott előadások I. sorozatában (Budapest, 1914, 303-353. 11.): *Nevelési szempontok az elzüllés ellen irányuló küzdelemben.*

** Az általános nevelői gondolkodás értelmére, jelentőségére és akadályaira nézve I.: *A nevelés sorsa és a szocializmus* (Budapest, 1909, Franklin-t., n. 8° 178 l.) II. rész, 4. fej.: A rendszeres nevelés feltétele: általános nevelői gondolkodás, és ugyanott a III. rész: A nevelői gondolkodás terjedése és a társadalmi mozgalmak.

hogy középfokú iskoláinkat az itt érintett szel-
 lemben a nemzeti életnek tudatosabb szolgálá-
 sára tennők alkalmasakká. Nagyon óhajtandó,
 hogy a most készülõ középiskolai reform ezeket
 a szükségleteket kielégítse. Akkor remélhetjük,
 hogy a szó legtágabb értelmében vett népműve-
 lésnek az egész országban megnõ a lehetősége,
 mert lesznek, akik alapítsanak, fenntartsanak és
 irányítsanak helyi közművelõdési egyesületeket,
 a nemzet jövőjére gondolva állítsák helyre ezek
 megromlott hitelét, tisztán látva, hogy a köz-
 művelõdési egyesület nem hivatal, nem is üzlet,
 hanem a köznevelés szerve. így jutunk el Eõt-
 vös gondolatainak, az általa elgondolt általános,
 a nép lelkébõl táplálkozó népnevelésnek a meg-
 valósulásához.*

9. Az elmondottakat könnyû a nevelõ túlzásá-
 nak tekinteni s amit ezektõl remélek, hiú ábr-
 rándozásnak. De most igen közel van hozzánk
 a példa arra, hogy mindebben nincs semmi le-
 hetetlenség: lehet valamely nemzet minden gon-
 dolkozó tagjának éreznie a felelõsége a közös
 jövőért, ott van Németország. Nálunk rendes
 körülmények között bizonyára nehéz volna meg-
 indítanunk ennek a tervszerû kialakítását, a
 köznevelés és ezzel a nemzet egységének cél-

* L.: A vallás- és közokt. miniszter jelentése a
 népiskolai közoktatás állapotáról 1870-ben. V. ö.:
Báró Eötvös József művelõdési politikája (Polgár-
 iskolai Közlöny 1913).

tudatos munkálását. A mostani időkben azonban talán remélhetjük a sikert, ha sokan akarjuk komolyan. Ezzel biztat a nemzeti egységre való széleskörű vágyakozás, a jövőért való általános aggodalom, meg az az igen világos tanulság, hogy a nemzetek fennmaradása a feladataikra való, messzire látó előkészítést követeli. Tudjuk a nevelésből, mennyi fordul meg azon, hogy cselekvésünk számára eltaláljuk a kellő időt. Nem szabad késlekednünk, mert máris mulasztottunk: a belső egységért való, rendszeres tevékenység megindítására mindjárt a háború kitörése után lett volna az igazi «lélektani pillanat». Annak a hatása azonban olyan mély, hogy ma még lehet számítanunk az akkori fogékonyság maradványaira. S az alap éppen ez: az egység jelentősége iránt való fogékonyság.

Ma közvetlenül az a feladat, hogy a háború mostani állapotának megfelelő intézkedéseket tegyünk a közgondolkozás irányítására, a nemzeti önismeret és felelősségérzés fölkeltésére. Erre szolgálhatnak a következő intézkedések:

I. Gondoskodni kellene arról, hogy már megjelent avagy ezután ahoz értékkel íratott dolgozatok a közönség minden rétegében elterjedjenek és így általános fölvilágosítást adjanak egyrészt a világ történetének a háborút megelőző, azt előkészítő és megértető szakaszáról, másrészt az eddigi eseményekről, a bekövetkezett és előre látható gazdasági, egészségügyi tennivalókról;

II. a köznevelés mindenik, szervezett tényezőjének szintén ilyen egységes szempontú, de az illető ágban is otthonos emberektől származó iratokkal útmutatást kell adni arra nézve, hogy a mostani helyzetben és annak ezután lehetséges alakulásában miként kell feladatát teljesítenie (pl. a közigazgatásnak), a nép lelkiállapotához hogyan lehet alkalmazkodnia;

III. ezek alapján, az ország minden részéből gyűjtött adatokra támaszkodva, minél előbb és minél több helyen meg kellene csinálni a javasoltam közös tanfolyamokat a tanítóság-tanárság részére, belevonva a lakosság más, művelt elemeit is, hogy a nemzet jólelkű tagjainak nevelő feladataikra vonatkozó útmutatást adjunk s a tanítókat a következő iskolai évre előkészítsük;

IV. föl kellene szólítani mindenféle országos egyesületet, hogy az egyesületi élet szervei útján – amennyire csak lehet – tartsa ébren az egyes foglalkozások folytatóiban az összetartást és alapos adatgyűjtéssel már most igyekezzék megállapítani az illető munkakörben főként az emberekkel való bánás szempontjából beállott újabb szükségleteket (szomorú útmutatás ezekre nézve a hadiségély veszedelmes hatása a dologkerülésre!);

V. az ország minden részébe való kiküldetések által törekedni kellene a most ugyancsak elhagyatott vidék lelki gondozására is. A főváros és a nagyobb városok e tekintetben eléggé el

vannak látva, de csak a legműveltebb rétegek. Szükséges volna erélyesen nekilátni a legegyszerűbb népnek, az elhagyott falvak lakosainak ilyen egyesítéséhez, a még nagyobb csüggedéstől való megóvásához sa – ki tudja, milyen sorsot hozó – jövő számára lelki erejének fokozásához. Talán van is minderre már rendelkezés. Mindenesetre szükség van több cselekvésre. Minden apró mulasztás a lelki széthullást, minden hátrázott lépés a belső egyesülést segíti elő. A nemzeti egység tartalmát az egyének lelke adja meg, ezért minden egyes ember fontos, mert az egység az egyének lelkében szövődik s egyénről egyénre hat.

A paedagogiai munka szervezésének új feladatai.

Írta: *Lechnitzky Gyula*, tanítóképző-intézeti tanár.

Az előadás vázlatja:

Nemzetünk súlyos helyzete. A győzelmet csak fejlett tudás és intenzív szervezettség biztosítja. A háború erőpróbája a nemzet összes energiájának, de az energiákat elsősorban a nevelés növesztette nagyra. A háború nemcsak kidomborítja a nemzetnevelés jelentőségét, hanem a fokozottabb honvédelem szükségességének belátása új értékes szempontokkal és motívumokkal gazdagítja paedagogiai rendszerünket. Az új feladatok parancsolólag követelik a paedagogiai munka, intenzívebb szervezését.

A szervezés előnyei. A háború szemléltető előadást tart a szervezés törvényeiről. Párhuzam a honvédelem és a köznevelés szervezete között. Kölcsönhatások, egymásrautaltság következményei. Ellentét a harci és békés szervezetek között.

A szervezés törvényei:

1. Az egység. A nemzetnevelés céljának egysége. Köznevelés és köztudat egysége. A paedagogiai szervek szoros kapcsolata.

2. A célszerű munkafelosztás. A paedagogiai feladatok és megfelelő szervek differenciálódása. A paedagogiai szakszerűség elve.

3. Munkaegyesítés. Tervszerű elrendezés. A harmónia és az ökonómia követelményei.

4. Produktivitás. Új feladatokhoz való alkalmazkodás. Fejlődésképes keret.

A szervezés eszközei: 1. Értelmi energiák. 2. Akarat. (Fegyelmezettség.) 3. Tőke és anyagi eszközök.

A szervezés formái: 1. Hivatalosak. 2. Nem-hivatalosak. Szabad egyesületek. Koalíció szükségessége. Oktatók Országos Szövetsége. Nemzetnevelők Egyesülete. 3. Közös szervezetek.

A szervezetek feladatai és fajtái:

1. Elméleti paedagogiai feladatok.

a) Tervezők, vezetők. Tanácsok. Rendszeres fejlesztésük. Szervezők szervezete.

b) A paedagogiai tudományos kutatás. Tudományos központok. Szemináriumok, laboratóriumok, kísérleti iskolák és műhelyek. Munkaközösségek.

e) A paedagogiai tudás terjesztése. Propaganda. Továbbképző intézmények. Egyesületek, folyóiratok. Paedagogiai szemle és kritika. Paedagogiai könyvtárak, múzeumok, kiállítások. A normák jelentősége. Paedagogiai könyvvállalatok. A szel-

lemi munka eszközei. Tudakozódó iroda. Beper-tóriumok. Katalógusok.

d) Paedagogiai központok.

2. Gyakorlati feladatok. A kivitel. Közművelődés és tanügyi közigazgatás. Az iskolák. Az auto-nómia követelménye. Fejlődést fokozó környezet teremtése, fejlődést kiváltó motívumok biztosí-tása. Érdek összhangja. Gátló tényezők elhárítása.

A szervezett nemzetnevelés eredményei és si-kere. Nagy szervezők tulajdonságai és hatásuk.

A háború kérlelhetetlen súlyos ökle lecsapott. Szétszórta az illúziók és önhitt hazugságok egész halmazát. Bízunk a kultúra hódító erejében, nagyra voltunk az erkölcsi haladás és az ember-nevelés hatalmas eredményeivel és ime, az ősi jelenetek ismétlődnek megint. Testvér a test-vér ellen, fog a fogért. És a háború borzalmi nagyobbak, mint voltak ezelőtt, véresebb és ke-ményebb a küzdelem, áldozatai rettentőbbek. Mert több ezer éves kultúra élesítette fegyvereit és az emberi szorgalom és zsenialitás összes vívmányainak csodálatos komplexumát a hadi-eszközökben és a hadsereg szervezetében mind együtt találhatjuk.

A hadsereg tökéletesebb, mint a békés társada-lom bármely szervezete. Hisz nagy dimenzióit, minden eddigit felülmúló hatalmát csak a szer-vezés kiválóságával érthette el. Hogy mi eddig győztünk a számbeli túlsúly felett és ellensé-

geink tagadhatatlan gazdag kulturális fejlettségével szemben, azt a hadseregünk tökéletesebb szervezetének köszönhetjük. Technikai elsőbbségünk is, a motoros ütegek alkalmazása nemcsak a technikai elmeélnék, de gyári szervezetünk fejlettségének eredményei. Maga a háború nagy erőpróbája a szervezetnek. Nagyszerű és rettenetes kísérlet, mely a szervezés törvényeiről felvilágosíthat bennünket.

Az eddigi sikerrel és elért eredménnyel azonban nem elégedhetünk meg. Ez a háború feltárta a nemzetek titkos aspirációit. Megdőbbenve látjuk, mennyi bujkáló, alattomos ellenségről hullt le a lepel és ez ellenségek mind fojtottabb indulattal várják, mikor marcangolhatják szét ezt az országot. Hiszen ezer év óta úgysis hiába sóvárognak reá!

Most látjuk csak a veszedelem ijesztő arányait. Életkérdés a harci készség emelése. Minden tényezőnek közre kell hatni a nemzet jövőjének biztosítása érdekében.

Mi pedagógusok is tisztán látjuk feladatainkat. Tudjuk, hogy a háborúban tulajdonképpen szellemi erők mérkőznek.

A katonai kiképzés a szakismereteket nyújtja, a mesterségre csak megtanít. De a lelket, mely az egész hadiszervezetet élteni, ki képezte? Ki oltotta beléjük azt a tántoríthatatlan, haláltól nem félő kötelességtudást, a vas kitartást, az életveszélyek közepette is számító okosságot?

Mi hatványozza a gépek öldöklő hatását, mi adja meg a roham elsöprő erejét, ha nem a lélek eleven energiája, melyet a nevelés ápol? Ha így fel tudjuk kutatni a probléma mély gyökérszárait és kilesni a titkos első impulzusokat, akkor bontakozik ki előttünk igazában a nevelés teljes nagysága.

A nevelés előkészíti a győzedelmet. A sorsfordulat nemzetünk jövője felett nem fent észokon, a fegyverek zaja között dől el, hanem itthon a békében. Ha szorgos munkára használtuk fel az időnkét, akkor nyugodtak lehetünk a jövő felől. A háború erőpróbája a nemzet összes energiájának, de ez energiákat a nevelés fejlesztette ki. A nevelés, a szó legáltalánosabb értelmében véve. Közrehatottak a nevelés összes tényezői, a fizikai környezet, a társadalom és benne különösen a család és az iskola.

Bármily végzetes jelentőséggel áll előttünk a háború sorsunkat eldöntő volta, mégis elfogultság volna a nevelés célját csak a harci készség emelésében látni. Erezzük fontosságát, fájón tapasztaljuk az elkövetett mulasztásokat, de e cél csak egész nemzetnevelő tevékenységünknek egy részlete. A háború hatása az, hogy paedagogiai gondolkodásunkban a harci készség emelésének követelése nagyobb szerepet játsszon nevelői rendszerünk kiépítésében, mint eddig. Nemcsak a nemzet védelmének kényszerű szükségérzete hajt erre, hanem annak felismerése, hogy a

harcis készség rendkívül becses férfiúi és hazafiúi erények nagyszerű ideálja.

Soha oly próbára nem volt téve a testi és lelki derékség, mint most. Soha annyira nem domborodott ki a szolidaritásnak, az egymásrautaltságnak a jelentősége, mint a jelenben. Az egyén eltörpül önmagában, szinte semmire nem képes. Az egyéni érdekek, önző törekvések hiú játéknak tetszenek a háború nagy kérdései előtt. Csak ha együttesen lépünk fel, ha minden vagyunkat, értékünket a köznek bocsátjuk rendelkezésre, ha képesek vagyunk feláldozni a henyé, elpuhult kényelmet és kényeztetést ép úgy, mint mindazt, amihez az édes vonzalom ezer szála fűz, akkor remélhetjük, hogy ember-séges, jobb jövőt biztosíthatunk nemzetünknek.

Békében is dolgozunk, de mi az a háborúhoz képest?! Testi és lelki erőnk végső megfeszítése, összes képességünk hatványozott működése, hihetetlen nélkülözések elviselése szükséges, ha győzni akarunk. Az egyéni érdekek feltétlen alárendelése a közérdekek előtt, az egyéni szeszélyek elsöprése, szigorú fegyelmezettség, állampolgári önfeláldozó erények: ezek azok az értékek, melyeket a háború kiváltott.

A harci készség ezen erényei paedagogiai munkálkodásunk számára új, értékes célokat tűznek ki. A hazaszeretet már-már elhalványuló vonásai új szint nyernek és a szolidaritás új tüzet. Az állampolgári nevelés új tartalmat. A szer-

vezés új alapot. A paedagogiai gondolkodás új irányt.

Jobban látjuk, mint valaha, feladatunk súlyos voltát. Talán eddig sokkal könnyebben fogtuk föl nevelői tevékenységünket, mint szabad lett volna. Nem használtuk föl nemzetünk legértékesebb energiaforrásait: az emberi lelkeket és szervezetlenségünk rablógazdálkodást folytatott a meglévő lelki kincsekkel. Midőn körül vagyunk véve az ellenség millióiival, akkor a magyar nemzet minden tagjára szükség van. Mindenki-
ben fel kell a testi és lelki energiák maximumát ébreszteni. Mindenki-
ben kell az önállóság, a kezdeményező szellemet nagyra nevelni és a szolidaritás erényeit, a fegyelmezett, öntudatos akaraterőt a legmagasabb fejlettségig kiművelni. Mert ily emberek biztosítják a győzelmet a háborúban! És ilyenekre van szükség a békében is. Hiszen a béke is küzdelem. Nem oly véres, mint a háború küzdelme, de nem kevésbé komoly. Ellenségeink nem nyíltan és határozottan lépnek föl, hanem burkoltan és lassan ássák alá nemzeti létünk gyökereit. Saját kényelemszeretünkben, emberi gyöngeségünkben, önző hatalmi vágyainkban, fegyelmezetlenségünkben elsőrendű támogatókra találnak. Szervezetlenségünk pedig még tetézi a bajt.

Mert mi is a szervezés?

Emberi energiáknak egy cél érdekében való egyesítése. Szellemi energianövesztés. Az embe-

riség egész fejlődése a fokozódó terjedelmű és intenzívebb szervezéssel párhuzamban halad. Szervezetlen csoport magasabb feladat elvégzésére nem képes. Az ember véges munkabírása és véges esze csak nagyon kis területet művelhet meg, de hogyha egy cél érdekében tervszerűen egyesül a többiekkel, akkor energiája, munkaképessége nemcsak hatványozódik, hanem a szervezett csoport új szellemi energiák forrásává válik és soha nem sejtett alkotások nagy sokasága dokumentálja a szervezés eredményeit. A szervezés annál tökéletesebb, minél kiműveltebb emberek alkotják az illető társadalmat. Viszont a tudás általános elterjedése a szervezés útján gyorsabb és termékenyebb. Ha tehát intenzív nevelésben részesülnek az emberek, akkor nagyobb a tudásuk és a szervezés magasabb fejlődési fokát érhetik el és az emberiség nagyszerű fejlődése biztosítva van. Lester Ward, híres amerikai szociológus vizsgálódásának végeredményét abban a formulában foglalja össze, hogy az emberiség boldogabb, békés jövője a tudás maximális elterjedésétől függ. Mi egy lépéssel tovább mentünk és ráutaltunk a paedagogia feladatára, mely épen a tudás elterjesztésén, tehát a jobb szervezés lehetőségén is dolgozik. Most, midőn évezredek kultúrái dőlnek romba, midőn oly sok édes bizalom és fejlődésbe vetett hit foszlik szét, nem szabad elcsüggednünk, hanem felismerve a haladás útját, tudatos és erős akarattal szervezni

kell a munkát, hogy H katasztrófák rettenetes pusztító viharát nemzetünk életéről elhárítsuk.

A háború szemléltető előadást tart a szervezésről. A hadsereg is társadalmi szervezet. A háborúban a szervezés hiányai rögtön és durván jelentkeznek. A háború egyszerűsít és sűrit. Társadalmi általános törvényszerűségek dombrodhatnak ki éles világításban a gyorsan torlódo események között. Rikítóan lehet látni azokat a jelenségeket, melyek az emberek egyéb társadalmi együttműködésénél, a folyamatok lassúsága miatt, a viszonyok bonyolultabb volta következtében elmosódnak.

Az élet és halál zordon tusája nem enged alkudni magával, itt nem segít a legügyesebb szofisztika, a legtetszetősebb póz, az ügyeskedő szemfényvesztés sem. Nyers erő, tiszta számadás határozott fölény uralkodik. A szervezetlenség legcsekélyebb hiánya súlyos bajokat okozhat. Itt egy helytelen intézkedés miatt nem kapnak ezren enni kellő időben, amott az ellenőrzés hiánya miatt a döntő pillanatban elkésik a segítségre küldött csapat. Másutt a protekció segítségével vezéri állásba került tábornok tudatlanságát tízezer holttest dokumentálja. Más alkalomkor el, lenkezőleg a vezetés kitűnősége nem tudja pótolni a közvetítők tudatlanságát és tájékoztatlan-ságát. Hiába rendelkezik valamely hadsereg bátor és lelkes katonákkal, ha a békeidőben a tisztek nem szerezték meg a szükséges szaktudást és

szakerényeket, vagy megfordítva, mit ér a legjobban kiképzett tisztikar, ha az egyes katonák nem állanak a tudás azon fokán, mely a feladatnak megfelel.

Jó hadsereg szervezetét úgy tökéletesíti, hogy ezek a bajok nem fordulhatnak elő. Intézményesen biztosítja a sikert legapróbb részletekig kidolgozott tervvel. Számba veszi az összes eshetőségeket. Éveken át kipróbálja a tudás minden raffinériáját felhasználva az ágyút tökéletesítő új ötletet. Pedáns alaposággal és elfogulatlansággal kutatja az emberi szervezésnek célszerűbb harci formáit. Számol az emberek hiúságával ép úgy, mint az önérzettel, a gyengeséggel s az emberi erők határával ép úgy, mint lelkesült bátorsággal, az erkölcsi erők nagyszerű lendületeivel. Egyrészt a technika kifejlesztése és másrészt a szervezés törvényeinek folytonos szem előtt tartása magyarázza meg a hadsereg kiválóságát.

A háború zord tanulságait érdemes minden oldalról tanulmányozni és értékesíteni. Minden emberi szervezetnek vannak közös tulajdonságai és a legfőbb törvények ugyanúgy határozzák meg a békés szervezetek élete folyását, mint a harci szervezetekét. A honvédelem és a nemzetnevelés között már feltárult előttünk az érdekes kapcsolat. Meglepően intenzív az egymásrautaltság és a kölcsönhatások ezer vonatkozása, nem is sejtett gazdagsága új problémákra világít rá. Ezek megoldására a háború is útmutatást ad.

A paedagogiai szervezetek sokat tanulhatnak a háborúból. Nem szabad azonban azokról a különbségekről sem megfeledkezni, melyek a háborús és a békés szervezetek között vannak. A különbséget szimbolizálhatja a kéz, mely mint összeszorított ököl súlyos csapást tud mérni az ellenségre, de másra bajosabban használható, míg a dolgozó kéz nem oly kompakt egész, de a sokoldalú ügyessége kiválóan alkalmassá teszi a legkülönfélébb munkára. A harci szervezet feltétlen alárendelést, vasfegyelmet követelnek az egyéntől. Az egyén élete, értéke mellékes. Fő a végső cél, csak a végső ütés legyen erőteljes. Míg a békés szervezet az egyéniség fejlődése számára kedvező. A sokféle feladat nagyszámú önálló egyéniséget kíván. A törekvés ezer módja és útja lehetséges. Egybefonódnak a különböző munkák és színes kultúra áll elő. Szabadabb a mozgás a békében, de a békés szervezetek is elpusztulnak, ha fegyelem nincs.

Mindkét szervezet engedelmeskedni tartozik az örök emberi törvényeknek.

Győzedelmes hadseregünk példát mutat nekünk a szervezésre. Kövessük e példát!

A hadsereg legfőbb jellemvonása az egység. A vezérkar a szervezet agyveleje, mely az egész küzdelem tervét alapos, hosszú, gondos munkával kidolgozta, mely a hadviselés egész előrelátható folyamatának legapróbb részletére és a jövő minden eshetőségére elkészült.

Van-e ily egység a köznevelésben? Hol van a paedagogusoknak az a vezérkara, mely a nagy célok összes következményeit végiggondolja, minden törvényt, minden rendeletet és intézkedést a köznevelés egységével hoz összhangba? Egységes-e a nemzetnevelői köztudat és közakarat? Van-e szoros együttműködés az összes szervek között? A hadsereg győzelme akkor biztos, ha az utolsó közlegényig mindenki át van hatva attól az erős akarattól, hogy a diadal érdekében erejét a legvégsőig fogja megfeszíteni. Egy akarat, egységes közszellem s köztudat kell minden nagy dologhoz.

A nemzetnevelés nagy céljai csak ez úton érhetők el.

Nem foglalkozom tovább e nagyjelentőségű problémával, mert hiszen az utánam következő tisztelt előadónak, Imre Sándor úrnak úgyszintén ez a témája. Csak ki akarom emelni, hogy már az első pont keretében rengeteg a tennivalónk és reméljük azt, hogy a háború, mely összekovácsolt bennünket és megszüntette a pártbeli elmentéteket ép úgy, mint a világfelfogásbelieket, meg fog tanítani bennünket továbbra is arra, hogy egyéni, illetőleg pártbeli nézetünket és érdekünket rendeljük alá az egyetemes nemzetnevelési elveknek.

Az egység és a szoros kapcsolat egyáltalában nem jelenti az egyformaságot. A hadseregnek is megvan minden feladatra a maga külön szerve.

Szigorúan örökös afelett, hogy a szerv a megfelelő munkához minél jobban alkalmazkodjék és speciális körében mesterré váljék. A nemzetnevelés legfőbb céljának elérése rengeteg sok részletmunka elvégzését követeli; minél gazdagabb valamely nemzetnek a kultúrája annál többféle feladat előtt áll. Differenciáltabb lesz a munkafelosztás és szakszerűbbé válik a munka. Kultúránk bámulatos fejlődését ép e szervezett munkafelosztásnak köszönhetjük. Csak a paedagogiában nem eléggé mély a munkafelosztás. Látszólag megvan pl. a különböző iskolafajtákban, de ha mélyebben tekintjük, láthatjuk a merev külső formákat, melyekkel nincs arányban a paedagogiai szaktudásnak a becsülete és kidolgozottsága. Nem csoda, ha a munkafelosztás elve nem objektív tényezők által van megadva és a felosztás sokszor inkább csak korlátokat szab a nemzet egyéneinek a fejlődése elé, mint haladásra ösztönző motívumokat. Pedig minden magyar tehetségre szükségünk van. Legyen szabaddá a pálya az értékes szellemi energiák számára, mindenütt oly művelésben részesüljenek, melyet a természetük követel és ne a szabványok Prokrustesz-ágya nyomorítsa meg fejlődésüket. Baj az, hogy az iskolaszervezeti kérdéseket gyakran oda nem való szempontok szerint intézik el.

Köznevelésünknek sok területén nem érvényesül a paedagogiai szakszerűség szempontja. Egész

paedagogiai életünk tele van a legkülönbébb érdekek, elvek, irányok konglomerátumával. Intézményeink, paedagogiai életünk, a laikusok szerepe stb. mind bizonyos be nem fejezett állapotról tanúskodik, minek természetes következménye, hogy köznevelésünk mai szervezeténél fogva nem képes oly kiváló eredményeket elérni, mint amelyet joggal lehetne tőle várni, ha csak a szakérdekek érvényesülnének mindenütt.

Megint példát vehetünk a hadseregtől.

Szigorú szakérdek uralkodik minden téren és ennek rendelnek mindent alá. A célok kitűzésében, az eszközök s emberek megválasztásában a legvégső következmények levonásától sem riadnak vissza. Semmi áldozat nem elég nagy, hogy céljukat elérjék. Históriai értékű városokat s nagy vagyonokat ép úgy feláldoznak, mint az emberek tízezreit.

A hadsereg gyökeres munkát végez.

De vajjon nem ilyen gyökeres munkát kellene-e a paedagogiai szervezés terén is követelni? Hiszen a nemzet legértékesebb kincséről, legszentebb értékeiről van szó. A jobb és boldogabb, a nemesebb létről vagy a silányabb teagódásról, a kulturális önállólanságról. Úgy vélem, egy nemzet számára az élet és halál problémájával egyenrangú a virágzó kulturális élet vagy a szolgálai élet kérdése. Kultúrátlan, szegényes nemzetnek nincs biztosítva a léte e földön

mert előbb-utóbb beleolvad vagy meghódol a kulturált, gazdagabb ország előtt.

A csatatéren és az iskola falai között egyformán küzdünk a nemzet diadalmas fennmaradásáért.

Paedagogiai szakérdek döntsön tehát a közoktatási és köznevelési szervezés minden kérdésénél, a szervezeti formák megalkotásánál, a szervek önálló céljainak kitűzésénél, az eszközök kiválasztásánál, a pa3dagogusok kinevezésénél és az egységes munkaterv megalkotásánál. Győzzön minden téren a jobb, akkor remélhetjük, hogy a nemzet is fog győzni. A nemzet legszentebb érdekei forognak kockán. El a félrendszabályokkal! Ezek egy tál lencséért eladják az elsőszülöttségi jogot!

A sokféle szerv azonban csak részletmunkát végez. Ha megvannak a csavarok, a hengerek, kerekek, akkor szükséges ezeket az előre megszerkesztett terv alapján összeállítani, egymásba kapcsolódásukra vigyázva, az egész gépezet rendes működését ellenőrizni. A szervezet megalkotása s vezetése természetesen még sokoldalúbb követeléseket támaszt. Nemcsak az egységes terv alapján folyó munkára, a munkák egymásba kapcsolódására, egymást kiegészítő voltára, a hézagatlan folytonosságra kell ügyelni, hanem az emberek együttműködéséből keletkező sajátos tulajdonságokra is kell figyelni. Sajnos, elég gyakoriak az összeütközések, a fölösleges súrló-

dások. Az emberek érzékenysége hamarosan megakadályozza a szervezet jó működését. A jó kultúrpolitikus egyik fő gondja lesz a harmónia biztosítása. Egységes vezetés, méltányos bánásmód lesz az az olaj, mely a gépezet jó funkcionálásához kívántatik. A helyes takarékoság nem abban nyilatkozik, hogy a szervezet egyes tagjaitól vonjuk meg a méltányos jutalmat, hanem ellenkezőleg: az érdemet honoráljuk kellőleg, a jobb és nagyobb munkát fizessük jobban és az egész szervezet gépezetét helyesebb terv alapján tökéletesítsük, kellő munka speciálosodás útján gyorsabb és jobb munkát biztosítsunk, átgondolt munkaszabályokkal mindenkinek energiáját jobban kihasználjuk és végül helyes körültekintéssel minden embert odaállítsunk, ahol az ő képessége legtöbbet tud produkálni. A helyes kultúrpolitika az ökonómia elvét alaposan áttanulmányozott munkaszervezet javítása által valószínűsíti meg. Az amerikai Taylor-rendszer talán túlzottan élesíti ki e gondolatot, de bizonyos, hogy a szervezet működése fejlődésképes. Gondos tanulmányozás útján elérhető, úgy az ökonómikusabb funkcionálás, mint a munka-siker növekedése is.

E gondolatokat aktuális most fejtegetni. A háború nagy költségei parancsolólag követelik majd a nagyobb takarékoságot. M agy baj volna, ha e különben jogosult és helyes törekvés rossz útra tévedne.

A szervezet egyik legjellemzőbb tulajdonsága a produktivitás, a haladás. A gép is jól működik, de alkalmazkodni az új feladatokhoz nem tud. Önmagát tökéletesíteni, önálló célszerű szerveket létrehozni, új feladatok elvégzésére vállalkozni csak-a szervezet képes. A hadsereg e tekintetben is példát mutat nekünk. Bámulatos az életrealitása. Hamar felismeri az új helyzetet és gyorsan alkalmazkodik hozzá. Az új fegyvernemre ép oly gyorsan tér át, mint az új ruházatra. Ha szükséges, átszervezi az egész rendszert. Eldobja a régi elveket és új harcmódot vesz föl. Nagy tiszteletben tartott harci törvények máról holnapra elavulnak. Minden változik, csak egy nem: a győzelem kívánsága, a diadalmas cél.

A haladásnak e rohamából mi paedagógusok sokat tanulhatunk. Látszólag ugyan nem kényeszerítenek bennünket erre forradalmat okozó technikai találmányok, de a modern élet nagy szerű lendületei és ösztönzései ezeknél nem kevésbé hatalmasak. Az élet gyors lüktetése, heves, szinte erőszakos haladása paedagogiai munkásságunk elé is az új problémák halmazát dobja, melyekkel nekünk meg kell birkóznunk. A tornyosuló feladatok a segítőeszközök és módszerek tökéletességét követelik ép úgy, mint a hadseregnél. A szervezet törvényes formái fejlődés-képes keretet adjanak, mert különben hamar elavulnak és a haladás békőivá válnak.

A szervezés eszközei között elsők a szellemi energiák. A háború is megmutatta, hogy milyen értékes a magyar ember. Egyéniségének gazdag lelki kincsei csodálatra ragadták a világot. A paedagogiai munka szervezése pedig meg fogja mutatni, mennyi érték van a magyar pedagógusok karában még elrejtve; ötvenezer tanult főben bízhatunk, hol van az az akadály, melyet egységes akarat által áthatott fegyelmezett hadsereg nem tudna leküzdeni?! Az erős akarat a szervezetnek fő motora. Erős agitációval, tudatos tervszerűséggel kell az összes értelmi és akaratbeli energiákat összegyűjteni. Minél több van belőlük és minél értékesebbek azok, a szervezet is annál tökéletesebb.

E kettő teszi hatásképpé az eszközöket. A modern technika megtanított arra, hogy tanuljunk tisztelni az eszközök jelentőségét. Minden eszköz a szellemi potenciák gránátja, melyeknek átütőereje hatásképpességünket megsokszorozza. Minél jobb eszközt használunk, annál nagyobb eredményt érhetünk el.

Az említett eszközök mellett a tőke, a pénz szinte alárendelt szerepet játszik. A hadsereg nem kérdezi, hogy mennyibe kerül a 42-es mozsár, vagy mennyi érték pusztul el, ha a hídát fölrobbantja, csak a végső cél legyen biztosítva, akkor tízezerszeresen megtérül a költség. A befektetett összeg lehet akármilyen nagy, ha biztosak vagyunk abban, hogy a jövedelem még

nagyobb lesz. Vajjon nem ilyen természetű-e a nemzetnevelés is? Nem-e legdrágább kincsünk a szellemi energia? A szellem minden érték kútforrása, ez teremt semmiből nagyot. Nem tudjuk-e ennek értékét célszerű nevelési rendszerrel hatványozni?

A paedagogiai munka szervezése két oldalról történik. Egyik a hivatalos szervezet, az állam, az egyház. A másik az önkéntes, a szabad egyesületek. A kettő egymást kiegészíti. A közös cél csak egy lehet: a magyar kultúrállamért folyó nemzetnevelés. Az ellentét, sőt bizonyos féltékenység, mely a szabadegyesületekkel szemben mutatkozik, kell, hogy megszűnjék, mert a bizalmatlanság mind a két tényező működését gyengíti és a végső sikert kisebbiti. Sajnos, a kellő összhang nincs meg a szabadszervezetek között sem. Az egyesületek nem igen vesznek egymás munkájáról tudomást, a főcélét gyakran szem elől tévesztik. Egyesületeink nagyon érzik, hogy a szervezés erő és kié a vezetés, azé a hatalom. De e hatalom elérése körüli féltékeny harc megakadályozza az igazi szervezés sikerét. Pedig a hatalom csak egy célt szolgálhat: a paedagogiai érdekekéét. Nemzetnevelési célunkat annál sikeresebben fogjuk elérni, minél tudatosabban dolgozunk paedagogiai életünk mélyítésén. Az elért siker megteremti a munka gyümölcsét is.

A nagy cél megkívánja az erőegyesítést. Az egyesületek koalíciója ne ábrándkép, hanem reá-

lis valóság legyen. Az Oktatók Országos Egyesülete van hivatva arra, hogy a széthulló energiákat a közös pedagógiai célok érdekében szervezze. Ezt kiegészítené a Nemzetnevelők Egyesülete, mely az összes nevelői hatások összhangzatos működését eredményezné. Az iskola hatását ugyanis a társadalom igen gyakran lerontja. E visszás állapoton segítene a Nemzetnevelők Egyesülete. A szabadszervezetek erősödése és sokoldalú kifejlődése igen kívánatos volna. Ezek tudnak gyorsabban alkalmazkodni az új megváltozott viszonyokhoz s mozgékonyaságuk miatt könnyebben haladnak előre. Náluk a produktív-képesség különösen ki van fejlődve.

A hivatalos szervezetek követik rendszerint azt az utat, amit a szabadszervezet kipróbált és szentesítik az újat, fegyelmezettebb hadsereget állítanak a feladat elé és azért nagyobb energiával tudnak küzdeni a sikerért.

E kétféle értékes tulajdonság egyesül a félhivatalos vagy közös szervezetekben. A szabadegyesületek révén nagyobb mozgékonyaság, jobb alkalmazkodóképesség, gyorsabb, tettekésebb produktív energia áll rendelkezésre és a hivatalos szervek közreműködése miatt nagyobb lesz az egység s a fegyelem, határozottabb a cselekvés.

Ily szervezetekre a jövőben még nagy hivatás vár.

Fontos a szervezetek formája, de fontosabb

az, hogy a szervezett emberi társadalom sajátos törvényeit is ismerjük. Szociológiai vizsgálódás alapján kell megállapítani a különleges viszonyokat és a szervezeteket ennek megfelelőleg átalakítani. Az élet nem igen törődött ily elméleti kérdésekkel, a gyakorlati feladatok sokasága szervezésre kényszerített rá és így előbb keletkeztek minden téren a gyakorlati szervezetek.

Az elméleti paedagogiai érdekeket szem előtt tartó szervek későbbben alakultak ki.

A paedagogiai munka szervezésének törvény szerűségét sem katatták még ki. Pedig e látszólag elméleti kérdés megoldásához van fűzve a munka sikerének nagysága. A paedagogiai igazságok kutatása a véletlenre van bízva, az egyének privát vállalkozására. Csak természetes, hogy e szervezetlenség megboszulja magát. Minden téren vannak fájó hiányok, melyeket a közoktatási pénzáldozat rohamos növekedése sem tud kiküszöbölni. Sőt a közoktatás fenntartásáért szánt összeg sokszor problematikussá válik, mert az alkalmazott módszerek, elvek, segédeszközök nincsenek tudományosan mérlegelve, kitanulmányozva.

Bezzeg a hadseregnél az másképen van. Külön szerve van, mely a hadviselés új módszereit tanulmányozza. Nagyarányú kísérletek folynak a célszerűbb szervezet megalkotása érdekében. Hosszú éveken keresztül dolgoznak az eszközök

tökéletesítésén. Nem riadnak vissza a befektetéstől, mert tudják, hogy értékeset csak így lehet produkálni.

A paedagógiában is ilyen tervszerű, körültekintő, kutató s termelő munkára van szükség.

Tagadhatatlan, hogy minálunk is élénkül a hivatalos paedagogiai szervező munka. Az elég szép számban keletkezett országos szaktanácsok és szakfelügyelőségek feladata a paedagogiai szaktudás által követelt irányban szervezni a köznevelés egy-egy területén a tennivalókat. A differenciálódás megindult. A tervszerű vezetés hatását látni lehet már több helyen. De ez még nem elég rendszeres. Hiszen a legfontosabb területek nincsenek szervezve. Így a népoktatás, az ifjúsági egyesületek, a középiskola paedagogiai problémái számára nincsen ilyen szerv. Mondhatná valaki, hogy ott van a közoktatási tanács és a minisztérium. Csakhogy a minisztérium a végrehajtó hatalomnak, a közigazgatásnak egy szerve, nem ér rá hosszabb tanulmányokat igénylő problémákkal foglalatoskodni. A közoktatási tanács pedig feladatainak sokfélesége miatt egyetemes jellegű és leginkább azoknak a gyakorlati problémáknak megoldásán fáradozik, melyeket a minisztérium hozzáutal.

Az intenzívebb paedagogiai munka sikere a szaktanácsok rendszeres felállításához fűződik. A rendszer kiépítésénél nem szerepelhet csak az iskolák szempontja, hanem a paedagogia rend-

szerétől kell kölcsön venni az elvet a szervezésre.

E szaktanácsok felállítása azonban csak az egyik lépés, kell, hogy kövesse a másik: az integrálási folyamat, vagyis a szervezők szervezése. Gondoskodni kell arról a legfőbb egységről, mely az összes tényezők sikeres együttműködésén fáradozik. A változó minisztériumoktól független állandó szerv alakuljon ki, mely a fejlődés folytonosságát, egyenletes haladását garantálja.

A paedagógiában is hivatalosan szervezni kellene a paedagogiai kutatást. Tudományos paedagogiai középpontokra, szemináriumokra, kísérleti iskolákra van szükség, hol a jobb módszereket kipróbálják, tanszerkészítő-műhelyekre, hol a taneszköz tökéletesítésén dolgoznak, laboratóriumokra és tervező-irodákra, hol az iskolaépületek higiénikus és paedagogiai érdekét tudományos alaposággal állapítják meg, irodalmi központokra, hol a jobb tan- és segédkönyv keletkezését előkészítik.

Itt sem szabad visszariadni a befektetéshez szükséges összegtől. A helyesen szervezett kutatás ép oly gyümölcsöző és 100%-ot fizető lesz, mint a hadviselésnél vagy a technika más terén. Ha az üzleti alapra fektetett vegyi gyárak külön mérnököket tartanak fenn, kik a kísérleti laboratóriumokban kutatnak új vegyi eljárások vagy új vegyi anyagok után, miért ne tehetné azt az állam is, mely nemcsak üzleti, hanem magasabb

ideális célok és érdekek által is ösztönözve van erre? Bizonyos az, hogy az iskolaépítés, az iskolaberendezés, a taneszközök és a paedagogiai irodalmi segédeszközök, műhelyek, munkaközösségek kézzelfogható jövedelmet biztosítanak az államnak. Hiszen erről tanúskodnak azok a munkálatok, melyek itt a Tanszermúzeumban folytak.

A németek azok, kik e téren is gyorsan belátták a szervezés célszerűségét. Zseniális császárunk, Vilmos, több milliós alapítvány segítségével létesítette a berlini kutató-intézeteket. A paedagogia számára is keletkezett a Vilmos császár jubileumi alapból az «Oktatás és nevelés központi intézete», mely több virágzó intézetet egyesít magában. Magába olvasztotta a fejlett berlini tanszermúzeumot, a gazdag paedagogiai könyvtárral és számos okmánnyal rendelkező paedagogiai tudakozódó hivatalt, a kiváló német oktatásügyi kiállítást. Ez intézet hatalmas koncepciójú szervezetet kapott, nemcsak mindazokra a feladatokra vállalkozik, melyet az előbbi intézetek végeztek, hanem élére akar állani az összes paedagogiai törekvéseknek. A kutató és a paedagogiai haladásért dolgozó munkaközösségek számára központot akar teremteni kísérleti laboratóriummal, kísérleti iskolával ellátva igazán nagyszerű eredményeket produkálhat. Nemcsak hivatalos intézet, hanem érintkezést keres az összes paedagogiai fejlődésért dolgozó szabad-

egyesülettel, hogy ily módon a lüktető eleven étellel is a legszorosabb kapcsolatot megtartsa s biztosítsa azt az értékes, folytonos ösztönzést, mely a bürokratikus megmerevedéstől óvja meg a hivatalos intézményt.

Ez azonban csak egyik kezdet. A paedagogiai kutatásnak egy másik, nagyszabásúnak ígérkező intézete Meumann vezetése mellett keletkező központi intézet a gyermekvédelem, gyermektanulmány és a kísérleti paedagogia számára. Más országokban is szervezik a paedagogiai kutatást, pl. e célra szolgál a genfi Eousseau-intézet, nem is szólva az amerikaiak nagyszerű intézményeiről. Bizonyos, hogy a köz érdeke ezen téren is minél előbb rendszeresíteni és szervezni fogja az erőket. Nálunk szerény keretek között dolgozó egyesületekre, anyagi megélhetés gondjaival küzködő egyénekre van bízva gyakran a legfontosabb munka. Bármily becsületes e törekvés, mégsem vezethet nagy eredményekre, mert mindegyik tényező egyedül dolgozik megfelelő, sarkalló motívumok nélkül. Az erőt és szellemi szárnyakat növesztő szervezet hiányában nem lehet várni a nagy feladatok megoldását, a helyzet javulását. Pedig de szép volna, ha az összes iskoláink a lehető legcélszerűbb és legszebb épületben volnának elhelyezve, a lehető legalkalmasabb berendezéssel és tanszerekkel ellátva és a legjobb tankönyvet tudnók a gyermekek kezébe adni, a legjobb vezér- és segédkönyvet az összes tanítóknak.

Nem mondok merészet, ha állítom, hogy a mostani költséggel, egységesebb szervezéssel és kellő előkészítő tanulmányok után sokkal szebb sikert lehetne elérni minden téren. A nagyüzem elveit kell itt is szem előtt tartani, gondos tanulmányozás után megállapítani a normákat, kidolgozni a megfelelő és kellőleg differenciált munkafelosztást és ezek alapján hozzálátni a nagy termeléshez.

A paedagogiai igazságok kiderítése és kutatása az egyik feladat, a másik, nem kevésbé fontos feladat a paedagogiai tudás terjesztése. Hiszen a paedagogiai tudomány máris nagyszerű igazságokat derített ki, melyeket követve gyönyörű alkotások hirdetnék az igazságok rendkívüli értékét. Közkinccsé kell tenni e tudást.

A hadsereg a haditudomány összes vívmányait rögtön alkalmazza. Gyorsan megtanítja rá embereit és annak megfelelői» átformálja az egész hadviselést.

Mennyi akadállyal kell küzdeni a paedagógiában bármely reformnak? Miért terjednek itt az eszmék lassabban? Miért nem használjuk a jobb fegyvereket nagy céljaink érdekében? Miért nem dolgozunk itt mindnyájan az új vívmányok összes értékes eszközeivel?

Mindezek a kérdések feltárják paedagogiai szervezetlenségünk egy-egy égető sebet.

Megállapításunk itt is, mint előbb, nem akar kritika lenni. Merészség volna a nálunk oly szép

eredményeket mutató működéseket akár az egyik vagy a másik oldalon nem méltányolni. Ha azonban a nagy feladatoknak megfelelőleg fejlődni akarunk, akkor magas, mondhatnám ideális célokat kell kitűzni és a legnagyobb igényeket kielégítő mértéket alkalmazni. Fogjon el bennünket az a szent elégtelenség, mely minden nagyobb tett szülőanyja.

A paedagogiai tudás nagyarányú terjesztése a szervezetek legváltozatosabb faját kívánja. Szolgálja hathatós propaganda e fontos feladatot ép úgy, mint a hosszabb lélegzetű problémákkal megbirkózó tudományos kutató-központ. A tanító- és tanárképzők szép alapvető működését ismerjük. Nagy sikert tudnak felmutatni a továbbképző-kurzusok, melyek újabban a tanítóság körében meglepő pártolásra találtak. Ezek továbbbépítése feltétlenül szükséges. Külföldön a továbbképző-intézetek között a paedagogiai akadémiák dicsekedhetnek szép eredményekkel, nálunk a fővárosi paedagogiai szeminárium fejt ki e cél érdekében elismerésreméltó működést. Az állam még nem mutat hajlandóságot a további lépésre, pedig a parancsoló szükséglet előtt nem célszerű kitérni. Ily hivatalos szervezésre, illetőleg támogatásra annál is inkább szükség van, mert, sajnos, egyesületeink nem végeznek e téren oly mélyen megalapozott, céltudatos munkát, mint pl. a németországi tanítóegyesületek. Ott a tanítóegyesületek keretében alakult munka-

közösségek óriási erőt fejtenek ki, hogy a tanítóság szellemi nívóját emeljék. Csak rá kell utalni a berlini Pädagogische Zentralera vagy a Bund für Schulreformra, vagy a lipcsei tanítóegyesületre stb. Óriási feladatok várnak itt megoldásra, hogy az egyesületi élet a szervezett hadsereg gyanánt harcoljon a nemzetfenntartó igazságok elterjesztéséért és megismeréséért.

Fájó érzések fogják el az embert, ha paedagogiai irodalmunkra és a folyóiratok eredményeit vesszük vizsgálat alá. Mennyi nemes ambíció és munka vész el itt is! Paedagogiai termelésünk hasonlít valóban az ugaron hagyott területekhez, hol a pompás virágok ezreiben senki nem gyönyörködik és az értékes gyümölcsöt senki nem gyűjti össze. Csak egyes közép-pontokban van már intenzívebb, egymás munkáját figyelembe vevő, egymásra építő munkálkodás. A múltban a magyar paedagogia irodalma még mostohább sorsban részesült. Rengeteg a munkák száma, a nekirugaszkodások, a félbemaradt alkotások száma pedig légió. Ezek mellett tagadhatatlanul szép számban vannak a kerekded, nagyobb koncepciójú, értékes alkotások. De ezek élete is rövid és hatátnélküli. Folytatás nincs. Mindenki elülről kezdi, vagy idegen, különösen a német hatás alapján dolgozik. E szervezetlen munka, következtében nem csoda, ha nehezen tud kifejlődni a magyar paedagogiai gondolkodás.

A sok apró folyóirat helyett egypár kevés, de tartalmas, gyakran megjelenő folyóiraatra van szükség. Sokat tudna segíteni egy fürge, mindenre figyelő, minden mozgalmat és cikket ismertető paedagogiai szemle. Ha ilyennek a szerkesztője bír avval a bátorsággal, hogy az egészséges kritikát belevigye kritikátlan paedagogiai életünkbe; ha mindenki, még a legutolsó falusi tanító is tudja, hogy működését figyelik és a köz szempontjából megbírálják, akkor lehet remélni, hogy jobb állapotok fognak bekövetkezni. Örvendetes, hogy ily irányban is megindult újabban a munkálkodás. A Magyar Paedagogia és más lapok is figyelemmel kísérik a magyar paedagogiai életet, de ezek is küzdenek magyar viszonyainkat jellemző akadályokkal s különösen az anyagi eszközök elégtelenségeivel.

A tudás terjesztésének legkiválóbb eszköze a paedagogiai könyvtár. Aki ismeri az amerikai könyvtárak mai állapotát, az tudja, hogy a könyvtár többé nemcsak féltékeny őrzője a szellemi kincsnek, hanem a modern, gyorsan haladni akaró szellemi életnek egyik legjobb munkatársa. Ily könyvtár dolgozik a modern, nagy üzlet mesterfogásával, csakhogy a maga célját minél jobban elérje. Nagyszabású és kidolgozott apparátusával képes bámulatos hatásokat elérni. Gondosan tanulmányozták a könyvtárak sajátos szervezetét, kifejlesztették a könyvtári technikákat és így elérték, hogy a modern könyvtár a

szellemi potenciáknak az a rezervoárja lett, mely a legváltozatosabb csatornák segítségével behálózza a szellemi munka egész területét és mindenütt nemcsak rendelkezésre áll, hanem valószínűséggel szuggerálja a használatát.

A múzeum is a modern életben újjászületik. A kiállítási technika fejlődése, karöltve az energiamegfeszítést követelő versenyekkel, rohamossá teszi a haladást. A múzeum gondos őrzője a múlt nagy értékeinek, de éber figyelője az új vívmányoknak is. Sokféle szempont szerint rendezett változatos kiállításával, a legújabb vívmányokat is bemutatva, állandóan aktuális marad és midőn új és új köntösben jelenik meg, akkor nemcsak a folytonos érdeklődést biztosítja, hanem rendszeres összehasonlításokat lehetővé téve, a tudományos vizsgálódásra alkalmas kiállításával eleven középpontja, lüktető szíve lesz a haladásnak.

A tanszermúzeum a legjobb fegyvereket mutatja. E fegyverek fejlesztése folytán munkálkodik. A legjobb típusok normalizálása által általános elterjedését segíti elő azoknak. A normalizálás és egységes felszerelés ökonomikus jelentősége az állam szempontjából rendkívüli nagy. Általa élvezi a nagyüzem minden előnyét, olcsóságot, kiválóságot és egyöntetű magas színvonalat.

Sajnos, nincs alkalmam most, hogy az itt kínálkozó rendkívül érdekes feladatokra egyen-

ként rátérjek és a fejlődés sokféle útjaira rámutassak. Csak ki akartam emelni azokat az értékes szolgálatokat, melyeket a paedagogiai könyvtár és múzeum a paedagogiai munka érdekében tett és tehet.

A tudás terjesztése azonban paedagogiai irodalmunk fejletlensége miatt nagy nehézségbe ütközik. Minden kérdésnél hiányzanak azok az ügyes kis könyvek, melyek az illető területen a paedagogia jelen állásáról könnyen és gyorsan tájékoztatnák az érdeklődőt.

Sajnos, a legtöbb problémánál még mindig külföldi forrásmunkákra vagyunk utalva. Es a paedagogiai színvonal emelését, nemzeti föllendülését ilyen munkáktól nem várhatjuk. Pedig a tudás nagyarányú terjesztésének alapfeltétele a magyar paedagogiai irodalom megteremtése. Gyors segítségre van szükség. Ilyet pedig csak tetszetős, egymásután nagyszámban megjelenő képes, füzetes vállalattal lehetne elérni. Olcsó, mindenki által megvehető, kedves kis könyvecskék piacot tudnának találni, olvasásra ösztönöznek még azt is, aki eddig a vaskos, nehézkes könyvektől visszariad. Sokféle könyvre van szükség, hogy mindenki megtalálhassa azt, ami érdeklő és ilyen módon csalogattatná a szakirodalom olvasásához. Tízezer példányban kell mindegyiket elterjeszteni, hogy biztosítva legyen az általános elterjedése és hogy mindenki tudomásul vegye. A modern rotációs gőzsajtó olcsón

tud ilyen szellemi potenciákat kidobni, melyek bizonyára a paedagogia mezején is biztosítanak a diadalmas előrenyomulást.

E könyvek között a paedagogiai repertóriumok, katalógusok, a szellemi munka segítő eszközeit ismertető könyvek is legyenek, melyeket most oly nagyon nélkülözünk. A valóság gazdagságát tárnák föl. Hiány nélkül megmutatnák mindazt, ami már megvan és ezáltal mindenkinek hozzáférhetővé tennék. Repertóriumok és katalógusok biztosítanak az egymás munkájáról való tudomásszerzést, az egymás munkáján való építést. A munka eszközeinek, módjainak, eredményeinek megismertetése célszerűbb és ökonómikusabb termelésre tanítanak rá mindazokat, akik ennek nemismerése miatt hiába pazarolták el erejüket. Az alkotásnak, föltalálásnak és termelésnek ép úgy megvan a maga technikája, mint minden másnak a világon.* A tudás ezer kérdésére pedig a tudakozódó-iroda adjon választ. Ily iroda gyorsan útbaigazítana mindenkit, megkímélné a fölösleges időpazarlástól és elkalandozástól, kezébe adná rögtön a legjobb választ, vagy legjobb útmutatást.

Sokféle föladat sokféle eszközt tételez föl. Egymásbafonódásuk képes csak kielégíteni a mai élet változatos szükségleteit.

* Lásd: Lechnitzky Gyula, Alkotómunkára való nevelés. Budapest. Athenaeum. 1912. 304, 1.

A pedagógiai élet e gazdag fölvirágzása esetén is egy központra szükség van. Ez jelölne irányt. Enélkül az energiák szerteszellenek. Minél erőteljesebben lüktet az élet, a központ, az organizmusnak szíve annál intenzívebben működik.

A fegyelmezett, de mégis gyors átalakulásokra és fejlődésre képes szervezet csak a hivatalos és nemhivatalos, tehát egyesületi élet kapcsolatából keletkezhetik. Ilyen vállalkozhatna legcélszerűbben a tudás terjesztésének sokoldalú föladatára.

Mindezek a most említett szerveknek előkészítő szerepe volt. És bármennyire is hangsúlyozzuk az elméleti kutatások, a gondos tanulmányozás, a maximális tudás megszerzésének jelentőségét, a legfőbb mégis a kivitel, maga a nemzetnevelés ténye. A gyakorlati szervek között a tanügyi közigazgatás és az iskola s a közművelődési intézmények sokféle fajtája igyekszik megfelelni speciális nagy föladatának. Merészség volna most itt röviden a szervezés törvényei szempontjából bírálat alá venni a gyakorlati szavakat. Csak föltesszük a kérdést:

Eléggé szervezett-e a nemzetnevelői tényezők kölcsönhatása? Megvan-e az egység, a szoros kapcsolat a közoktatás egész szervezetében? Van-e külön jól működői szervünk minden nevelési cél számára? E szervek között megvan-e a kölcsönhatás; az egymásrautaltság érzése eléggé ki van e fejlődve?

S jellemzi-e e gyakorlati szerveket a szükséges változások iránt a kellő fogékonyság, a teremtő elv, a produktív haladás érvényesül-e?

Mindezen kérdések megérdemelnék a hosszabb vizsgálódást. A szervezet törvényeinek vannak ezek is alárendelve, tudatos követése a haladás biztosítéka és semmi frázis vagy jámbor óhajtás nem takarhatja el a rossz szervezés hiányait.

Minden szervezetnek megvan a maga élettörvénye, megkívánja az éltető levegőt. A környezet lehet fejlődéstfokozó vagy gátló. A közoktatási szervezet is élő organizmus, mely sajátos törvényei szerint növekedik, virágzik vagy senyved. E relatív önálló életet kell ismerni és sajátos törvényszerűségéhez való alkalmazkodás relatív autonómiát követel. Minden téren respektálják már a szak tudást és szakérdekeket. A köznevelés területén se érvényesüljön az idegen szempont és idegen hatás.

A gyakorlati szerveknek számolni kell az emberi természettel. Nem lehet azt erőszakkal megváltoztatni. A helyes felfogás nem kicsinyeli az erkölcsi erők értékét, de látja az emberi ösztönök nagy hatását. Harmóniát kíván a kettő között létrehozni. Meg nem felelő környezet, dilemma elé állító helyzetek provokálják az önző indulatok kiütökzését. Hej, de sokszor győzedelmeskednek ezek a nemes törekvések fölött! Jó az emberi gyengeséggel számítani, helyes megművelni a talajt, nehogy dudva rabolja el az éltető nedveket; okos dolog előrelátóan gondoskodni a

szükségletek kielégítéséről, nehogy a szegényes táplálék miatt kevés értékű gyümölcsöt termeljen; bölcsesség jól megfigyelni a fejlődés természeti törvényét és ezekhez minuciózusán alkalmazkodni, nehogy egy pár mulasztás megfosszon bennünket intenzív munkánk jogos eredményétől. Az egész környezetet, a szervezetet úgy alakítjuk át, hogy a környezet és ember között lévő kölcsönhatásokból a haladásra ösztönző nagy erejű motívumok pattanjanak ki.

A gyakorlati szervezés a politika egyik legfőbb dolga. Ennek főadata oly törvényeket megalkotni, hogy a közoktatás és köznevelés munkásai számára a hivatás szervezete, a szolgálati szabályzat, az ellenőrzés, az előrehaladás és egyéni sorsjavulásának a feltétele fejlődést provokáló legyen. Talán legfontosabb feladat, hogy a köz és az egyének külön érdekeinek összhangja biztosíttassék. Ha az érvényesülés, az anyagi előnyök nyérése más úton jobban talál kielégítést, mint a hivatásos körben, akkor hiába hangzanak el az ideális követelések magasztos és szép szavai, az önző ösztönök óriási feszítő erejét nem lehet tartósan elfojtani, feszültségük új nyílásokat keres, melyek a keveset ígérő mindennapi munka helyett új, jövedelmezőbb utak felé tódulnak. Nem fognak maximális energiafeszítéssel dolgozni az emberek, ha megvan a divergencia az önző és az ideális ösztönök között. Az energiafokozást csak oly szerencsés szervezet biztosítja,

melynél az önző ösztönök érvényesülése előtt csak egy út van nyitva, t. i. az, mely a hivatásban való fokozottabb munkateljesítmény jutalma. Ha az érdem csak a paedagogiai munkásság alapján érhető el, előrehaladásnál csak paedagogiai szakérdekek döntenek, a nagyobb ambíció és erősebb munkaenergia előtt az út nyitva van a legfelsőbb állásig, ha kellő védőintézkedésekről tudunk gondoskodni az illetéktelen befolyásokkal szemben s a protekció, a pártérdek zavaró hatását meg tudjuk szüntetni, akkor remélhetjük, hogy az emberek maximális tudásukkal és teljes energiájukkal fognak dolgozni a hivatás által kijelölt célok érdekében.

Az élet nem enged magával alkudni. A szervezés vaskos hibái az egész intézményt illuzóriussá teszik. A kultúrértékekért vívott küzdelemben a fegyelmezettebb, érdekeit tudatosan védő, nagyobb intelligenciával bíró hadsereg fog győzni. Ilyen legyen a magyar oktatók serege is!

Itt az idő, hogy minden tényező közreműködjön a jobb jövő érdekében. Az erőpróba rettenetes komolyságára ezelőtt soha nem gondoltunk. A nemzeti lét és nem-lét kérdése ily kérlelhetetlenül nem volt fölvetve. Vígan élveztük a kultúra ezerféle áldását. Rózsaszínű fátyol eltakarta a lét zordonságát. De most szétszaggatta az erős vihar a hiú tetszelgések szövedékét. Most ébredünk öntudatára annak, mily óriási munka vár ránk. A szervezés törvényei paran-

csak, olyan parancsok, melyeknek követésétől nemzeti életünk függ. A nemzetnevelők föladata meg van határozva.

A romboló erő viharos szertelensége föllángolt a háború öldöklő hatásában. Szakadatlan makacs erőfeszítés kell a győzelemhez. A fegyelmezett pusztító energiák tombolását váltsa fel fegyelmezett alkotó energiák szívós munkája!

A háborúban sóvárgó, emésztő vágyódással keressük azt a Napóleont, ki csodálatos stratégiai elmeéllel végleges és döntő csapást mér az ellenségre és számunkra a boldog, édes békét megszerzi. A békeidőben más energiacsoport lép akcióba, ekkor a kultúrenergiák zajtalan, de nem kevésbé idegfeszítőbb elsőbbségért folyó küzdelme dúl a nemzetek között. A nevelők és oktatók az összes kulturális energiák hatásképességének emelésén fáradoznak. Ők is a nemzet hatalmának és győzedelmének munkásai. A végleges diadal azonban még várat magára. Csak jönne el itt is a nagy szervező, a vezér, a nagy ember, aki képes a mélyen fekvő dolgok egyszerű, átható meglátására, aki tetterejével rendet, összhangot és egységet teremt a szertehulló, ellentétes irányú törekvések között, ki látja a nagy célt és mindent ennek tud alárendelni, bír avval a bátorsággal, mely minden nagy dologhoz szükséges. Merész, kezdeményező szelleme megalkuvást nem ismer, a pillanat hatalmi érdekei nem tántoríthatják el, föl tudja áldozni a

jobb jövő érdekében a régi, elavult kultúrájú területeket. Nem törődik a rövidlátók fecsegésével, nem a pozíciójukból kizavart békétlenkedők ármánykodásával és önző agyarkodásával, halad a maga útján tudatosan. Előre! Önértetét és nyugodt bátorságát acélosítja a szorgos munkával és nagy körültekintéssel megalkotott terv áttetsző zsenialitása.

A kulturális munka területén számos reform vár elintézésre. A népoktatási törvény revíziója, a középiskola új szervezete, a tanítóképzés évfolyamainak kiterjesztése, az ismétlő-iskola és ifjúsági egyesületek újjáalkotása mind olyan problémák, melyeknek sikeres szervezése elősegítheti a kultúra dicső győzelmét. Most, midőn a világháború miatt a nemzetvédelem összes tényezői fokozottabb méltánylást találnak, ne felejtjük el, hogy a helyesen szervezett nemzetnevelés a hathatós nemzetvédelem legfontosabb feltétele és biztosítója.

A háború és a földrajz.*

Írta: dr. *Littke Aurél*, paedagogiumi tanár.

A háború kitörésekor néhány magyar geográfus azt hitte és remélte, hogy a művelt magyar közönség most különös érdeklődéssel fordul a háborúval kapcsolatos gyakorlati földrajzi kérdések felé. Úgy gondolta, hogy a közönség kíváncsian várja a katonai földrajzi kérdések megvitatását, elsősorban a hadszínterek földrajzi ismertetését, ami a hadműveletek behatóbb megértését is lehetővé teszi. Ugyancsak nagy érdeklődésre számíthatott nézetük szerint a politikai földrajzi problémák fejtegetése: azon okok megvilágítása, melyek a népeket összeütközésre kényszerítették, azon erőforrások számbavétele, amelyek a háborúban küzdő nemzeteknek rendelkezésére állanak. Mert ezek a kérdések szoros összefüggésben vannak a földrajzi tényezőkkel: a háború okai területi, etnikai, gazdasági viszonyokból erednek és ezektől függ az államok ereje is. A gazdasági viszonyok pedig nemcsak a politikai, hanem a

* Először megjelent a «Földrajzi Közlemények» 1915. évfolyamában.

katonai földrajzi kérdések megbeszélésénél is rendkívül fontos szerepet játszanak. A háború tehát az alkalmazott földrajznak harmadik ágát, a gazdasági földrajzot is érdeklődésünk körébe vonja, még pedig annál nagyobb mértékben, minél inkább közelednek a háborús események tetőpontjukhoz és így a bókéhez is. A háborút követő új békés helyzet aligha állhat helyre területi változások nélkül; e változások jelentőségét viszont nem tudjuk megérteni, ha nem vizsgáljuk meg azon országok gazdasági értékét, amelyeknek ezekben a változásokban előreláthatólag részük lesz és enélkül nem rajzolhatjuk meg annak a gazdasági helyzetnek a képét sem, mely a háborús bonyodalmakból kibontakozva, a népek óriási küzdelmének legjelentősebb eredménye lesz.

Ilyenféle gondolatok és megfontolások ösztönözték őket arra, hogy a fenti kérdésekről a magyar művelt közönséget felvilágosítsák. Papírra vetették fejtegetéseiket, kinyomatták s egy füzetbe foglalva könyvkereskedői forgalomba hozták. A múlt tapasztalataink okulva azonban óvatosságok voltak és egyelőre csak néhány száz példányt nyomattak, de a szedést állva hagyták, hogy abban az esetben, ha a közönség várva-várt érdeklődése megnyilvánul, újabb száz példányokat lehessen nyomtatni belőle. De – a szedésre többé szükség nem volt, – az első ízben nyomtatott néhány száz példány is soknak bizonyult.

Szükségesnek tartottam ezt elmondani, mert

ha csak felszínesen nézzük a dolgokat és csupán külső jelek után ítélünk, éppen ellenkező eredményre jutunk, arra t. i., hogy a közönség mintha nagyon is érdeklődnék geográfiai kérdések iránt. Sőt, úgy látszik, mintha nem is lenne népszerűbb tudomány ma a földrajznál. Öreg és fiatal, gazdag és szegény tanulmányozza a térképet, hogy a szövetséges és ellenséges hadseregek mozdulatait figyelemmel kísérje. De, ha közelebbről megvizsgáljuk, vajjon milyen természetűek azok a földrajzi kérdések, amelyekkel most a háborúval kapcsolatban foglalkozik közönségünk, tüstént megállapíthatjuk, hogy ez a háborús földrajzi érdeklődés a legtöbb esetben meglehetősen felületes. Nagyonbízott csak topográfiai tájékoztatóról van szó: csak azt akarják tudni, hol van az ostromlott vagy elesett vár, hol volt valamely ütközet, merre járnak és vonulnak fel a seregek, stb.

Nem mintha ezek a topográfiai ismeretek nem lennének értékesek, de mélyebb földrajzi érdeklődésről, behatóbb geográfiai tanulmányokról, amelyek csak némi bepillantást is nyitnának pl. az ellenség földjének természeti viszonyaiba, vagy a velünk küzdő népek gazdasági és kulturális életébe, meg világosságot derítenének arra, hogy milyen összefüggésben van ezen népek műveltségi állapota a földrajzi tényezőkkel, ritka kivételektől eltekintve, nincs szó. De nem is lehet. Nem lehet pedig azért, mert a mi intelligen-

ciánk nem tanult igazi földrajtot. Középiskoláinkban a földrajztanítás már a III. osztályban megszűnik, aminek aztán az a természetes következménye, hogy érettnek nyilvánított ifjaink a földrajzból úgyszólván semmit sem tudnak. Öt éven át bőven van idejük arra, hogy azt a keveset, amit a három alsó osztályban a földrajzból tanultak, tökéletesen elfelejtsék.⁵

Ha pedig ez így van, akkor a háború nagyon fontos feladatot rótt éppen a középiskolákra, amelyeknek elsőrendű kötelességük lett volna az, hogy a felsőbb osztályok, elsősorban a legfelső osztály növendékeit a fentjelzett katonai, politikai és gazdasági földrajzi kérdésekről alaposan tájékoztassák és a mai világhelyzet megértésének magaslatára emeljék. Ez ma az iskolának a kor szükségletéből következő kötelessége, amelynek teljesítésétől nem kellett volna visszariadni akkor sem, ha ezen tervszerűen végzett rendszeres háborús földrajzi tanítások más tantárgyak rovására, ezen tárgyak óráiban tartattak volna meg. Nincs tudomásom arról, hogy a középiskolák felső osztályaiban ilyen természetű földrajztanítás történt volna. Mindössze néhány, vetített képekkel kísért előadást tartottak és ezzel a háborús állapottól rájuk rótt feladatot kimerítettnek vélték. De nemcsak a középiskolákban, hanem még fokozottabb mértékben szükség lett volna arra is, hogy a főiskolákon és az egyetemeken az összes fakultások hallgatói is hasonló természetű, rend-

szeres földrajzi előadásokban részesüljenek, mert a főiskolai hallgatók is a középiskolákból kerülnek ki, ahol nem volt alkalmuk földrajzot tanulni. De talán még most sem késő. Még most is meg lehetne ezt a feladatot oldani, ha gyorsan és ügyesen szervezzük a teendőket.

Hogy miért tartom ezt a kívánságot elengedhetetlen iskolai feladatnak, arra alábbi fejtegetéseim során megkapjuk a választ. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy ezzel némileg módunkban lett volna a szükséghez képest pótolni azt, amit a múltban tenni elmulasztottunk.

Bizonyos tekintetben válasz erre a kérdésre az a tapasztalat is, hogy néhány régebbi szórványos esettől eltekintve, mintegy tíz esztendő óta nem csupán a geográfusok, hanem a közönség köréből is mind sűrűbben hangoztatják azt, ami egyébként általánosan ismeretes, hogy nálunk még a magasabb társadalmi osztályokban is rendkívül gyér földrajzi ismeretekkel találkozunk. Még talán ennél is szomorúbb az a léptenyomon tapasztalható közömbösség, mely mindenkor megnyilvánul, ha földrajzról van szó. Ennek a következménye az igazi földrajzi érdeklődés hiánya a mai háborús bonyodalmak közepe is, oka pedig, mint arra fentebb rámutattam, a középiskolai földrajztanítás szűk kereteiben keresendő.

Ha pedig azt kutatjuk, hogy mi a magyarázata annak, hogy ma, a 20. század második évtizedé-

ben olyan szűk keretekbe szorítjuk a földrajz-tanítást a középiskolákban, amelyekben pedig azt a nemzedéket, azt a társadalmi osztályt neveljük, amelynek kezében futnak össze majdan az állami élet szálai és a mely hivatva van arra, hogy népünket a haladás útján irányítsa, úgy két főokot jelölhetünk meg: egyrészt azt, hogy egyébként magas műveltségű társadalmi osztályokban olyan felületes, sőt még a felületesnél is hiányosabb ismeretek vannak elterjedve a földrajz tárgykörének még az alapvonásairól is, másrészt azt, hogy nem tudják és így nem is méltányolják kellőképen, hogy a megfelelő, szakképzett tanároktól vezetett földrajz-tanítás milyen eredményeket érhet el a tanulók magasabb, általános szellemi képzését illetőleg.

Ha ma megkérdezzük valakit, mi a véleménye a földrajz-tanításról, ennek értékéről és jelentőségéről, a legtöbben csak a külső földrajzi ismeretekre, az országok és kontinensek helyzetére és alakjára, hegyrendszereire, hegyeire és vizeire, az éghajlatra, a nevezetes növényekre, állatokra és egyéb termékekre, végre a lakosokra, államokra, legnevezetesebb városokra és egynéhány különösen fontos forgalmi útvonalra gondolnak. És ezen ismeretek értékének mérlegelésekor is lényegében az iskolában nyert tudás még megmaradt emlékei a döntők, amelyek pedig éppen a földrajzból oly annyira szegényesek. Mert az iskola elhagyása után szerzünk ugyan újabb is-

mereteket, de ezek lényegükben választott hivatásunk körébe esnek és az iskolában kapott ismereteknek ezen körön kívül eső hézagait csak néha pótoljuk, ha t. i. erre különös alkalom kínálkozik. Mivel pedig művelt társadalmi osztályunk azon nemzedéke, mely ma vezető szerepet játszik, szánalmasan kevés földrajzi ismeretet hozott magával az iskolából, nem is csodálkozhatunk azon, hogy az egyébként előkelő műveltségű társadalmi osztályok, sőt más szakmabeli tudósok és mértékadó körök nagyjában azon nézeten vannak, hogy a földrajzoktatás még a legkedvezőbb esetben is csak adatoknak, külső ismereteknek tömegével gazdagítja tudásunkat, amelyek, úgy mint sok egyéb is, a gyakorlati élet szempontjából ugyan hasznos, de azoknak a magasabb műveltséget illetőleg valami nagyobb jelentőségük általában nincs és az iskolában sem kell azokra nagyobb figyelmet fordítani.

De, ha jól meggondoljuk a dolgot, könnyen beláthatjuk, hogy a fentemlített földrajzi ismereteket *ma* legkevésbé szabad kicsinyelnünk és lenéznünk. Ma, amikor minden ember, egész társadalmi osztályok és népek, nemzetek és államok gazdasági existenciájukért küzdenek. Ma, a világgazdaság korszakában, amikor az egész Föld óriási politikai és gazdasági territóriumokra oszlik és minden állam gazdasága, sőt minden magángazdaság a világtermeléstől és ennek mozgalmaitól függ. Azok a kereskedelmi összekötte-

tések, amelyek az egyes országok és világrészek közt fennállanak, növekvő mértékben érintik az államok gazdasági életét, anyagi jólétük alapjait. Hazánkat is százféle szál fűzi a világgazdaság szövevényes hálójába, bár be kell vallanunk, hogy a közép európai államok modern gazdasági fellendüléséből nem vette ki azt a részt, ami helyzeténél és természeti kincseinek gazdagsága szerint megilletné.

Nem akarok összehasonlításokat tenni, amelyeknek pedig hosszú, tanulságos sora kínálkozik. Mindezek csak azt bizonyítanák, hogy a gazdasági élet minden ágában mennyire elmaradtunk. Mintha csak a Föld valamely rejtett zugában élnénk, ahol nem kell tudomást venni az idők változásáról, nem ébredtünk teljes tudatára annak a nagy különbségnek, mely korunkat nagyapáink korától elválasztja.

De a háború, amely nemzetünket a világpolitika forгатagába sodorta, megtanított bennünket arra, hogy Magyarország nincs a Föld valamely rejtett zugában, ahol nemzetünk szoros elzárkózottságban élhetne. Most minden kétséget kizárólag áll előttünk az a tény, hogy hazánk a Föld egyik politikai és gazdasági hatalmi szférájához tartozik, melynek létérdekeiért ma vérét és vagyonát áldozza. Ma már nem tagadhatjuk, hogy Magyarország helyzete olyan összeköttetéseket teremt és olyan szükséges érintkezések szövevényét szüli, amelyek összes életfeltételeinkre a legnagyobb

jelentőségük és államunk s nemzetünk helyzetét a legmélyebben érintik.

Mindezeket figyelembe véve, vajjon nem állíthatjuk-e azt, hogy a Föld országairól és világ-részeiről, ezeknek természeti viszonyairól, lakosairól és gazdasági életéről szóló kimerítő, biztos ismeretek rendkívül értékesek és minden művelt embernek nélkülözhetetlenek? És hazánk politikai és gazdasági helyzete nem ró-e nemzetünkre számos súlyos feladatot és tömérdek megoldásra váró kötelezettséget? Vállaljuk-e a felelősséget azért, hogy serdülő ifjúságunkat nemzetünk ezen életkérdéseiről nem világosítjuk fel? Nem követel-e az új korszak új feladatokat és új kötele-ségeket az iskolától? Ezekre a kérdésekre feltétlenül igenlő választ kell adnunk. Az iskola tantárgyai közül pedig egyedül a földrajz az, amely a tanulókat ezekről a kérdésekről felvilágosítja.

A földrajz, amely rámutat az ország politikai, gazdasági és katonai jelentőségére, megismerteti a szárazföld és tenger termékeit és megtanít arra, hogy ezeket, mint a nemzeti munka hatalmas ösztönzőit és a fizikai, szellemi és etikai erő-kifejtés forrásait méltányoljuk; megmagyarázza az állam területi nagyobbodásának feltételeit, a terület és népesség hatásait, a határok és tenger-partok jelentőségét; rámutat a birodalom politikai és gazdasági összeköttetéseire más államokkal, valamint a magyar ember és az egész magyarság

helyzetére a Földön. Ezek az ismeretek pedig nélkülözhetetlenek akkor, ha nemzetünk szociális és nemzeti feladatait megérteni és megoldani akarja. Enélkül nem képzelhető szociális, állampolgári és politikai, vagy mondjuk egy szóval nemzeti nevelés, amelynek fontosságára nemrég egyik jeles pedagógusunk, Imre Sándor «A magyar nevelés feladatai és a református iskolák» című cikkében olyan találóan rámutatott. Nem szükséges tehát ezt bővebben fejtegetnem. De azt ki kell emelnem, hogy nincs nép a Föld kerekén, melynek oly mértékben volna szüksége nemzeti nevelésre, mint a magyarnak és nem volt még olyan korszak, amelyben akkora szükségük lett volna a nemzeteknek a széles politikai látkörre, mint napjainkban. A földrajztanításnak éppen az a legfőbb hivatása, hogy a történelmi és magyar irodalmi oktatással együttesen az ifjúság nemzeti nevelésének és ezzel az állam egész kulturális fejlődésének szilárd alapjait lerakja és egyik legnemesebb hivatása, hogy a nemzeti feladatok iránti érdeklődést felkeltse és a nemzeti öntudatot növelje.

Nem szabad azonban az eddigi fejtegetésekből esetleg azt következtetni, hogy alapos földrajzi ismeretekre csak az anyagi javakat előállító és a kereskedelmet közvetítő társadalmi osztályok művelt tagjainak van szükségük. Szükségük van ezekre kivétel nélkül mindazoknak, akik olyan hivatást választanak maguknak, amely egyetemi

kvalifikációhoz van kötve. A külföldi geográfusok egyik vezére utalt rá nemrég arra, hogy «menynyi kár, veszteség, veszedelem és ballépés történik folyvást a kereskedelemben, a hadviselésben és a közigazgatásban a földrajzi tudatlanság következtében. Ez pedig úgy lesz mindaddig, amíg a vezetők, különösen az államférfiak egyszerűs mind geográfusok is nem lesznek. Az emberek sorsát intéző hatalmaknak ismerniök kell a nemzetek és népfajok természetét és ettől függő jellemét, amelyet azon földrész természeti tulajdonságai szabnak meg, ahol a nép faj és nemzet megalakult».

De szüksége van a Föld és a haza tüzetes ismeretére kivétel nélkül a közélet mindegyik emberének. Ezt könnyen beláthatjuk mi magyarok, akik alkotmányos államban élünk, amelyben a nemzeti élet minden fontosabb ügyét a választott nemzeti képviselőtestület intézi, amely viszont a maga részéről választóinak ítéletétől és felfogásától függ. Ezenkívül nemzetünk szellemi és anyagi életének minden súlyosabb kérdése a közvélemény nyilvános ítélőszéke elé is kerül és éppen a művelt társadalmi osztály feladata az, hogy ezen a téren is a vezető szerepet vigye. Ma már mind bajosabb lesz a pusztán szemlélődő álláspont elfoglalása, a nyilvános élet kérdéseinek és lázas nyüzsgésének távolból való megfigyelése. Az általános, gyors fejlődés azon feladat, sőt kötelesség elé állítja az intelligenciát,

hogy szellemi erejével részt vegyen azokban a mozgalmakban, melyeket korunk felvet, hogy gondolkodják népünk javán-baján és így az állam és társadalom igazi támasza legyen.

Mivel pedig a nemzetközi, úgyszólván az egész Földre kiterjedő összeköttetések, amelyek a legkülönbözőbb érdekeket közelről érintik, gyakran elkerülhetetlenné teszik azt, hogy a külföldi országokban és más világrészekben beálló folytonos változások közéletünknek számos, nem ritkán éppen elsőrendű fontosságú, nevezetesen gazdasági mozzanataira mély hatást ne gyakoroljanak, azért a Föld egyes részeiről, ezeknek természeti viszonyairól, életfeltételeiről és lakosairól szóló biztos és széleskörű ismeretek az általános műveltség szempontjából sohasem voltak olyan nagy jelentőségűek, mint a mai korban. Ma elsősorban olyan műveltségre van szükségünk, mely nemcsak az elvont dolgokra, elmúlt idők és kulturállapotok jelenségeire irányul, hanem egyúttal világosan és öntudatosan látja a mai helyzetet: mindazt, ami *ma* mozgatja nemzetünk és más nemzetek életét; olyan műveltségre, amely a mai állapotokat megérteni és méltányolni tudja.

Vagy nem az életnek kell-e nevelnünk a tanulókat, és pedig a modern életnek, nem pedig a klasszikus ókornak és középkornak, nem is a 19. század első vagy második felének, hanem a mai életnek, sőt amennyire lehetséges, annak az életnek, amelyik csak *lesz*, vagyis a jövőnek.

Középiskoláinknak ugyan csak általános műveltséget kell nyújtaniok, de az általános műveltségnek is, ha a kor színvonalán akar állani és a kor kívánalmainak eleget akar tenni, a kor szükségleteihez kell alkalmazkodnia. A most folyó háború elég élesen rávilágított hazánk helyzetére és legkülönbébb életviszonyainkra: kezdjük világosabban látni nemzeti feladatainkat, kezd a magyarság igazi helyzete előttünk kibontakozni. Nemzetünk jövőjére való tekintetből elsőrendű kötelességünk, hogy olyan széleslátkörű nemzedéket neveljünk, amely ezt a helyzetet meg tudja érteni és e megértésből kifolyólag e feladatok megoldásához is hozzá tud készülni. Ez pedig a földrajzi ismeretek kiterjesztése, kibővítése nélkül nem lehetséges.

Íme, igen tisztelt hölgyeim és uraim, az eddigiekből talán megértjük azt is, miért volt olyan nagy meglepetés számunkra az európai háború kitörése. Mert valljuk be őszintén, hogy az emberek legnagyobb része azt hitte, hogy itt már sohasem lesz háború. Ez a téves felfogás is a hézagos, fölületes földrajzi ismereteknek volt a következménye. A háború megtanított bennünket arra, hogy ezerféle veszedelem környezi hazánkat; tehát mindig harcra készen kell állnunk. A kelet-európai kolosszussal vívott kemény küzdelmünk azonban arra is megtanított, hogy a harci készség nem egyedül az ezredek erejétől függ, hanem legalább is hasonló mértékben a

katonaság szellemétől és iskolázottságától. A térkép ügyes felhasználása, a vezetésre hivatott magyar ifjúság gyakorlása a térképolvasásban oly jelentőségű védelmi eszköz, amelynek nagy fontossága éppen a háborúban tűnik ki teljesen. A földrajztanításnak tehát, amelynek egyébként is egyik főfeladata és előfeltétele, hogy a tanulókat a térképolvasás titkaiba bevezesse, erre a körülményre a jövőben különös gondot kell fordítania.

Mindezek alapján megállapíthatjuk azt, hogy az általános műveltség szempontjából a földrajztanítás nagyon is lényeges eleme a középiskolai oktatásnak. Ebből pedig feltétlenül következik, hogy ennek az általános műveltségnek nincs érdekében, hogy a földrajztanítást szűk keretek közé szorítsa és kirekessze a tanítás azon fokozatából, amelyen éppen legbecsesebb, legüdvösebb gyümölcseit érlelheti.

Hiszen mindig kemény harcokat kell vívunk akkor, ha hagyományos felfogás, széles körben elterjedt és részben erősen meggyökeresedett előítéletek ellen szállunk síkra: de ha valaki elfogulatlanul, széles látkörrel, magasabb szempontból veszi fontolóra középiskolai oktatásunk nagy kérdéseit és ezeket az összes korviszonyokkal és korszükségletekkel való kapcsolatban vizsgálja, annak el kell ismernie azt, hogy az alapos, biztos földrajzi tudás magasabb műveltségű társadalmi osztályunk összességére nézve nagyon értékes követelmény.

A földrajztanításnak azonban nemcsak a közműveltség, hanem a tanulók általános szellemi képzésének szempontjából is nagy értéke van. A königsbergi nagy bölcselelő egyik megjegyzéséből indulok ki: «Semmi sem alkalmasabb a józan gondolkodás fejlesztésére a földrajznál.» És «a földrajz feladata, hogy a földi jelenségek közti nagy összefüggést felismerje és az élet nagy harmóniájának törvényeit kifürkéssze.»

Csakugyan, a földrajztanításnak az a képessége, hogy a tanulókat gondolkodásra készíti, szellemi erejüket fejleszti, éppen abban rejlik, hogy a jelenségek *belső*, okozati összefüggését megvilágítja. Nincs itt szó arról, hogy magasabb tudományos kérdéseket feszegezzünk az iskolában, sem pedig arról, hogy az iskolára újabb terheket rakjunk. Ellenkezőleg, az okozati összefüggés megvilágításával csak elősegítjük az ismeretek megszerzését. Mert a tanulók azt, amit jól érthető benső kapcsolatban ismertetünk meg velük, sokkal nagyobb érdeklődéssel fogadják és könnyebben és tartósabban emlékezetükbe vésik, még pedig minden nagyobb fáradság nélkül. Az ilyen tanítás tanulságos, gondolkodásra ösztönöz és a képzelőerőt is megtermékenyíti.

Igaz, hogy ez az eljárás nemcsak a felső, hanem részben, bizonyos korlátozással már az alsó osztályokban is keresztülvihető és a tanítás ezen fokán kétszeresen fontos is, mert itt amúgy is nagyon sok ismeretet pusztán memorialiter kell

megszerezni. De önként érthető, hogy a különböző jelenségek asszociációjára és ezeknek kölcsönhatására való utalás sokkal nagyobb mértékben és mélyrehatóbban értékesíthető a felső osztályokban, ahol a tanulók felfogó képessége nagyobb és tudásuk is sok irányban bővültebb. A legbecsesebb eredményeket érheti el azonban a legfelső osztályban, ahol a matematikai és természettudományokból, meg a történelemből szerzett ismeretek egész sora segítheti elő a földrajzi megértést.

«A földrajz t. i. mindig a tények és tünemények összefüggését, kapcsolatát figyeli meg, mert csak így nyújthat világos képet a Földről. És ezen összefüggések és kapcsolatok fürkészése közben majd fizikai törvények és petrografiai ismeretek, majd vegytani ismeretek és biológiai jelenségek, máskor csillagászati és mechanikai tények és történelmi események egybevetésével ad egy új vonást a Föld rajzához.»

Éppen ez az asszociáló elem kölcsönöz a földrajznak filozofikus jelleget és biztosít számára a többi tantárgy közt koncentráló szerepet. A földrajzban a természettudományi és történelmi gondolkodás kapcsolata olyan közelfekvő, hogy előle kitérni nem is lehet. Ez az egyedüli tantárgy, amely a legeltérőbb tudományok, a mennyiség-tan, természettudományok és a történelem közt kapcsolatot teremt és ezen tudományok fölött széles áttekintést nyújt. Már ez az egy ok magában

véve is elegendő lenne arra, hogy a földrajznak a középiskolai oktatásban méltó helyet biztosítson.

Mert ezzel meg lehetne akadályozni a középiskolai oktatás szétforgácsolódását, szétszóródását és biztosítani lehetne a tanítás egységességét. Ezt azonban csak a földrajztanítás kiszélesítésével lehet elérni, mert ameddig a földrajzot csak az alsó osztályokban tanítják, addig a különböző jelenségek kapcsolatának és kölcsönhatásának fejtegetésébe kellőképpen elmélyedni nem lehet.

Mindezekből pedig megállapíthatjuk azt, hogy a földrajz még nem foglalta el az őt megillető helyet, sem közoktatásunkban, sem közéletünkben. De megállapíthatjuk azt is, hogy az emberiség és a nemzetek boldogulásának egyik tudomány sem szolgálhat annyit, mint a földrajz.

Elsőrendű kötelességünk tehát, hogy a földrajztanítás megfelelő kibővítéséről és kiszélesítéséről sürgősen gondoskodjunk és a földrajznak a középiskolákban az első osztálytól a legfelsőig kellő óraszámot biztosítsunk és részére legalább oly kereteket szabjunk, mint a történelemnek. Mert hogy csak egy példát mondjak, ha fontosnak tartjuk azt, hogy a tanulók a felső osztályban alaposan megismerjék a magyar irodalmat és a magyar történelmet, akkor épp oly fontosnak kell tartanunk azt, hogy ifjaink megismerjék Magyarország földrajzát, a magyar földet és népet. Képzhető-e mélyebben alapozott magyar hazaszeretet a magyar föld, a magyar nép, a

magyar nemzeti tevékenység ismerete nélkül? Vajjon haszontalanabb foglalkozás-e az, amely a magyar nemzetnek a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem terén kifejtett tevékenységéről tájékoztatja a tanulókat a jelen életből merített ismeretek alapján, mint a régi időkről és régen elhangzott harci zajról szóló történelem?

Ha azonban azt akarjuk, hogy a földrajztanítás a kívánatos eredménnyel járjon és hogy a földrajztanításban a benne rejlő képzőerő teljes mértékben érvényesüljön, gondoskodnunk kell arról is, hogy a földrajztanítás kizárólag szakképzett tanárok kezében legyen. Mert e tekintetben is ma nagyon szomorú jelenséggel állunk szemben. A földrajzot tanító tanárok 33%-a más szakos. Harmadrészüket tehát olyan tanár, aki erre a feladatra előkészítve nincs és tegyük hozzá, ezt a feladatot olyan tehernek tekinti, amelytől minél előbb megszabadulni óhajt. Meg aztán éppen amiatt, hogy a földrajztanításra szakképzettséggel nem rendelkező tanárok alkalmaztatnak, nagyon gyakran áll be a földrajztanításnál személyi változás. Legtöbbjüket csak átmenetileg alkalmazzák földrajztanításra, a szükséghez képest majd az egyik, majd a másik osztályban néha hosszabb időre, de igen gyakran csak egy évre. Hogy miféle károk erednek mindebből, nem kell bővebben magyaráznom.

Egy másik fontos kérdés a földrajztanárok képzésére vonatkozik. Nincs itt idő arra, hogy

ezzel a kérdéssel behatóbban foglalkozzam. Csak utalok arra, hogy az egyetemi földrajzoktatásnak a jövőendő földrajztanárok szükségleteire megfelelő tekintettel kell lennie, még pedig fokozottabb mértékben abban az esetben, ha a középiskolai földrajztanítás – amint reméljük – eddigi szűk kereteiből kilép. Nem arról van itt szó, hogy az egyetemen a földrajz professzorai nincsenek tekintettel arra, hogy hallgatóik túlnyomó többsége középiskolai tanárjelölt, vagy hogy az egyetemi tanárok nem viselnék szívükön a földrajztanárok képzésének érdekét. Távolról sem. A baj nem is ebben van, hanem abban, hogy három magyar egyetemünkön a földrajznak csak egy-egy tanszéke van az egyetemes földrajz tanszékének elnevezése alatt. Nem akarok most összehasonlításokat tenni más tudomány-szakokkal a tanszékek számát illetőleg, mert az nagyon lesújtó eredménnyel járna a földrajzi tudományra, csak azt jegyzem meg, hogy «az egyetemes földrajz tanszékének elnevezése olyan, mintha egyetemes természetrajz cím alatt keresnénk olyan tudós férfiakat, akik egyaránt tudnák az állattant, a növénytant és az ásványtant tanítani. Valamikor így is volt, ma már lehetetlen. Ezt csak újabban látták be szakférfiaink. De arra még nem jöttek rá, hogy az egyetemes földrajz is annyira kifejlődött ma már, hogy egyetlen emberi agyvelőnek sok. A földrajz célja, hogy tiszta, tárgyilagos, hű és lehetőleg részletes képet

adjon a Földről. Hogy ezt a célját elérhesse, a többi tudományok leszűrt eredményeit mind egybe kell vetnie s azért a földrajz valósággal filozofikus összefoglalás, amely mintegy eredménye valamennyi többi tudományunknak. Ezért egyetlen ember nem is lehet minden részében egyaránt járatos. Hogy pedig ezt még nem látták be nálunk (mert külföldön már tudják), annak megint csak az az oka, hogy nagyon kevesen ismerik még az igazi földrajzot egész terjedelmében; azoknak a legrégebb és megállapodott tudományoknak a művelői, mint a történelem meg a filológiák művelői, akik többségben vannak az egyetemeken, csak a régi topográfia lebeg szemük előtt, mint az a földrajz, amelyet ők maguk is tanultak valamikor a középiskolákban.»

Ha ez így van, akkor az egyetemeken a földrajz minden ágára kiterjedő intenzív és egyúttal a tanárképzés mindenféle szükségletét is kielégítő földrajztanításról nem lehet szó mindaddig, amíg a földrajz nem nyer legalább két tanszéket, egyet az általános, egyet a leíró földrajz részére. A reformot tulajdonképpen itt kellene kezdeni, mert a középiskolai földrajzoktatás reformja csak akkor felelhet meg a hozzáfűzött reményeknek, ha a középiskolai földrajzoktatás szolgálatába olyan szaktanárokat állíthatunk, akik a földrajz minden ágában alapos kiképzést nyertek.

Az egyetemi földrajzi tanszékek szaporítására azonban egy másik szempontból is szükség van.

Mindazok alapján, amit elmondottam, korszerűsületnek kell tartanunk azt, hogy társadalmunk magasabb rétegei széleskörű földrajzi ismereteket nyerjenek. Ezért szükségesnek tartom, hogy az egyetemeken a földrajz azon tudományszakok sorában foglaljon helyet, amelyeket éppen az általános műveltség szempontjából fontos tartalmuk miatt az összes fakultások ifjúságának hallgatniuk kell. Világos, hogy itt a leíró földrajzról van szó. Gyakorlatilag ezt olyanformán lehetne keresztülvinni, hogy a kifejezetten földrajzi tanulmányokkal foglalkozó hallgatók részére tartott terjedelmesebb kollégiumokon kívül olyan rövidebb kollégiumok rendszeresítenének, amelyek az általános műveltség szempontjából fontosabb anyagot felölelő szűkebb keretben, földrajzi szakismeretek feltételezése nélkül, kényelmes alkalmat nyújtanának a nem földrajzszakos hallgatóknak arra, hogy ismereteiket ezen irányban kibővítsék.

Sőt még tovább kellene menni, és a hazai viszonyokra való tekintettel bizonyos hivatásra készülő hallgatóktól egyenesen meg kellene követelni e földrajzi tanulmányokat.

Különösen nemzetiségi vidékeinken van nagyobb szükség a közigazgatási tisztviselők földrajzi iskolázottságára. «Temérdek félreértést osztatna el és elsimítaná a nemzetiségi súrlódásokat. A földrajzi ismeretek a szülőföldnek és az embereknek szeretetét mélyítik és az altruista haj-

lamokat, amelyeknek csirája minden ember lelkében megvan, öregbítik. Aki a törvényeket nem rideg jogászai felfogással, hanem a földrajzi és természeti viszonyokhoz mérten és a nép etno-szához alkalmazkodva tudja érvényesíteni, az gyakorolja az igazi igazságot és hazaszeretetet. Nagy szüksége van erre a magyar nemzetnek és a nemzeti államnak, ha hegemoniáját fenntartani, jövőjét biztosítva látni akarja és az ellene feltámadó gyűlöletet eloszlatni kívánja. Egyedül az eddiginél magasabb és helyesebb földrajzi iskolázástól várhatjuk ezen bajaink orvoslását és ezért van a jog- és államtudományi oktatásban nagy jelentősége a földrajznak.«

Azt meg már nem is tartom – az eddigi fejtegetések után – szükségesnek érvekkel bizonyítani, hogy a műegyetemen és a gazdasági főiskolákon ezen intézetek érdekének megfelelő földrajzi kollégiumok rendszeresítendőek.

Az előadottakban – az előadás-sorozat főcímében kifejezett célnak megfelelően – első-sorban az iskolai (közép- és főiskolai) földrajz-oktatás helyzetéről, értékéről és fejlesztéséről volt szó. De másrészt igyekeztem kimutatni azt is, hogy a földrajzi ismeretek fejlesztésének kérdése túlmege az iskola falán. Amit a földrajz-tanítás során megtanulnak a tanulók, azt azért tanulják meg, hogy magukkal vigyék az életbe. Míg az iskolai oktatás egyéb tantárgyaiból sok mindent, miután az az iskolában a maga szolgálatát meg-

tette, minden további káros következmény nélkül megint elfelejthetnek, addig a földrajztanítás során szerzett tudásnak, ismereteknek és mélyebb megértésnek az értéke teljes súlyával érvényesül később is mindig és mindenkire nézve. Áll ez a jelenre és még fokozottabb mértékben a jövőre. Az, amiről itt szó van, tetemesen túlszárnyalja az iskolai oktatás általános kérdéseit és azt népünk magasabb szellemi műveltségét és leglényegesebb létérdekeit illetőleg' igen nagy jelentőségűnek kell tartanunk.

Ha sikerült Önöket erről meggyőznöm, akkor elértem célomat.

Felhasznált főbb irodalom: Cholnoky J.: A földrajzról. – Cholnoky J.: A földrajz összefoglalása. – Cholnoky J.: A háború és a földrajz. – Lóczy L.: Elnöki jelentés 1905-ről. – Lóczy L.: Elnöki jelentés 1907-ről. (Földrajzi Közlemények 1910., 1914., 1906. és 1908. évfolyam.) – A. Kirchhoff: Einleitung zu den Verhandlungen über Schulgeographie. – Kropatschek: Zur geschichtlichen Entwicklung des geographischen Unterrichts. – A. Stauber: Über Förderung des geographischen Studiums und Unterrichts. – L. Neumann: Die Geographie als Gegenstand des akademischen Unterrichts. – L. Lehmann: Der Bildungswert der Erdkunde. – H. Fischer: Zur äusseren Lage des Geographie-Unterrichts in Preussen. – A. Wagner: Die Organisation des geographischen Unterrichts nach den neuen Lehrplänen. – A. Geistbeck: Einrichtung und Methode des geographischen Unterrichts. – E. Sieger: Die

Stellung der Geographie an den österreichischen Mittelschulen. (Verhandlungen des I., II., VII., X., XI., XII, XIII, XVI. u. XVIII. deutschen Geographentages.) – Haltenberger M.: Mennyiben érvényesült a középiskolákban a szaktanítás az 1911-1912. iskolai évben. Budapest, 1913. – Imre S.: A magyar nevelés feladatai és a református iskolák. (Országos református Tanáregyesület 1914–15. évi évkönyve.) – Imre S.: Köznevelésünk és a háború. (Magyar Pedagógia 1914. évf.) – H. Fischer: Geographische Bildung und unsere Zeit. – F. Lampe: Fragen der Lehrplangestaltung für den erdkundlichen Unterricht an den höheren Lehranstalten. (Geographische Bausteine, 5. Heft.)

A háború és a testi nevelés.*

Írta: *Quint József*, tanítóképző-intézeti tanár.

Odakünn a tavasz lehelete zajong. A budai hegyek között a hóvirág már beharangozta a kikeletet. De a tavasz ébredése bennünket még nem tudott felrázni merengésünkből. A háború mélyen belemarkolt valamennyiünk lelkébe. Gondolatunk csak mindig visszatér a harcmezőre, oda röpköd lelkünk ébren és álmunkban, munkaközben és imádság alatt; oda száll epedve vágyunk, oda féltő gondunk; ott van reménységünk, ott fájdalmunk; ott keressük az élőket, küzdőket, nemes vitézeket, ott a szenvedőket, holtakat, megdicsőült hősokeket.

Azonban könnyeinken keresztülcsillog egy reménysugár: a jövő. A háború az egyesre talán szívettépő, halálthozó, de nemzetünknek, fajunknak bizonyára haladást jelent az eszmény felé.

Ezzel a vigasztaló tudattal tekintek abba a véres tükörbe, melyet a háború tart szemünk elé, hogy belőle a testnevelés jövőjét kiolvassam.

* Először megjelent a «Néptanítók Lapja»-nak 1915. évfolyamában.

Félév óta katonák és orvosok vizsgálják az ifjakat és meglett férfiakat. Nem azt nézik, hogy tudnak-e írni, olvasni, számolni, jól vág-e az eszüik, vagy elég műveltek-e, hanem csak azt, hogy egészségesek-e, erősek-e, épek-e tagjaik, tudnak-e ügyesen mozogni, kitartóan gyalogolni és a fegyvert biztosan forgatni.

A bevált újoncok nap-nap után elvonulnak ablakaink előtt trombitaszó és víg katonanóta hangjai mellett, s ha figyelmesen vizsgáljuk őket, örömmel tapasztaljuk a nagy változást: ruganyosan lépdelnek, kik a múlt héten még vonszolták magukat s lustán, fejlógatva kullogtak; piros pozsgások, mert a szabad levegő naphosszat csókogatja arcukat; belsejükben a vér árja gyorsabb, végignyargal az eddig járatlan utakon s kimossa a sok görnyedt ülésben vagy egyoldalú mozgással járó mesterség tízesében felhalmozódott fáradtsági termékeket.

A vér gyors árja elemészti a test különböző részein felhalmozott zsírpárnákat s mint a vén tölgy, mikor a tavasz lehelete felkorbácsolja nedveit és végighajtja azokat fásult testen, rügyezik és virágzik csak úgy, mint az ifjú sudár, fáradt, görnyedt és elhízott újoncaink, akik talán maguk is azt hitték, hogy már megöregedtek, megint ifjúk, jókedvűek és ruganyosak s belekurjantanak a szakasz víg nótájába.

Azelőtt többször megállottam nagy városunk

gyárai előtt s néztem a kiáramló munkások tömegét: a látvány elszomorított s menekültem a belváros fényes üzletei és áruházai elé. Figyeltem a hivatalokból és bankokból özönlő fiatal urakat: szívem elszorult s máshol kerestem vigasztalást. Hazánk ifjúsága, a jövő reménysége sem tudott biztatóbb érzést lopni szívembe s csalódottan hagytam el az egyetem környékét is. De most újból bízom, daliás katonáink megmutatták, hogy méltók vagyunk párducos őseinkhez. Elis mezein, Herkules olajfái alatt sem gyűlhetek össze erősebb és szebb férfiak, mint amiknek kárpáti harcosaink.

De vajjon a győzelemre elég lesz-e a katonánk? Miért nem mehetünk el mindnyájan? Hiszen anyáink, a «magyar anyák», csak egészséges magzatot szülnek! – Hej! hosszú idő telik el a bölcsőtől a sorozásig. Ezalatt sok baj érhet. Elromlik, megtörik sok egészséges test, fejletlen marad sok értelem, rossz útra téved és tehetetlen vagy gonosztevő lesz sok ember, akinek szívében pedig a tiszta erkölcs és nemes akarat csirái szunnyadtak.

Kit vonjunk felelősségre e veszteségekért? Önmagunkat! Nevelésünket! Csak ha a nevelés a köz, a nemzet, az állam központi gondolata lesz, ha köznevelésünk, nemzetnevelésünk, állampolgári nevelésünk (vagy bármi nevet adjunk, csak helyeset gondoljunk) eszménye valamenynyünknek lelkében él, ha miniszterek és állam-

férfiak, politikusok és jogászok, katonák, papok és orvosok, hivatalnokok és magánzók, kereskedők, iparosok és földművelők, munkások és napszámosok mind a maguk körében kialakítják a pedagógiai eszményeket, csak akkor lesz mélyebb, általánosabb, gazdagabb s tökéletesebb a nevelésünk. Amíg a paedagogia egyedüli művelője csak a tanítói rend, egyoldalú lesz a paedagogia is.

Erősen döngeti a nevelés épületének szűk falait a test és lélek harmóniájának gondolata, mely hajdan virágzott és művészi tökéletességre emelkedett a görögöknél, de amelyet egy gondolatcsuszamlás évszázadokra eltemetett. A filozófia történetében talán egyike a legnagyobb tévedéseknek az volt, mely az érték dualizmusát, mely a jót és rosszat állítja szembe, azonosította az elméleti dualizmussal, mely a lelket és testet különbözteti meg. Ez az azonosítás elszakíthatatlan láncokkal fűzte a «lélek – jó» a «test – rossz» gondolatpárokat egymáshoz. Ez az elhamarkodott általánosítás és felületes azonosítás két évezreden keresztül mint nehéz álmot tartotta fogva a lelkeket, ©ár a renaissance óta minden nagy gondolkozó más és más eszközökkel kísérelte meg felrázni az alvókat, az álmot ma is tart még. De hiszem, hogy a világot megrázó nagy vihar felébreszti a népeket s ha kitörlik szemükből a nehéz álmat, a test eszménye áll előttük újra régi

erejében, szépségében és dicsőséges ragyogásában.

Lehet-e kedvezőbb alkalmat gondolni a testnevelésről való elmélkedésre, mint az ébredés ez óráját? De óvakodjunk, nehogy a test nyugózzon le most már mindent. Azért elmélkedjünk a testnek az ember egészéhez való viszonyáról.

A középkori dualizmus a test járulékanak tekinti az életerőt, a spiritus animalist. A test és az életerő az ember egyik része, a másik pedig a tudat hordozója, az érzékfölötti lélek.

A természettudomány a spiritus animalist visszaakarja vezetni fizikai és kémiai törvényekre, sőt elbizakodottságában még a tudathordozó érzékfölötti lélek létét is ostromolja és azt is fizikai és kémiai törvényekkel akarja megmagyarázni. Itt azonban egyébként dicsőséges térfoglalásában vissza kellett térnie a «L'homme machine» (Lamettrie) materialisztikus tévelygéséből s Ostwald energetikájának útvesztőjéből. («Das Bewusstsein ist eine besondere Art Energie neben Wärme, Bewegung, Elektrizität usw.») El kellett ismerni a lelket mint önálló substanciát. A legújabb természetfilozófiában pedig még mindig kísért az életerő szürke szelleme (vitalismus) s még a spiritus animalist sem helyettesítik még teljesen a fizikai és kémiai törvények. Ignorabimus! mondják még mindig Dubois Reymonddal.

Ha meggondoljuk továbbá, hogy a lélektanban a képzet helyett előbb az akaratot (Voluntarismus), majd az érzelmeket (emotionalismus), legújabbán pedig a tudattalant és megismerhetetlent veszik a lelki jelenségek alapjául, a filozófiában is a *test* és *lélek* mellett egy harmadik régiót, a *tudattalant*, kell felvennünk. Ebben a harmadik régióban, a tudattalan homályában, van minden megismerhetetlen lelki jelenség, ott van a kifürkészhetetlen életerő is. « *Test, tudattalan – lélek* csak filozófiai abstrakciók, melyek a valóságban elválaszthatlan egységet alkotnak. Sem test, sem lélek, hanem ember.

E kitérés alapján látnivaló, hogy elkülönülve, egymagában, testi nevelésről beszélünk végzetes tévedés. Mindazon testnevelési rendszerek, melyek e tévedésből születtek s melyek érdekeinek megvédésére vívott harcokban tengersok tinta folyt, tulajdonképpen születésükben rejtették halálukat.

A testi nevelés csak töredéke az ember nevelésének, azért alkalmazkodnia kell mindig a nevelés céljához. A háború háttérbe szoríthatja egyideig a nevelés többi tényezőit, de nem menthet fel végleg azok vizsgálata alól s ha a sorozásnál csupán a testet vizsgálják is s a mostani katonai szükségkiképzésben talán csak a drill lép előtérbe, mely a legszükségesebb katonai gyakorlatok mechanizálását célozza, ez a rendkívüli idők rendkívüli következményeinek tekin-

tendő. A katonák maguk is jól tudják, hogy az erős test, a csont és izom még nem elég a hadviseléshez. Ismeretes Hindenburg mondása, hogy a mai háborúban idegek kelljenek s amely népnek erősebbek az idegei, az fog győzni. Payr Hugó a Budapesti Hírlap 1915. jan. 26-ki számában «A fáradtság lélektana» címén elmondja, mint verték vissza a támadó oroszokat derék gyalogosaink 38 km-es fásasztó menetelés után csaknem teljesen kimerülten, akaratuk végső megfeszítésével, vagy ha úgy tetszik, idegenergiájuk felvillanyozásával.

A jó katonának kellékei: az erős, egészséges szervezet és az alapos katonai képzettség, ez tagadhatatlan. De ez még nem elég. A háborúban kell ezenkívül éles látás, finom hallás, tér-, idő- és erőérzék; figyelem, gyors apperpció, nyugodt gondolkozás, gyors elhatározás; önuralom, körültekintő elszántság, szívós akarat, tetterő, kitartás, határozottság, bátorság, engedelmesség, az akaratnak önkényes alárendelése és a fájdalom nyugodt elviselése. Mindezek oly értelmi, erkölcsi és akarati erők, melyek csak egész emberben nyilvánulnak, melyeket drillel sohasem érhetünk el. Bissing lovassági tábornok a Pädagogische Blätter 1913. évfolyamában azt mondja: «Csak az a tiszt arathat sikereket, aki katonai hivatását abban látja, hogy a népet háborúra és békére egyaránt nevelje; aki nem a drillben és formaságokban látja a végcél, ha-

nem aki személyiségének teljes latbavetésével törekszik minden egyes reábízott embert testileg és lelkileg fejleszteni.»* Vajha sokan – katonáink is – elolvassák e sorokat! «A tisztek neveljenek az állampolgárok fiaiból jó katonákat s minden katonából jó állampolgárt», mondja Bissing. Ez az út, melyen iskola és hadsereg találkozni és együtt dolgozni fog. Igen, legyenek a tisztjeink között paedagogusok, kik jó katonák, de a köznevelésnek is szakavatott munkásai, kik el tudják képzelni, hogy a katonából tulajdonképpen állampolgár lesz. Akkor a tanítók is könnyebben készíthetik elő az ifjakat a katonai pályára.

A nagy világháborút előre megéreztek a különböző nemzetek: Anglia, Franciaország, Japán, Olaszország, Svájc, Oroszország és Svédország ifjúsági egyesületeiben a fiatalkorúakat már évek óta katonai kiképzésben részesítették és e célból

* «Nur derjenige Offizier, welcher seinen Soldatenberuf vom Standpunkte des Volkserziehere für Krieg und Frieden auffasst, der nicht im Drill und im Klappen der Formen aufgeht, sondern durch Einsetzen seiner Persönlichkeit jeden einzelnen ihm anvertrauten Mann körperlich und geistig vorwärts zu bringen bestrebt ist, wird Erfolge selbst dann ernten, wenn es ihm nur teilweise gelingt das von ihm erstrebte ideale Ziel zu erreichen, er wird ferner als Beispiel auch für die Hilfskräfte der Erziehung zu gelten haben.»

iskolai zászlóaljokat létesítettek.* Ausztriában és nálunk is keletkeztek ilyen iskolai zászlóaljak s 1912-ben a m. kir. honvédelmi miniszter úr kézikönyvet adott ki «A polgári ifjúságnak katonai hivatásra való előkészítésére». 1914. júliusában már összesen 434 ilyen egyesület állott fenn 19,640 hallgatóval. A «Katonás nevelés» 1915, 1. számában pedig ezt olvassuk: «A katonás nevelés célja az ifjakknak a katonai szolgálatra minden tekintetben való előkészítése és a rövid katonai szolgálatnak kiegészítése.» Ezt bizonyára nem szabad szó szerint vennünk, mert könnyen úgy járhatnánk, mint a franciák 1870 után, akik a revanche gondolatától feltüzelve, minden iskolában bevezették a katonai kiképzést, de már a 80-as években egymásután be is szüntették, mert a tanulók az altisztek modorát és kifejezéseit eltanulták s egészen eldurvultak. *Heeringen* porosz, *Horn* bajor hadügyminiszter és *Bethmann-Hollweg* birodalmi kancellár Schenkendorff «Nemzeti nevelés testgyakorlás által» című könyvéhez fűzött megjegyzéseikben is hangoztatják, hogy a katonai kiképzés nem olyan értékes, mint a test mindenoldalú és tervszerű kiművelése.**

* *Schenckendorff*: Über nationale Erziehung durch Leibesübungen.

** «Ich sehe hierbei ganz davon ab, der Frage näher zu treten, ob die Vorteile einer Vorbereitung der Jugend in den eben erwähnten Dienstzweigen

Az iskolák és ifjúsági egyesületek feladata, hogy a hadseregnek testben és lélekben egészséges újoncokat neveljen. Erősítse testüket, acélosítsa erejüket, szoktassa őket a szabad természet viszontagságainak, a szélnek, a hidegnek elviselésére, fejlessze érzékeiket és természetes intelligenciájukat. Szoktassa őket nagyobb kirándulásokon a kitartó gyalogláshoz, katonai térkép és iránytű, a nap és csillagok szerint való tájékozódáshoz, az önsegély alkalmazásához (főzés; sátor és hordágy készítése stb.) és az első segélynyújtáshoz, végül alkalmas játékokkal, pl. «rabló-pandúr» és hadijátékokkal, fejlessze sokoldalú ügyességüket és tevékenységüket.

Első általános tételünk végső következményeiben még a katonai nevelés reformját is involválja, de előre is kizárja a testi nevelésnek oly miltarizmusra való fajulását, mely a testre és a szellemre katonai külsőségek és formalitások kényszerzubbonyát húzza a szabad alakulás és szerves fejlődés helyébe.

Más elbírálás alá esnek a háború tartama alatt tett szükségintézkedések. A háború megköveteli a legridegebb katonai követelmények

(Exerzieren, Schiessen) nicht durch manche hiedurch hervorgerufene Erschwerungen der Ausbildung bei der Truppe (Angewöhnung von Fehlern, oberflächliche Dienstauffassung, Besserwissen) zum mindesten aufgewogen werden.» *Heeringen.*

végrehajtását. Itt nem lehetünk tekintettel más érdekekre s valóban nem idegenkedhetünk attól sem, ha iskoláinkban félredobva tantervet és órarendet, a műhelyekben és gyárakban szegre akasztva minden eszközt, mindenkit a háborúra készítenénk elő, annak szolgálatába szegődtenénk mindent, annak tanulságait magyaráznók mindenütt. így értelmezem pl. a porosz kultusz-, hadügy- és belügyminiszterek által 1914. augusztus 16-án kiadott rendeletei* Ezen rendelet

* «Eine eiserne Zeit ist angebrochen, welche die höchsten Anforderungen an die Leistungsfähigkeit und Opferwilligkeit jedes einzelnen stellt. Auch die heranwachsende Jugend vom 16. Lebensjahre ab soll nötigenfalls zu militärischem Hilfs- und Arbeitsdienst nach Massgabe ihrer körperlichen Kräfte herangezogen werden.

Hierzu und für ihren spätem Dienst im Heer und der Marine bedarf sie einer besonderen militärischen Vorbereitung.

Zu diesem Zwecke werden am besten in den grösseren Orten oder für mehrere kleine gemeinsam die jungen Leute aller Jugendpflegevereine vom 16. Lebensjahre ab gesammelt, um nach den anliegenden vom Kriegsministerium gegebenen Richtlinien unverzüglich herangebildet zu werden.

Es darf erwartet werden, dass auch diejenigen jungen Männer die bis jetzt den Veranstaltungen für die sittliche und körperliche Kräftigung fern geblieben sind, es nunmehr als eine Ehrenpflicht

alapján Németországban a 16 évnél idősebb ifjakat teljesen a katonai Exerzierreglement es szolgálati szabályzat szerint képezik ki. Tévedés volna azonban a jövőre is az ifjúság ily egyoldalú nevelését célul kitűzni.

A háború tanulságai egy másik nagyjelentőségű gondolatot is megérleltek, mely pedagógusok és orvosok munkáiban elvértve már régen, de újabb időben mind gyakrabban kifejezésre jutott, melyet azonban a testnevelés hivatalos intézői, a tornatanítók, nem szívértettek meg eléggé. Ez az a gondolat, hogy a testnevelés nem merül ki az ú. n. testgyakorlásban. *A testgyakorlás csali töredéke a test nevelésének.*

gegenüber dem Vaterlande ansehen, sich freiwillig zu den angesetzten Übungen u. s. w. einzufinden.

In den Provinzen veranlassen das Weitere bezüglich der militärischen Vorbereitungen die stellvertretenden Generalkommandos, denen empfohlen wird, sich dabei in Preussen der staatlichen Bezirks-, Kreis- und Ortsausschüsse für Jugendpflege zu bedienen.

Alle Behörden werden aufgefordert, die militärische Vorbereitung der heranwachsenden Jugend nach Kräften zu fördern und zu unterstützen. An diejenigen aber, welche bisher schon im Dienste der Sache gestanden haben, ergeht die Bitte, nicht bloss selbst in der bisherigen treuen Weise weiter zu helfen, sondern noch neue Mitarbeiter zu gewinnen.» *Hemprich:* Die militärische Vorbereitung der Jugend während des mobilen Zustandes.

Magyarországnak sokkal több katonája lehetne, mint amennyi tényleg van, csakhogy az újszülöttek negyedrésze meghal már a csecsemőkorban. Nem kívánok részletesebben szólni arról, hogy a születések száma is állandóan fogy hazánkban s Németországban is. Az elmúlt évben a jeni fajegészségtani társaság 10 pontban foglalta össze a születési szám csökkenésének orvoslását.*

1. Belső telepítéseknel a sokgyermekes szülőket kell előnyben részesíteni.
2. Családi otthonokat s családi házakat kell létesíteni.
3. A családi pótlékokat növelni kell.
4. A házassági lehetőséget meg kell könnyíteni (katonák).
5. A szesz- s dohányadót fel kell emelni.
6. Törvényesen rendezendők a magzatelhajtás körülményei.
7. Küzdeni kell a szaporodást gátló bajok (szifilisz, alkoholizmus) ellen.
8. Egészségi bizonyítvány váltandó a házasság előtt.
9. Létesítendő az anyaságot propagáló irodalom.
10. Szervezendő az ifjúság nemzeti nevelése.

Az újszülöttek abnormális halandóságát a szegénység, a kedvezőtlen társadalmi, szociálhygiéniai és kulturális viszonyok okozzák. Régebben azt hitték, hogy a gyermekhalandóság biztosító szelep, mely a népesedési mozgalom szükségszerű szabályozója és a létért folytatott küzdelemben az erősebb diadalmaskodását jelenti. Hazánkban azon-

* Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1914. 7-10. f.

ban nincs még miért tartani a nagy szaporodás káros következményeitől, az újszülöttek közül pedig nem a gyengék, hanem a szegények pusztainak el s így ez nem is természetes kiválogatás, hanem a külső körülmények kedvezőtlen alakulásának következménye. Mindezek alapján a testi nevelés első feladata mind fajhygiéniai, mind humánus és kulturális, mind pedig nemzetgazdasági szempontból a csecsemők halandóságának csökkentése. (Ha átlag csak 100 K-ra becsüljük a csecsemő pénzértékét, már 150,000 újszülött elhalálozása 15.000,000 K veszteséget jelent.) A csecsemőhalandóság csökkentésének társadalmi feladatai az anyák védelme, a csecsemők ápolása, a lakásügy rendezése, propaganda a csecsemők természetes táplálása érdekében, továbbá a csecsemők mesterséges táplálásának rendezése és szabályozása, végül az állami és társadalmi gyermekvédelem nemes kezdeményezéseinek teljes kiépítése.* (Büszkeséggel kell itt feljegyeznünk, hogy hazánkban a gyermekvédelem szervezete tökéletesebb, mint Európa bármely más országában.)

Az iskolaköteles kor előtti időben különösen fertőző betegségek (difteritisz, vörheny, kanyaró, száraz köhögés stb.) heveny tüdőbetegségek, tuberkulózis, skrofulozis és angolkór pusztítják a gyermekeket. Ezek ellen szintén rendszeres testi

* *Hanauer*: Soziale Hygiene des Jugendalters.

növeléssel, szociálhygióniai intézményekkel, a fertőző betegségek ellen való küzdelemmel és a gyermekvédelem kiterjesztésével; továbbá különösen kisdedóvókban és menhelyeken a gyermekek gondozásával, szabadtéri játékkal és testgyakorlással lehet küzdeni.

Az iskolaköteles korban 6-15. évig a család vagy mester mellett a legfontosabb nevelési tényező az iskola s a XX. század egyik nagy vívmányának mondható, hogy a gyermeket az iskolai élet is mint egész embert tekinti és feladatául tűzte ki, testének, erkölcsének és értelmének harmonikus fejlesztését.*

A paedagogusok és orvosok közösen vizsgálat tárgyává teszik az iskolásgyermekek testi szerkezetét, megállapítják az orvosi ellenőrzés módzatait, megvizsgálják a gyermekek szellemi fejlettségét, elkülönítik az abnormálisukat s azok neveléséről külön gondoskodnak, kezdeményeznek napközi otthonokat, a gyermekek étkezéséről, ruházkodásáról, iskolai fürdőkről, állami

* Helyesen mondja *R. H. Crowley*: *The Hygiene of School Life*-ben: «The view that each child must be considered as an *indivisible whole*, whose physical, mental and moral development can never be considered apart, the unfolding of whose life therefore must be in harmony with the teaching of physiology and the laws of brain development, forms the theoretic, the scientific call, for medical inspection.»

vagy társadalmi úton gondoskodnak, megállapítják a testgyakorlás és a játékok rendjét, létesítenek erdei vagy kerti iskolákat, intézkednek a szabadban való oktatás módozatairól, megvizsgálják az iskolai élet és a fertőző betegségek viszonyát, gondoskodnak arról, hogy az iskola-épületek minden tekintetben megfeleljenek az egészségügyi követelményeknek. Ezenfelül még a tanítók egész törekvése odairányul, hogy az értelmi, erkölcsi és testi nevelést úgy irányítsák, hogy «az emberben lévő értelmi és érzelmi külön lény harmonikusan helyezkedjék bele az állati hüvelybe».*

Ennek a harmóniának a biztosítása különösen fontos azoknál, akik a 15 éves koron túl, a középfokú és felsőfokú tudományos és szakiskolákban tovább folytatják tanulmányaikat és az iskola padjairól egyenesen belépnek majd az élet forgatagába, továbbá azoknál, akik sokszor elszakadva a családtól a földművelés, ipar, kereskedelem terén, gyárakban vagy hivatalokban munkával keresik kenyerüket és eközben nehéz hivatásuk és meggondolatlan életmódjuk ezer bajának, az alkohol és tuberkulózis rombolásának és az erkölcsi züllöttség fertőjének vannak kitéve.

Már az élethivatás megválasztásánál sem a testi és lelki rátermettség, hanem külső körül-

* *Apathy I.*: Álom és Valóság. A kolozsvári egyetemi ifjúsághoz intézett rektori szöveg.

menyek irányadók. Így történik meg azután, hogy keskeny, lapos mellű, skrofulás, tuberkulózisra hajlamos egyének a lélegző szerveket veszélyeztető-, szívbetegségek nehéz izommunkával járó-, ideggyöngék szobai tartózkodást igénylő-, színvakok és gyengeszeműek vasúti-, lányok az alhasi szervek betegségeivel ülésel járó foglalkozásokat választanak és korán elpusztulnak. Még nagyobb tévedések tapasztalhatók a szellemi munkakörök megválasztásánál, amikor azután a tévedés nemcsak testi sínylődéssel, hanem egy egész élet boldogtalanságával jár. Ebből látható, mily fontos a testi nevelés szempontjából a pályaválasztásnál a paedagogus és orvos tanácsa.

A pályaválasztás után a munkásvédelem, az alkoholizmus és a tuberkulózis ellen való küzdelem a testnevelés munkájának kiemelkedő területei.

A háború kérlelhetetlen követelése, emberanyagszükséglete gondolkozóba ejthettek. Megvizsgáltuk az ember fejlődését a bölcsőtől, amíg a sorozó bizottságok elé áll (nőknél is a 20 éves korig) s valóban csodálkoznunk kell, hogy a születések csökkenése, az ijesztő csecsemőhalandóság, a gyermekkori fertőző betegségek és a rossz pályaválasztás következményei, az alkoholizmus és tuberkulózis szörnyű pusztításai ellenére is van még egészséges férfi és egészséges nő.

Csudálkozásunk vezessen komoly kutatáshoz.

Kutassuk immár, hogyan lehetne fajunk egészségét még jobban biztosítani. Talán lehetne a veszendőbe menő milliókból is legalább néhány ezer embert megmenteni? *Lehet, még pedig a köznevelés szervezésével. Ebben a nemzet mindentagja hasson közre oly módon, hogy mindenki világosan lássa, mi az egésznek célja és feladata s így végezze a sors által kijelölt különleges feladatát.*

Ilyen nevelési szervezetben a testi nevelés céljának elérésében is meg fogja találni mindenki sajátlagos feladatát, de az egész nevelést figyelemmel kísérve, nem fogja többé egyoldalúlag teljesíteni, legyen bár orvos vagy tornatanító.

Vizsgáljuk meg ezek után a testnevelés egyik speciális területét, a testgyakorlást, s kutassuk annak hatását a szervezetre.

A testgyakorlás hatását a szervezetre könnyen megérthetjük, ha a szervek kölcsönhatásának törvényeit ismerjük. Minden mozgás vagy erő-kifejtés izomösszehúzóással jár.

Az izom a csonton ered és tapad, benne osztó és gyűjtőerek (nyirokedények) ágazódnak el s rostjai között idegek végződnek. Minden izom tehát kapcsolatban áll három más rendszerrel: a csontokkal, a vérrel és az idegrendszerrel. Minden izomösszehúzóás tehát három más rendszerrel is működésbe hoz.

Az izom összehúzódik, mert egy mozgató-idegrost vagy a tudatmezőn vagy reflex úton

nyert ingerrel készíti erre. Az elmozdulásról pedig az érzőidegrost vagy alsóbb idegközéppontba vagy a tudat mezejére visz ingert. Az érző- és mozgatórostok ingerei vagy alsóbb középpontokban vagy a tudatmezőn kapcsolatba lépnek. Ezeknek a folyamatoknak kapcsolása és sokszoros ismétlése gyakorlatot eredményez.

Az izom összehúzódásával munkát végzünk. A munkához szükséges energiát az izom a környező nedvek megbontásával szerzi. Ezzel a nedvek fogynak, a bomlási termékek ellenben felszaporodnak, minthogy azonban a nedvek közvetlen összeköttetésben állnak a test összes nedvfolyamaival, az osztóerek bőven szállítanak vért, kimossák a bomlási termékeket az izomból és a gyűjtőerek elviszik azokat. Ezt a pótló és tisztító munkát idegműködés is elősegíti. Az izom addig dolgozik, míg a vér győzi a segédkezést, ha ez megszűnik, az izom elfáradt. Az izomműködés bőséges vért kíván, a nagyobb áramlás növeli a véredényt, a nagyobb véredény több vért szállít, a vértöbblet növeli az izmot. A megnőtt izomban nagyobb tömegek mozognak, nagyobb tömegnek több energia, több vér kell stb. . . . végeredményben az izomtömeg növekedik. (Súlyemelő.)

Az izom eredési és tapadási helyén húzza a csontot. A csont ellentáll, de az izom nő s mindig erősebben húzza a csontot, vér van bőséggel, anyag jut, a csont is nő, és nehezebbé válik;

mozgatása most már több izomerőt kíván stb., a csont és izom is kölcsönösen növekednek.

Ha az izomtevékenység csak a test bizonyos részén élénkebb, a szükséges anyag többletet egyrészt fokozott táplálkozással, másfelől azonban a többi részek szűkebb táplálásával szerzi meg a test, vagyis első esetben a test bizonyos része a többihez képest aránytalanul fejlődik, második esetben ez az aránytalanság még nő, amennyiben egyik rész túlságosan megnövekedik, a többi pedig visszafejlődik.

Ez nemcsak hogy elcsúfítja a testet (súlyemelők erős törzse és karjai, gyenge lábakkal, ballerínák erős lábai, gyenge törzssel és karokkal), hanem, ha a külső izomtömegek és a szív és tüdő fejlettsége között van meg ez az aránytalan eltérés, súlyos zavarokat is okoz.

A test egészséges működését csak az összes szervrendszerek arányos és összhangzatos fejlesztésével, különösen pedig a szív, tüdő és bélcsatorna, vagyis az anyagforgalmi rendszernek és az izmoknak és csontoknak, vagyis a mozgásszerveknek, harmonikus fejlesztésével érhetjük el. Ennek a gyönyörű kölcsönhatásnak, mely az összes szervrendszereket hatáskörébe vonja, csak egyetlen kiindulási pontja van: az izomműködés, az erőkifejtés, a munka és a testgyakorlás.* Nem

* Nur das arbeitende Organ wird normal ernährt.
Ranke.

lehet ezt a körfolyamatot sem bőséges táplálkozással, sem mély lélegzéssel, sem csontfejesztő orvosságok és szíverősítők adagolásával megindítani. Ami pedig talán leginkább meglepő, nem lehet a jobban értékelt s többre becsült szellemi munkával sem pótolni, mert a szellemi munka, az idegfolyamat, oly csekély energiát fogyaszt, hogy nem fejt ki nagyobb korrelatív hatást a többi szervrendszerekre. A szellemi munkásnak testének fenntartása érdekében feltétlenül szüksége van izommunkára.

Az előbbi tétel azt is igazolja, hogy az iskolában a szellemi munka mellett szükséges a testi munka is. Ha régen csak a szellemi' munkában kívánta az iskola támogatni a családot, ma törődnie kell a testtel is, mert mások a társadalmi viszonyok, más a családi élet.

Az izommunkának a testre való hatása igazolja a testgyakorlás nagy jelentőségét. A testgyakorlás célja a test egészségének, erejének, ügyességének és szépségének biztosítása és a lelki fejlődés hátráltatása nélkül a figyelem, kedély és bátorság, fegyelem, tetterő, kitartás és közösség szeretetének fejlesztése, hogy mindezek által a köznevelést támogatva, a gyermekekből és ifjaktól egész embereket és a nemzetnek békében és háborúban értékes állampolgárokat neveljen.

Lássuk, hogy a különböző testgyakorlási irá-

nyok mennyiben felelnek meg ennek az általános célnak.

A svéd torna atyja, Ling Péter, azt mondja: «Az emberi szervezetet megfelelő gyakorlatokkal helyesen kell nevelni.»

Egyik kiváló tanítványa, Törngren, a svéd torna tankönyvében így állapítja meg a nevelőtorna célját: «A nevelő testgyakorlás oly tervszerűen rendezett, hasznos gyakorlatok alkalmazása, melyek a növekedés időszakában az egészséget és a testi erőt fejlesztik, a felnőtteknél pedig az elért eredményeket állandósítják és erősítik.» *

Ling és tanítványai tehát az emberi test szerkezetéhez és életműködéseéhez kívánják szabni a tornagyakorlatokat. A dánok tudományosan meghatározták minden mozgás alapjellegét, okát és célját. Orvosok elemezték az emberi szervezetet, minden csontját, izmát és anyagforgalmi szervét, ezek élettani működését és az elemzés eredményeiből racionális csoportosítással meg-

* Törngren (Schaidler): Lehrbuch der schwedischen Gymnastik. «Die erziehende Gymnastik ist die Anwendung von planmässig geordneten, nützlichen Körperübungen für die Entwicklung der Gesundheit und der Körperkräfte während der Zeit des Wachstums, sowie für die Stärkung und Erhaltung der erlangten Ausbildung nach den Wachstumsjahren.»

szerkesztették azokat az alapgyakorlatokat, melyeknek feladata az egész testet ősi, természetes formájában harmonikusan továbbfejleszteni.

Nem kívánom ezt a «racionális» tornát tisztán elméleti szempontból bírálat tárgyává tenni, bár a bevezetésben említett tudattalan régió feltevése eleve kizárja az egyoldalú racionalizmust, mert a testi életnek is van a tudattalanba nyúló területe, mely tudományosan nem elemezhető. Másfelől pedig a testgyakorlásnak sava-borsa mindaz, ami azt az emberhez méltóvá, gyermeknek, felnőttnek kedvessé teheti, az ismeretlen és elemezhetetlen kedélyvilágban rejlik. Íme a testgyakorlás gyökere, ősforrása és végcélja is az életerő és a kedélymozgalom. Mindkettő csak korlátoltan fürkészhető ki orvosi műszerekkel és természetvizsgáló módszerekkel. A svéd torna, hogy közönséges hasonlattal éljek, olyan, mint a kémiai recept szerint készült étel, melyben minden anyagból annak a kalóriaértéke szerint pontosan kiszámított mennyisége van meg, tehát teljesen racionális, de mégis csak diétának jó. Eendes használatra a házi kosztnál maradunk, mely ízlik anélkül, hogy tudnók a kalóriaértékeket. Nem érezzük-e, hogy a «racionális tornaszat» csak olyan lehetetlenség, mint a racionális kalapdíszítés, tájképfestés, vagy szimfóniaköltés? Kell ide is a tudattalانبól fakadó megézés.

Ezúttal nem vizsgálom azt, hogy mi lesz a racionális tornából azok kezében, kik tájékozat-

lanok az anatómiában és élettanban, kik lélektanban nem tudnak s kik a pedagógiai gondolkodásban is járatlanok. Avagy megtanulhatják-e – különben tiszteletreméltó – tornatanáraink rövid kurzusuk alatt a nagy természettudományi előkészültséget feltételező élettant? Néhány csont és izom nevének ismerete feljogosít-e racionális rendszer tudatos alkalmazására? Pszichológiai és pedagógiai alapos készülés nélkül szabad-e egyáltalában rendszerről álmodni? Önkéntelenül eszembe jut Herbart pedagógiája, mely szintén tudományosan felépített pszichológiára és erkölcsstanra támaszkodott, azonban elméleti szempontból megtámadható éppen pszichológiájának metafizikai alapja, mechanikus törvényei és intellektuális merevsége miatt. Szokatlan rendszere miatt pedig nem elégíthette ki a valós élet szükségleteit sem. Legnagyobb bajt és zavart azonban azzal okozott, hogy akadtak követői, akik nem értették meg a mester tanítását s azt lényegéből kiforgatva oly torzalakban terjesztették, mely az eredeti rendszer hitelét is megtingatta. Pedig az egész nagy tévedésnek az volt csak az oka, hogy a mester oly alapokra fektette tanításait, melyeket a tanítványok nem értettek meg. A svéd torna alapja szintén olyan, melyet a tornatanítók ma csak félig értenek meg s máris tapasztalhatók a herbartizmus hamis követőinek tanításánál végzetesebb hibák a gyakorlatban.

Maradjunk egyelőre inkább a mesterségnél, mely minden alkalmat (racionálist is) felhasznál a tökéletesedésre, de nem kívánja egy tudományos rendszer kizárólagos követését.

Mennyiben felel meg a svéd torna a testi nevelés általános kellékeinek?

Elmélete szép, a gyakorlatok pedig az egészségre feltétlenül kedvezők. Az *egészség* biztosítja a zavartalan fejlődést s így magában rejtja a *szépséget* és többé-kevésbé az *erőt* és az *ügyességei* is. Tömegek foglalkoztatására is alkalmas s így egész osztályok foglalkoztatását teszi lehetővé.

Hátránya, hogy nem felel meg a gyermeki kedélynek, elfáraszt és eltompít, ha a 6 éves kortól 20 éves korig üzzük (népiskola, középiskola, tanítóképző) Hátránya az is, hogy tornatermekben, zárt helyiségben, rossz levegőn napfény nélkül végzik, ami különösen a lélegzési gyakorlatoknál káros. A törzsfeszítő lélegzési gyakorlatok helytelen vezetése tüdőtágulásra is vezethet. A háborúban szükséges alapnak, az egészséges testnek, a nevelésére elsőrendű fontosságú, de már az érzékek, a figyelem, gyors apercepció az elszántság és bátorság fejlesztésére nem nyújt elegendő alkalmat. Ezek a tulajdonságok pedig háborúban s békében egyaránt szükségesek, azért a svéd torna egymagában nem elégítheti ki a nevelőtorna céljait.

A német torna lényege a szertornázás, kiegészítő része a szabadgyakorlat. A szertorna gya-

korlátai különböző szereken végezve a lester ügyességét és erejét . fejlesztik. A német torna alap gondolata nem a test, s főcélja nem az egészség. E tekintetben a svéd torna mögött áll. Ez azonban nem zárja ki az egészségre való hatását s valóban az *erő* és *ügyesség* visszahat az *egészségre* és a *szépségre* is.

Osztálytornázásra nem alkalmas, de azért különösen egyének tornáztatásban megbecsülhetetlen. Fejleszti az ambidextriát, mozgások koordinációját, a közszellemet s jókedvet s különösen a *bátorságot*. E jó tulajdonságaiért érdemes üzni s kár volna teljesen elvetni. Bár tagadhatatlan, hogy helytelen alkalmazása a test egyes részeinek aránytalan fejlődését okozza s az egészségre ártalmas.

Az angol torna lényege a sport, mely az emberi test ősi mozgásait minden tudományos analízis nélkül kifejleszti, még pedig a szabad természetben («outdoor exercises»). Egészséget, erőt, ügyességet és szépséget harmonikusan fejleszt, de a versenyzésben a training túlhajtásával az egészségre és a test szépségére káros szélsőségekbe téved. Csak ezen túlzásai miatt kell szintén mesterséges tornának tekintenünk. A versenyzés az akaraterőt, a training a kitartást fejleszti; mindkettő a jó katona kelléke. Minthogy a training felnőttéknél nem is olyan káros, mint gyermekeknél, a sport kitűnő eszköze a katonás nevelésnek. Angliában más a testgyakorlás hely-

zete, mint a kontinensen. Ott a testi nevelés egyenrangú az erkölcsi és a szellemi neveléssel. De nehogy azt gondoljuk, hogy ennek az egyensúlynak nincsenek káros következményei. Könnyen átbillen s a sportszennvedély elfajulására vezet,* amiről már nálunk is többen panaszkodnak. A sport túltengése káros, azért állást kell foglalnunk ellene, csakhogy nem úgy, hogy teljesen elnyomjuk, mert ez az, ami leginkább megfelel a serdülők és ifjak lelkének és az egyedi orvosság, mely megóvjá az ifjúságot a testi és erkölcsi zülléstől.

* *Wells*: An Englishman looks at the world. T. E. 4476. The Coming of Blériot-ban ekként panaszkodik: «The foreigner is ahead of us in education, and this is especialy true of the middle and upper classis, from which invention and enterprise come – or, in our own case, do not come. He makes a better class of man than we do. His science is better than ours. His training is better than ours. His imagination is livelier. His mind is more activ . . . His schools are places for vigorous education instead of genteel *athleticism*, and his horns has books in it and thought and conversation. Our homes and schools are relatively dull and uninspiring; there is no intellectional guide or stir in them; and to we owe this new generation of nicely behaved, unenterprising sons, who *play golf* and dominate the tailoring of the world, while Brazilians, Frenchmen, Americans and Germans fly.»

A testgyakorlási irány megválasztásának terén felmerülő vitákban ugyan főleg az említett három tornairány képviselői állnak egymással szemben, mégis felvetődnek más irányok is, melyeknek elemei a gyermekek, serdülők és felnőttek tornászatában szakértő válogatással alkalmazhatók. Ilyenek: a katonai gyakorlatok, Sandow tornája stb.

Már bevezetésemben utaltam arra, hogy tulajdonképpen a katonaságnak kell a polgári élethez alkalmazkodnia, nem pedig rendszerét egyszerűen az iskolákba átvinnie. Különben is, ami a sajátlagos katonai kiképzés alapja, a fegyverfogás és a céllövés, annak nincs nagy jelentősége a testi nevelésben, a többi gyakorlatok pedig a polgári testgyakorlással közösek. És mégis egészen komolyan kell a katonai kiképzéssel foglalkoznunk. Lakásom mellett az I. ker. gimnázium épületében ősz óta katonák laknak. Most a negyedik csoport kiképzését figyelem s ha a kiképzés módjától s általában az oktatás rendszerétől egyáltalában nem vagyok elragadtatva, a gyors haladás és a nagyszerű eredmény előtt meghajlok. Négy hét alatt új embert faragnak az újoncból. Bizonyára nem életfelfogásban és erkölcsi meggyőződésben, de külső fellépésben, modorban, viselkedésben. Az a parasztlegény, aki idegent megszólítani, vagy köszönni nem tudott, most katonásan jelentkezik, köszön, megbízásokat intéz el, jelentéseket tesz s mint a gép

követi a katonai parancsszót. Vizsgáljuk meg lelkiismeretesen, hogy tudunk-e ehhez hasonló eredményt iskoláinkban elérni s ha azt tapasztaljuk, hogy nem, mert azt fogjuk tapasztalni, ne keressük az okot csak abban, hogy katonáéknak több idejük van a munkájukhoz, hanem lássuk be őszintén, hogy a militarizmusban van valami jó is, amit meg kell keresnünk és iskoláinkba bevinnünk, még pedig most, mert ennél alkalmasabb időnk nem lesz soha.

Sandow tornája felnőtteknek való, mert nagy figyelmet kíván. Lélegzési gyakorlatai azonban az iskolában is értékesíthetők. Zander-féle tornával vagy müllerezéssel sokan biztosítják testi egészségüket. Mindkettőben vannak olyan elemek, melyek az iskolai nevelő-tornába is átvihetők. A Proschek-főle ellentállási gyakorlatok szinten értékesíthetők a nevelő-tornában, A Müller-, Zander-, Sandow-, Proschek, német, svéd és angol torna és a katonai kiképzés mind többé-kevésbé mesterségesek, részben azért, mert mesterséges alapból indulnak ki (német), részben pedig azért, mert a természetes alapból indulnak ugyan ki, de azt mesterségesen, egyoldalúlag fejlesztik (angol) vagy az elemek mesterséges csoportosításával építik fel (svéd).

A mesterséges testgyakorlás ismert egyoldalú irányai közül egyik sem, még a napjainkban leginkább favorizált svéd torna sem, elégíti ki azon kívánalmakat, melyeket a jó katonával

szemben táplálunk s amelyek a béke munkájában is tagadhatatlanul megbecsülhetetlen értékűek.

Vizsgáljuk meg, miként szerezték a háború eddigi tanulságai szerint a legjobb katonáknak bizonyult tüzes székelyek, a lankadatlan debreceniek, a vitéz somogyiak, a kitartó alföldiek stb. katonai arravalóságukat. Bizonyára annak jó része már benne rejlett a magyar nép faji jellegében, másik részét pedig a nevelési körülmények természetes módon kifejlesztették. Lásuk a magyar nép testnevelését, amint az tudat-talanul a valóságban lejátszódik.

A kis gyermek kezdetben spontán, impulzív mozgásaiból szövi játékait. A csecsemő a bölcsőben órákig tud kézzel lábbal rugdalni, kapkodni s hozzá gögicsélni és nevetni. A megértő szemlélő meglátja ebben a bájt és kedvességet, az erőt és szépséget, a ritmust és az életet, melyet a nép táncaiban vagy Dalcroze tanítványainak esztétizált mozgásaiban csodálhat.

Ha a gyermek lábrakél, kúszni kezd, feláll, jár, fut és ugrál, tovább viszi a széket, felkúszik a díványra, fel a székre, szobai létrára, padlásra, eperfára, elfogja az anyját, a macskát, a kutyát; párnát dob, fát, verebet kavicsal célba fog, az út sorompóján végigjár, átugorja az árkot, bokrot, bukfencezik a szalmán, lehempereg a domboldalon, tótágast áll és cigánykereket hány, gyalog jár a falu végére, a közeli erdőbe, a szomszéd faluba, titokban fürdik a vályogvetők ver-

meiben, megtanul úszni, teknőben végigvez a kenderáztatón, talyigán pékhez tolja a kenyeret, húzza az öreg harangot, iringál a hajló jégen, szánkóját felvonja a putri tetejére, hogy arról lecsúszva, merész ugrással a mellette lévő pocsoya jegén száguldjon végig s mindezt vidám társaságban, versenyezve. Nem látjuk-e mind-ebben az életerő lüktetését?

Majd megnő a gyermek s megfogja az eke szarvát, széles rendet vág, zsákot hord, szőrén üli meg a lovat, ásót, kapát vígan forgat meg az anyaföldben, fűrészel, fejszével aprítja a fát, szekercével ácsol stb. s ami talán a legfontosabb, mindig napfényben és friss levegőn dolgozik.

Így erősödik s edződik falun a magyar gyermek és ifjú, míg férfivá fejlődik. Említsem-e a hadak útját, amint azt egyszer láttam az alpári mezőn, a holt Tisza töltésén végigvonuló szentesi kubikoscsoportban? Patyolatfehér ingben s hótiszta gatyában, melynek korcába tűzött bő szárából néha-néha kivillant a bronzszínű láb-szár. A bőr alatt az izomzat minden lépésnél vibrált, mint a déli napsugár a Tisza fodros tükrén. Ezekből a szikár, napbarnított, viharvert legényekből válnak a «vörös ördögök», ezek törnek meg minden ellenséget. Itt keresem én a katonai nevelés és a testnevelés gyökereit: a természetes testgyakorlásban.

Akik pedig nem a természet ölen tölthetik ifjúságukat, kiket a sors nagy városba, házten-

gerbe, gyárakba és hivatalokba terelt, akik nem ismerik a vidám gyermekkor ezer mérközését természeti akadályokkal és természeti erőkkal, azoknak juttassunk legalább egy fénysugarat az elveszett paradicsomból. Vigyük be az iskolába: a játékot, a természetes gyakorlatokat és a munkát. Ezeket tegyük az iskolai testgyakorlás gerincévé.*

I. *A játék* az ember harmadik régiójából, a tudattalan mélységéből ered, ahol az életerő és a tudattalan lelkierők ősi harmóniában szunnyadnak s az összes energiák még egységes halmazt alkotnak. Azért a játék leköti a gyermeket egészen, az ifjút pedig legalább oly mértékben, amily mértékben megmaradt a tudattalan régiója a testi és lelki világ folytonos differenciálódása után is. Minthogy a tudattalan nem tűnik el teljesen sem a férfi-, sem az aggkorban, sem az egyesekből, sem a tömegekből, a játék talaja is

* *Rosegger* mondja a «Die beiden Hänse»-ben: «O du verwaschenes Hätschelbaby von Europa! Was täte euch jedem jährlich einmal ein Monat Naturleben Not! Die Bäder und Kurorte sollen bei euch alles leisten: das sind Raffinements und nichts anderes. Die Natur müsst ihr leben, wie der Bauer arbeiten, wie der Jäger essen, wie der Hirt schlafen, wie der Bursche wandern, wie das Kind spielen, wie der Mensch leiden, wie das Tier lieben. Weil ihr das nicht tut, wird man euch schon im nächsten Jahrhundert begraben.»

megmarad a férfiben, az aggban, egyesekben és tömegekben egyaránt. Minthogy az egész ember differenciálódásával párhuzamosan differenciálódik annak minden tevékenysége, a játék is differenciálódik és az ősi játékok mellett keletkeznek a testi vagy lelki elkülönülés folytán előálló, új szükségletekhez simuló új játékok is.

Ez a gyönyörű fejlődés és alakulás, a kollektív léleknek ez a fáradhatlan alkotó tevékenysége észlelhető a játékok fejlődésében. Zavar csak akkor áll elő, ha mesterségesen akarunk, különösen testi vagy lelki sajátlagos célok megvalósítására törekvő (pl. láberősítő, látásfejlesztő, udvariasságra nevelő stb.), játékokat kitalálni. Ez avatatlan kéznek erőszakos belemarkolása a tudattalannak misztikumába, mely mindig megboszulja magát. De nincs is reá semmi szükség. A néplélek és a gyermeki társadalom oly kifogyhatatlan az alkotásban, hogy legfeljebb megértő lélekre van szükség, mely szeretettel irányít és túlzásoktól megóv. (A jóval együtt terem a rossz.)

E fejtegetésünkből látható, hogy a játék a nevelői torna legtermészetesebb eleme. Úgy vehető át, ahogy a kollektív lélek termelte s olyan természetes testgyakorlás, mely a bölcsőtől a sírig gyermeknek, ifjúnak és aggnak, férfinak és nőnek egyaránt megfelelő nevelő eszköze.

«A háború, mely megöli a férfiakat, feltámasztja halottaiból a gyermeket. Egy szétlőtt ház egyetlen állvamaradt fala mellett öreg bakák

gomboznak, erdőszélen fára erősített kötélén huszárok hintáznak. Huszárok körbe fogódzkodva: kinn a farkas, benn a bárányt játszanak, harmonikaszóra táncolnak. Itt, a két halál között, amely tegnap elkerülte s amely holnap leselkedik reája, megtalálta a «mában» a gondtalan gyermekkort vidám játékaival» (Szigma).*

II. *A természetes gyakorlatok* a játékból fakadnak s a különböző viszonyoknak megfelelőleg háromfélék:

1. A természetes *sport*: futás, ugrás, iiszás, evezés, korcsolyázás, szkízés, szánkózás, de nem atlétikai szempontból és túlhajtott trainmeggel elferdítve, hanem a kor és fejlettség fokához mért alakban.

2. A *cserkész*zet (örszem, A Vandervogel, Pfadfinder, boy-scout), melynek feladata a természetes testgyakorlatok: a gyaloglás, a hegymászás, az árok- és bokorugrás, a mélyugrás, a fal és

* *Friml*: Batio Bducationis: 2^o24. o. «Az államnak olyan polgárokra van szüksége, akik bármely terhet elvállalnak; testüket az év bármely szakában az időjárás viszontagságainak és szeszélyének kiteszik s végül akiket erejevesztett és elpuhult természetük el nem éktelenít.» «Azért önként meg kell nekik engedni, hogy az esztendő bármely szakában a téres és szabad levegőt élvezhessék, hogy sétaközben társaloghassanak s az ilyen összejövetelek alkalmával maguk eszeljék ki üdülésük csínját-módját, szóval, hogy játsszanak.»

kerítés átmászása, felkúszás a fára, úzás, evezés stb.; a látás élesítése: távoli kis pontok felkeresésével, távolság és magasság becslésével, nyomok keresésével stb.; a hallás finomítása és a félelem leküzdése esti erdei kirándulásokkal; tájékozódási képesség fokozása a nap és csillagok járásának megfigyelésével, iránytű és katonai térkép használatával; főzés és sátorkészítés gyakorlása; hordágyak készítése; első segélynyújtás alkalmazása; végül a rendezett játékokban a megbízhatóság, őszinteség, bizalom, önzetlenség és önfeláldozás, lovagiasság, udvariasság, jóság, bátorság és engedelmesség, fegyelem és életkedv, főleg pedig a szülőföldhöz és a hazához való ragaszkodás ápolása.

3. A *hasznossági torna* (gymnastique utilitaire), mely az életben szükséges mozgások és erő kifejtések gyakorlásával előkészít a munkára.

III. *A munkát* a régi görögök nem vették a nevelés eszközei közé. Aristoteles, a nagy rendszerező, átalította a munkát, mely csak a rabszolgák feladata, a szabad ember nevelésének eszközévé tenni s csodálatos, ebben az egy elvben még ma is van sok követője a régi bölcsnek. Aristoteles óta nagyot változott a világ s ha nem is csatlakozunk azokhoz, kik a munkát állítják fel eszmény gyanánt s a munka kultuszában látják az emberi nem felemelkedését, erősen érezzük a munka jelentőségét. Az ilyen egyoldalúságot csak olyan tévedésnek gondolom, mint az érzékiséget

vagy a «l'art pour l'art» szélsőségeit. A mi századunk, mely annyi demokratikus elemet vitt m;ir az iskolába, többek között a munkát is, ugyan nem a test foglalkoztatására és fejlesztésére, hanem főleg a szellemi alkotó tevékenység megindítására, be fogja még vinni azt a munkát is, melynek izzadtságzagától féltette eddig az iskola levegőjét. Ugyanaz a paedagogia, mely a gyermekmunka ellen való küzdelemben szent meggyőződéssel küzd azon lelkiismeretlen uzsorások ellen, kik kizsarolják a fiatakorúak energiáját s meglopják az emberek életének tavaszát, be fogja vinni a munkát az iskolába. De ez a munka nem lesz köd, mely elrabolja a tavasz melegét, napsugarát, még csak áprilisi futó-felhő sem, mely egy pillanatra eltakarja az ifjúkor napjának fényét, hanem előérzete az életnek és a testi nevelés hathatós eszköze. A termékeny hazai föld fog adni annyi áldást, hogy ne gazdasági szükségletek vigyék a munkát az iskolába! A munkát azonban már nem vihetjük úgy az iskolába, amint azt az élet megteremtette. A dicőség és halhatatlanság vágya gúákat és cirkusokat építettett, melyek falainak ragasztékába a keserőség könnyei és a megkorbácsolt test vére keveredett. A hiúság és a fényűzés a tenger alá és a föld mélyébe, caissonokba és kazánfülkék fullasztó hőségébe üzte az embert. Az ilyen munkák megörölik a testet, nem valók a fejlődő gyermeknek. Az ülőfoglalkozással járó munkák és sok

olyan mesterség, mely a munkafelosztás miatt igen szűk körre szorítkozik, részint azért nem való a gyermeknek, mert egyoldalúlag foglalkoztatja a testét, részint azért nem, mert a nyomaiba járó unalom elveszi a munkakedvét. Hanem a, gazdasági munkák és a kertészet, továbbá mindaz, ami az ősi gazdálkodásban, a falusi viszonyok között ne mukákhoz társul, fejleszti, erősíti, ügyesíti és edzi a testet, amellet kelles és hasznos foglalkozás, mely a nevelőtornaszatnak és a testnevelésnek fontos eleme lehet. Ezek a gondolatok fejeződnek ki Bookernek,* a híres néger pedagógusnak munkájában, ki tanítványainak kis csoportjával kivonult az őserdőbe, ahol fákat döntött ki, faházikókat épített, földet művelt, tápláló anyagokat termelt, téglát égetett, kőházakat épített stb. Szóval végigélte gyermekeivel a művelődés történetét s az őserdőben 20 év múlva modern amerikai telep keletkezett villanyvilágítással s minden képzelhető kényelemmel. Ezt kísérelte meg Dewey, ennek hódol Lietz Nationale Erziehungsheim-jében, ilyenre gondol Kerschensteiner is pedagógiai munkáiban. Csakhogy, míg azok a kultúrhistoriai fokok gyakorlati megvalósítására, a társadalmi és állampolgári nevelésre törekedtek, én most a munka testnevelői jelentőségét hangsúlyozom.

* Der schwarze Pädagog: Deutsche Rundschau 1911.

A természetes testgyakorlás az egészségen és erőn kívül a kitartást is fejleszti, mert az izomműködéssel meginduló korrelatív folyamatok egyenletesen játszódnak le s erősítik az izomzatot, anélkül hogy túlságosan igénybe vennék az idegeket. Ezzel szemben pl. a súlyemelő atléta vagy az ú. n. erőtornász, aki a korláton és nyújtón minden mérleget megcsinál, egyoldalú erőgyakorlataival ötszörösükre emeli ugyan a megfelelő izomtömegeket, különösen a kar- és törzsizmokét, de ezzel arányosan nem növekedik a szív és tüdő teljesítőképessége, azonfelül a nagy izomtömegek tónusa megakadályozza a mellkas elégséges mozgását s így a szénsavas vér nem frissülhet fel teljesen. Az ízületek körül elhelyezett izomtömegek megakadályozzák továbbá a tagoknak egymáshoz való közelítését. A nagy erő kifejtésre berendezett izmok elvesztik mozgékonyságukat és ügyességüket, a vér áramlása nem elegendő gyors, mert az izomfeszülés összeszorítja a véredényeket; a vértelen szerv pedig gyorsan elfárad.

A természetes testgyakorlás az egész testet foglalkoztatja. A több mozgás több anyagot fogyaszt s így a szívnek percenként több vért kell kidobnia, erre csak úgy képes, ha tömege, izomrostjainak ereje és üregeinek nagysága arányosan megnövekedik, a szív pedig az egész test méreteivel összhangban marad. (A mezei nyúl szíve a test súlyához viszonyítva háromszor akkora, mint a házi nyúlé.) A vérkeringés éln-

külése erősíti a véredényeket (megakadályozza az érlemeszesedést) s főleg mélyebb, szaporább lélegzést involvál. Ennek következménye, hogy a rendes haslélegzés mellett fellép a mellélegzés is, mely erősíti a lélegzőizmokat és emeli a gerincoszlop rugékonyságát. A lélegzés fokozása teljesen kiszellőzteti a tüdőt. A tüdőgimnasztika már mesterséges beavatkozás, mely hozzáértő vezetéssel üdvös lehet ugyan, de a hozzá nem értő nagy bajt is okozhat helytelen alkalmazásával.

A természetes testgyakorlás egyenletesen fejleszti a szívet és a tüdőt, ezzel szemben a sportok túlhajtása, különösen a forszírozott training s maga a verseny is túlsókat kíván a szívtől. Az a tanuló, aki rendes körülmények között életfolyamataiban naponta 2250 kalória meleget termel, versenyfutásban egy perc alatt nem annak az 1440-ed részét, hanem 50-ed részét, kb. 45 kalóriát, termeli. Az energiafejlesztés tehát a versenyzés alatt az eredetinek 28-szorosára emelkedett, ami külsőleg is észlelhető: a gyermek elsápad, a célnál gyakran összeesik, szívverése pedig 200-250-re emelkedik. Ezt a gyermek nem trainírozott szíve nem bírja el káros következmények nélkül. Ebből már most nem az a következtetésem, hogy a gyorsasági gyakorlatokat teljesen mellőzni kell, korántsem. Tapasztalatból ismerem üdvös hatásukat, azért szükségesnek tartom azokat, de nem traininggel és versenyekkel kapcsolatban, hanem játékok alak-

jában. A játékoknak az a nagy előnyük, hogy a kintartáson és gyorsaságon kívül az ügyességet is fejlesztik. Utalok pl. a métára. Ebben az adogatás, kapás, ütés, célzás, sózás, a labda kikerülése, futás, ugrás, figyelem, összejáték stb. valamennyi ügyesség. Vagy mennyi mozgási és erő kifejtési elegancia rejlik sok munkának, pl. a kaszálásnak a mozdulataiban. A kaszáló parasztleány olyan izomkoordinációt végez, mely a legkisebb erővel a legnagyobb ellentállást tudja kifejteni. Vegye ki a kezéből a kaszát a nehézsúlyú atléta, aki akár 10 q-t bír el a hátán s vágjon egy rendet! Nagyon hamar kimerül, mert mozgásait nem tudja koordinálni. A koordináció megszerzésének kiváló eszköze a szabadgyakorlat is, mely a természetes testgyakorlás mellett elsősorban használható a nevelőtorna kiegészítésére.

A különböző tornairányok megvizsgálása alapján a következő tételeket állítjuk fel:

A testgyakorlás gerince a természetes torna legyen, melyhez a szükség szerint a mesterséges torna különböző alakjainak megfelelő elemei is kapcsolhatók.

A nevelőtornász anyagának kiválasztásakor legyünk tekintettel a tornászok nemére, korára és életmódjára.

A testgyakorlás helye a szabad természet; zárt falak között csak végső szükségben tornászunk.

Ne múljon el egyetlen nap sem tornászás nélkül.

A testnevelés a nemzetnevelés alapja, azért a

nemzet kultúrájánál; minden munkása szerezzon jártasságot alapelveiben.

Minden tanító és tanár szakképzett testnevelő legyen.

Ezekből a testnevelőkből emelkednek ki azok, akik paedagogiai, lélektani és fiziológiai műveltségben és testnevelői gyakorlatban a legkiválóbbak: ezek legyenek a testnevelés mesterei, szervezői, fejlesztői, intézői és felügyelői.

Visszatérek a háborúnak a testi nevelésre való hatására. Gondolataim messzire elragadtak. Talán mégis inkább a háborúnak közvetlen hatásairól kellett volna tárgyalnom. De hiszen én nem láttam a harcmezőt s félek, hogy fantáziám véres képeket varázsolt volna elém. Sebők Zsigmondnak: «A trombita» című elbeszéléséből az a szomorú vízió ragadta meg lelkemet, mely a halott sápadt huszártrombitás sovány és elcsigázott arca felett lebegett: «annyi atyánkfia, barátunk, honfitársuuk, annyi letépett élet, ellobbant ifjúság, elhervadt virág, eltűnt boldogság története.» A háború, mely rettenetes erővel pusztítja ifjúságunkat, nagyon zord nevelő. A szent fájdalmat elemzéseimmel bolygatni nem volt erőm, hanem a költő vigasztaló szavaival: «Az nem lehet, hogy annyi szív – hiába onta vért» kiragadtam magam a szomorú valóságból s gondolataimban az eljövendő munkás korszak terveit szőttem.

A háború etnikai vonatkozásai az iskolában.

Írta: *dr. Szabó László* pedagógiumi tanár.

A háborús előadások száma országszerte óriási arányokban növekedik, noha mindenki, aki a felolvasó asztalhoz merészkedik, bizonyára nagyon érzi helyzetének azt a természetes félszégét, hogy ő csak szóval küzd a hazáért, holott most valóban nem körmondatokra és bölcseségekre, hanem tettekre van szükség. E nyomasztó érzésen kívül még egy aggodalom is fokozza e percben elfogódásomat. Bizonyos, hogy minden felolvasó megkérdi önmagától, hogy új-e a mondanivalója és hogy vajjon érdemes-e arra, hogy meghallgassák és megfontolják? Természetes, hogy e két kérdésre minden felolvasó igennel felel, mert ha nemmel felelne, előadását nem tartaná meg. A felolvasónak e szubjektív ítéletével azonban a hallgatóságnak objektív ítélete vajmi gyakran ellenkezik. Hogy e tapasztalat után mégis főlemelem szavamat, ez nemcsak azért van. mert még se előadásokban, se a sajtóban

nem igen tárgyalták azokat a kérdéseket, melyekkel foglalkozni kívánok, hanem azért is, mert mélyen meg vagyok győződve e kérdéseknek nagy fontosságáról és e kérdések tisztázásának szükségességéről.

Ideje, hogy szóvá tegyünk bizonyos jelenségeket, melyek a paedagogiai munkálkodásban a háború nyomában keletkeztek, és bizonyos mulasztásokat, amelyeknek pótlása nélkül az emberi kultúrában nem emelkedés, hanem visszaesés fog mutatkozni.

Már a háború kitörésekor láttuk, hogy a harci zászlót magasan lobogtatták, akik előbb buzgó pacifisták voltak, heves militarista lett, aki másfél évtizeddel ezelőtt régi történetünk egy-egy hadvezérért az ország népe előtt «kultur-bestiának» nevezte, s a legszebb háborús cikkeket írja, aki a görög és római íróknak a háborúkra és hadvezérekre vonatkozó iratait, mint az ifjúság erkölcsi nevelésének veszedelmeit ki akarta dobni a középiskola tanítási anyagából. E jelenségeken korántsem ütközöm meg; annál kevésbé, mert gyakran láttam, hogy amikor vihar támad, a fürgeteg előtt rohanó szélvész mind egy irányba hajlítja a fákat. A karsú nyárfa, az erős tölgy és a hitvány fűzfa lombja mind egyfelé hajlik, de amint a vihar tovaszáguldott, a jegenye, a tölgy, a fűz megint egyenest áll. Lesznek még pacifistáink, lesznek még demokratáink, kiket «trón nem lát hajolni soha!» és lesznek még,

akik Homéros, Livius vagy Vergilius militarizmusától ismét féltetni fogják az ifjúság erkölceit és az emberi kultúra jövő fejlődését. E téren ha ma látunk is némi túlzásokat, nem kell miatta aggódnunk.

Sokkal nagyobb baj volna azonban, ha teret hódítana az a félszeg felfogás, mely már-már a háborút helyezi az egész paedagogiai gondolkodás és munka középpontjába, a háború körül csoportosítja az egész tanítást és nevelést és szinte már a háborúra akar nevelni, megfélemlítve arról, hogy az emberiség történetében a háború nem az egészségnek, hanem a betegségnek, nem a normális életnek, hanem még győzelem esetén is az elemi katasztrófának napjait jelenti.

Ez a nagy túlbuzgalom egészen fölösleges. A hadvezérek semmit sem vethetnek a paedagogusok szemére; azokat a milliókat, akik most a flandriai lövészárkok jeges vizében, az argonnei erdőkben, a Bzura és Rawka mentén és a Kárpátokban szemben állnak az ellenséggel, elég jól nevelték a háborúra; ebből a szempontból reformokat sürgetni, vagy azt hangoztatni, hogy nevelésünkben és tanításunkban jövőre több gondot kell fordítanunk a hazaszeretetre, a lelkes, harcias, vagy éppen katonás szellem nevelésére, mint eddig tettük, – a legnagyobb dőreség.

Tarthatatlan az a felfogás, hogy a háború új célokat és irányelveket tűz ki a paedagogusok elé. A nevelés feladatai és irányelvei már rég

meg vannak állapítva és a világháborúk egész sorozata sem változtathatna rajtuk. Azok az erkölcsi ideálok, amelyek felé a nevelésnek törekednie kell (amelyeket azonban, fájdalom, csak megközelíthet, de el nem érhet), egyetemes órvényességűek és örökéletűek. Mindig *becsületes* embereket akarunk nevelni, mindig *jó* embereket akarunk nevelni és a *kultúrának* mind magasabb és magasabb fokára akarjuk emelni az egyént és az embereknek összességét, most és ezer év múlva, tízezer év múlva, mindig, míg ember lesz a földön. Nincs senki és nem lesz senki, aki ép elmével megengedhetőnek tartana oly nevelést, mely a *tiszta ethikai célokkal* ellenkezik. Minden nevelésnek, sőt minden tanításnak az emberi társadalom erkölcsi rendjét kell szolgálnia. Az emberiség életének kicsiny és nagy eseményei e nagy feladatot legfőlebb jobban megvilágítják, legfőlebb jobban ráterelik figyelmünket e nagy feladat egyes részleteire, vagy a feladat megoldásának új eszközeire és módjaira «jobban élénk tárhatják egyes elhanyagolt részleteknek a fontosságát, de új feladatok elé már nem állítanak bennünket.

Éppen az ethikai célok nagysága és szent volta emeli a paedagogusok munkájának jelentőségét minden más foglalkozási ág munkájának jelentősége fölé. (Ne sértődjenek meg az *egyházak* szolgálói: az ő egész munkájuk, ha jól végzik, szintén paedagogia!) A közös ethikai célok hozzák

létre az igazi, még a törvényhozások által is széttéphetetlen *egységet* az összes paedagogusok, a nevelésnek minden munkása között.

A háború eseményeinek számos ethikai vonatkozását gyakori és hosszas meditációk tárgyává téve, abban állapodtam meg, hogy bár azok a feladatok, melyek a háborúval kapcsolatban a nevelőkre hárulnak, semmiképen sem újak, – fennállottak mind már a béke idején is – a paedagogusok részéről bizonyos elővigyázati intézkedéseket tesznek szükségesekké, amelyeknek elmulasztása a nevelés szempontjából igen káros következményekkel járhat. A kisdedóvó-intézet-től kezdve az egyetemig minden rangú és minden fajtájú iskola tanítójának, aki a háborúról szót vált növendékeivel, *készen kell lennie bizonyos kérdésekre és feleletekre*, melyek az ethika körébe vágnak. Erre kívánom ráirányítani a figyelmet, mert félek, hogy ezek a dolgok a nagy harci zajban és lázban jobban el vannak hanyagolva, mint szabad volna.

*

A világon a legnagyobb kincs: az «*œquus animus*», a léleknek tökéletes egyensúlya, a teljes *harmónia* az ember gondolat- és érzésvilágában. Ezt a növendékben létrehozni: nagyon, nagyon kevés paedagogusnak adatott. De ezt veszélynek kitenni, vagy éppen megbolygatni egyetlenegy paedagogusnak sem szabad.

Az iskola, az iskolában a paedagogusok nagy

igyekezettel, több-kevesebb tudással és ügyeséggel rávezetik a gyermekeket és ifjakat az etnikai fogalmak helyes megismerésére. Talán még véget sem ért ez a titáni, sőt sokszor sziszifuszi munka, amikor jön a háború és halomra dönti az iskola munkáját. A. gyermek, az ifjú látja, hogy *az etnikai fogalmak és a háború tényei* között hatalmas ellentétek vannak. Az ethika parancsai mintha lényegesen módosulnának a háborúban. «Ne ölj!» mondja kategorikusan az ethika; a háború erre a legjobb esetben is csak azt mondja: «Feleslegesen ne ölj!» A zavar teljes; mert hol az a határ, ahol a feleslegesség kezdődik? Ki illetékes e határnak a megállapítására? A harcos? Nagyon sokszor nem illetékes rá? Ha az ellenfél fehér kendőt lobogtat, megölése bizonyára feleslegesnek látszik; de ha az etnikai alapra helyezkedett a harcos és a nemtelen ellenfél a hozzá most már gyanútlanul közeledő embert orozva leszúrja, – a nemes szívű harcos halálában nemde része volt az etnikai fölfogásnak is? Vagy talán ölni kell pillanatnyi habozás nélkül, ad infinitum? Nem, ettől megborzad mindenki, akinek lelke van. Íme, ez az egy példa is bizonyítja, hogy mily könnyen és mily gyakran támadhat nehéz, bántó diszharmonia etnikai fogalmaink és a háború tényei között. A pedagógus, akit ily kérdések elé állítanak (és minden növendéknek *feltétlen joga van* a nevelőjét ily kérdések elé állítania), nagy dilemmába kerül.

mert nemcsak hogy nem szabad koncessziót tennie se az ethikai felfogás, se a hazafias felfogás rovására, hanem helyre is kell állítania e kettő között a *megzavart harmóniái*, a kiseddévóban éppen olyan természetes feladat ez, mint az egyetem filozófiai szemináriumában. Az a paedagogus, aki az ilyen dolgokkal nem törődik, órát adhat, de nem nevelhet. Tisztába kell jönni az igazi katona-becsület és a tisztas hadviselés fogalmával, – nem a hadijog, nem a nemzetközi jog és nem a szolgálati szabályzatok alapján, hanem a minden igaz emberben uralkodó lelkiismeret szerint. Hiába engedi meg a nemzetközi jog a zsákmányolást, hiába engedi meg a hadijog a fosztogatást, hiába vonja meg védelmét a szolgálati szabályzat az elfoglalt város asszonyaitól és leányaitól, az én lelkem e szörnyűségeken felháborodik és inkább akarok békében élni a lelkemmel, mint a nemzetközi joggal, hadijoggal vagy szolgálati szabályzattal. Akit úgy neveltek, hogy ez az érzés uralkodik benne, – arra nézve nincsenek a háborúnak dilemmái. Az tudja, hogy a fegyvernek nincsen külön becsülete, – csak annyi becsülete van, amennyi a léleknek. A paedagogus részéről teljes figyelmet érdemel minden ethikai kérdés, melyet növendékei a háborúval kapcsolatban hozzá intéznek. Nem szabad, de nem is lehet egyszerű frázisokkal elintézni a dolgot; valamely felületes válasz a tanító hatalmánál vagy esetleg erkölcsi tekintélyénél fogva

is csak pillanatnyilag hathat megnyugtatóan, mert a gyermek előbb-utóbb újra elkezd gondolkodni, nagyon hamar rájön, hogy nem elégítették ki és a felmerült kérdéssel szemben maga konstruálja meg álláspontját, amire a tanítónak kellett volna őt ellenőrzéssel rávezetnie. A gyermeknek ez az ön-nevelése bizonytalan munka; néha jobb ugyan, mintha a tanító végezte volna, de sokszor rosszabb. Ne feledjük, hogy azok az erkölcsi princípiumok, melyeket önmaga kénytelen az ember megállapítani, oly mélyen belevésődnek a lélekbe, hogy csaknem módosíthatatlanok, s ezeket az erkölcsi elveket, melyeknek önmagában való kiformalására a háborúnak egy-egy incidense birta rá a gyermeket, az a gyermek sokkal később is, nemcsak a háború dolgaira és nemcsak az ellenséggel szemben, hanem az erkölcsi élet más, nem is analóg viszonylataiban is fogja alkalmazni.

De direkt erkölcsi veszedelmeknek is ki van téve az ifjúság a háború eseményeivel kapcsolatban, ha nem részesül helyes paedagogiai vezetésben. A háborúról rengeteg sokat írnak és még többet beszélnek az emberek, s ez utóbbiban rejlik a nagyobb veszedelem. Mert igaz ugyan, hogy annak, amit a háborúról írnak, legnagyobb része nem igaz; de abból, amit róla beszélnek, még kevesebb igaz. Es annak a nem-igaz dolognak, amit a háborúról egy-egy esetben vagy számtalan esetben a lapok írnak; kivétel nélkül mindig becsületes, nemes és lelkesítő a tendenciája,

de annak a sok nem-igaz dolognak, amit a háborúról beszélnek, legtöbbször igen deprimáló a hatása. Ne feledjük el, hogy ezeket a beszédeket hallják a gyermekek is. Es a gyermekek majdnem mindnyájan beszéltek már vagy fognak beszélni sebesült katonákkal, hallják; i sebesült katonák dolgait cselédektől és pajtásoktól. A sebesült katona pedig, akinek szavát a gyermek természetesen sokkal nagyobb figyelemmel hallgatja, mint a tanítóét (vajmi gyakran áhítattal lesi!), bizony ritkán van megáldva paedagogiai érzéssel és szavai mélységes impressziójuknál fogva az erkölcsi nevelésnek megannyi aknáit lehetnek. A gyermek éppen úgy, mint a nép, erkölcsi maximákat von le az anekdotákból és mivel az anekdotában nem az igazság, hanem *pointe*, a szellemes ötlet, a groteszk fordulat a fő, se a gyermek, se a nép nem sokat okoskodik, hanem azt fogadja el igazságnak az anekdotából és arra építi fel a maga erkölcsi Ítéletét, ami éppen megneveltette vagy a figyelmét különösen magára vonta.

Az erkölcsi vonatkozású Ítéletek tévessége ellen legjobban úgy védjük meg a gyermeket, ha mindenben *az igazságnak megismerésére* vezetjük. Ez frázisként hangzik, mert nagyon könnyű ellene vetni azt a kérdést, hogy «hát hol az igazság? Vajjon mi magunk, akiknek az igazságra kell rávezetnünk az ifjúságot, ismerjük-e, megismerhetjük e az igazságot?» Mindenesetre

megismerhetjük. Mert az igazságot megismerni nem annyit jelent, mint mindent tudni, hanem inkább annyit, hogy a tényeket, a jelenségeket megvizsgálva és mérlegelve, a valóságot a valótlan dolgoktól válasszuk el, amennyire csak engedi a tudásunk. Ítéleteink csak így lesznek értékesek és csak így képesítenek bennünket arra, hogy e világnak jelenségeit erkölcsi szempontból komolyan bíráljuk el. A magam erkölcsi ítéletének elfogadását nem kívánom senkitől, de nincs senki, akinek erkölcsi ítéletét magamévá tenném mindenre kiterjedő vizsgálat és ellenőrzés nélkül.

Ez a nevelési elv, melyet úgy a magán-, mint az intézeti nevelésben föltétlenül követendőnek tartok, nem engedi meg, hogy bár a legnagyobb és legnehezebb kérdésekben is «adusum delphini» külön magyarázatot adjak bizonyos jelenségeknek, a könnyebb és gyorsabb elintézés érdekében. Mert nem az a feladatom, hogy könnyen végezzem munkámat, hanem hogy jól végezzem. A háborúval kapcsolatban jogosan kérdezi a gyermek, hogy miért ez a rettenetes harc, miért ez a vérontás? A népnek és a gyermeknek hány ezerén mondták már, hogy «a szerajevói gyilkosság miatt van a háború», hogy «a szerbekkel le kell számolni», hogy «az ártatlanul meggyilkolt trónörökös-párért bosszút kell állni». Ez mind túlságosan naiv magyarázat ad usum delphini. A gyermek és a nép sokkal okosabb ennél, – a paedagogusnak így beszélnie nem szabad. Micsoda

bosszú az, gondolja még a kis gyermek is, amikor a saját embereink közül is százezrek hullatják vérüket? Vagy bosszúszomjunknak mindegy, hogy ellenségeink vére mellett a mi saját vérünket is issza? Gondolkodó gyermekek előtt a XX. században már nem lehet a háborút a lihegő bosszúszomj kielégítése gyanánt feltüntetni. Ez a «szemet szemért», «fogat fogért» álláspontja volna nagyban, amely ellen, úgy-e bár, küzdünk – kicsiny kérdésekben? Nem, a háború bármily borzalmas is, még benne is több a kultúra és több az erkölcs, semhogy a bosszúra, erre az erkölcsileg alacsonyabb rendű indulatra lenne alapítva. A háború egy kényszer-helyzetnek a következménye; e kényszer-helyzetet csak az államok sorsának legfőbb intézői ismerik teljesen és akik az állam-élet jelenségeinek tanulmányozásával behatóan és hosszasan foglalkoznak; de hogy magát a kényszer-helyzetet az okoknak mely sorozata hozta létre, azt a jelenkor sohasem tudja, azt csak hosszú idő múlva, nagyon messze szétágazó és adatgyűjtő munkával fogja majd megállapítani a történelmi kutatás. III. Napoleon és Bismarck már rég porlad, de az ő nagy háborújuknak még mindig új meg új kényszerítő okait tárja fel a történelmi kutatás; ők csak a kényszer-helyzetet ismerték, de azokat az okokat, melyek előidézték azt a helyzetet, melyben a hadüzenet már szükségesség volt, még csak részben ismerhették. Az 1870-iki német-francia konfliktus pedig

micsoda egyszerű, áttekinthető dolog volt az erőviszonyoknak ahhoz a rendkívül szövevényes komplexusához képest, mely a mai világháborút előidézte! De ha alig van emberi agy, mely a bonyodalmak ez óriási rendszerét át bírná tekinteni, amely fel tudná fogni a háborút közvetlenül megelőző nemzetközi helyzetet, a háborúban szereplő összes nemzetek külső és belső élet- és erőviszonyait s azoknak egymásba kapcsolódását vagy ütközését, kívánhatjuk-e, hogy a szegény tanító, aki nem lehet diplomata, vámpolitikus, bankár és hadvezér egy személyben, ismerje mindezeket a dolgokat s ezekre vonatkozó ismereteit a gyermekek fejébe töltse? Nem, ezt semmiestre se várhatjuk el. De azt mindenesetre kívánhatjuk, hogy aki mások értelmi és erkölcsi világának fejlesztésére vállalkozott, maga is gondolkozzék és maga is érezzen. A gondolkodó agy és az érző szív pedig sokkal hamarabb megtalálja a történelem jelenségeiben és így e háborúban is az igazságokat, semmint csak sejtenék is azok, akik kijelentések, nyilatkozatok, vélemények alapján formálnak ítéleteket vagy helyesebben: átveszik másoknak az ítéleteit. A bosszú motívumának még az említése sem méltó kultúr-embekekhez; aminthogy nem méltó a németekhez a «Gott strafe England!»-féle átkozódás sem, mely súlyosan beleütközik a kultúra és a kereszténység legelső alapelvébe.

Sok ezer éves szokás az emberek cselekedeit

három csoportra osztani; ezek a csoportok: az erények, a közömbös cselekedetek és a bűnök. Az első és a harmadik csoport, az erények és bűnök csoportja minden nevelőnek sok dolgot ad; régente a paedagogia nem is volt egyéb, mint többé-kevésbé ügyes törekvés az erények megkedveltetésére és a bűnöktől való elriasztásra. Nagyon sok nevelőnek a munkája még ma is e körül forog, mintha csak az ördög ellen akar-nánk küzdeni és a gyerekekből angyalt akar-nának faragni. Mivel a legtöbb paedagogusnak mun-kája e két focus, az erény és a bűn fogalma körül csoportosul és szövődik rendszerré és mivel hosszas tapasztalat szerint ez a rendszer is alkal-mas a kultúra előbbrevitelére, valószínű, hogy az erények és bűnök tárgyalása még nagyon sokáig otthonos lesz az iskolában. Bár nincsen tudó mányos alapja annak az ősi szokásnak, hogy a lelket, amely egy, számtalan különálló tulajdon-ságra aprítjuk fel s az egyes tulajdonságokat külön kategóriákba skatulyázzuk, mintha ezek-nek jóformán semmi közük se volna egymáshoz, ez a szokás is sokáig fog még tartani s az egy-mástól ok nélkül diskriminált erényeket külön fogjuk tárgyalni. Egy változás azonban mégis lesz e tekintetben a paedagogiai munkában a háború hatása gyanánt. Az, amit a háborúról olvastunk vagy hallottunk, már meggyőzött ben-nünket arról, hogy pl. a *hősiességnek* és az *ön-feláldozásnak* nincsen többé a háborúk vagy a

csaták sorsára oly óriási, döntő jelentősége, mint volt a múltban. A hősiesség és az önfeláldozás bizonyára a leggyönyörűbb emberi tulajdonságok közé tartozik és mindig ideáljaink közé fog tartozni; de valamint a hadjáratok és csaták sorsát nem alapítják többé egyeseknek a hősiességére vagy önfeláldozására, hanem a siker szempontjából ennél fontosabbnak tartják az önfegyelmet, a kitartást, azonképen a paedagogia sem fog többé azoknak az erényeknek a magasztalására szorítkozni, melyek az egyénnek hősiességét és önfeláldozását juttatják érvényre, hanem azokat az erényeket is figyelembe fogja venni és az eddigi gyakorlatnál jobban ki fogja emelni, amelyek a *tömeget érvényesítik*, az összességet juttatják érvényesüléshez, így nem hősokeket fogunk nevelni (de hiszen nem is igaz, hogy mindenkiöl lehet hőst nevelni), hanem törekedni fogunk arra, hogy mindenkiöl munkás, tette kész, egyéni és szociális feladatainak és önértékének tudatában levő polgárt neveljünk, olyan embert, aki békében és háborúban, jólétben és nélkülözésben s az egyéni és társadalmi élet legnagyobb megpróbáltatásaiban is megállja a helyét.

Ha erre tanít bennünket a háború, nem új cél felé irányítja törekvéseinket, hanem új utat jelöl meg, melyen régi és örök célunkat, minden nevelőnek legfőbb célját jobban megközelíthetjük s a legszentebb emberi hivatást jobban betölthetjük.

A háború és a hazaszeretetre nevelés a népiskolában.

Írta: *Urhegyi Alajos*, tanítóképző-intézeti tanár.

Előadó először azon kérdéssel foglalkozik, hogy be kell-e vinni a háborút a népiskolába s eseteket felhozva megállapítja, hogy a háború a tanév megkezdésekor a gyermekekkel együtt bevonult az iskolába, mely ténynel szemben a tanítónak az a kötelessége, hogy a gyermekek körül történeteket s a háborúról hallottakat minél jobban felhasználja a gyermekek lelkének gazdagítására, hazaszeretetük növelésére. Esetekből megállapítja, hogy nincs az a népiskolai tárgy, melybe a gyermek a háború gondolatát bele ne vinné s ebből folyólag a tanítónak is fel kell használnia minden tantárgyat szép célja elérésére.

Előadó ezután abból a célból, hogy bemutassa, miként lehet egy tantárgyat a hazaszeretet növelésére felhasználni, a népiskola IV. osztályában a hallgatóság előtt történt előkészülete alapján az

alábbi költeményt tárgyalja. (Kivonatossan közölve.)

A szegény özvegyasszony.

«Bíró Uram! azt hallottam,
Hogy a haza nagyon szegény;
Nekem sincsen más egyebem,
Csak itt ez a Csákó tehén.

Ez adta a mindennapit,
Ez táplált a gyermekemmel,
Most elhoztam a hazának,
Odaadom szeretettel.»

Bíró uram csak hallgatja,
Könnyes szemmel tekint rája.
«Hát azután miből él majd,
Hogy az Isten is megáldja?!»

«Majd megsegít a jó Isten!
Bíró Uram! ne búsuljon!
Csak a haza ne szenvedjen,
Csak a haza boldoguljon!»

Posa Lajos.

A tanítás vázlatja.

I. Hangulatkeltés. A költemény megfelelő keretének előkészítése.

II. Áthajlás a költeményre. A költő bemutatása.

III. Célkitűzés.

IV. Tárgyalás.

a) A költemény felolvasása.

b) A költemény tárgyalása,

c). A költemény tartalmának elmeséltetése.

d) A költemény elolvastatása.

V. Erkölcsei tanulság elvonása s gyakorlativá tétele.

Tanítás.

I. *Hangulatkeltés. A költemény megfelelő keretének előkészítése.*

Kivel szeretsz játszani? (Ilonkával.) Miért? (Mert szeretem őt.) Hát te Bandi? (Pistával.) Miért? (Mert én is szeretem őt.) íme Bözsike szereti Ilonkát. Bandi szereti Pistát. Ki tudja megmondani, hogy mi köt itt az iskolában titeket össze? (A szeretet.)

A társaidon kívül kit szeretsz te különösen nagyon Antika? (Apámat, anyámat.) Miért? (Mert ők gondoznak engem.) Bizony azokat nagyon, de nagyon kell szeretnünk. Hát a nagyapánál mikor voltál utoljára Józsika? (Tegnapelőtt.) Mit csináltál ott? (Mesél egy jelenetet.) Úgy-e jól esett, mikor az a te jó öreg nagyapád megsimogatta az arcodat, azután az ölébe is vett. Jó volt ott, Józsika? (De jó ám!) Miért mégysz te örömmel nagyapádhoz? (Mert nagyon szeretem!) Tudom, ti mindnyájan nagyon szeretitek nagyapátokat. Milyen különös! szinte nem akarom megmondani nektek, hogy én kis koromban – nem szerettem a nagyapámat! Sőt szinte – félttem tőle. Ekkora gyerek lehettem, mint most ti vagytok s mikor az ölébe vett, hogy megcsókoljon húzódtam tőle! Tudjátok miért?

(Nem!) Majd megmondom. Szép öreg ember volt az én nagyapám. Szép hófehér hosszú ősz szakálla volt, – hanem itt az arcán (mutatom) a szemétől egészen a szájáig egy hosszú csúnya sebhely volt. Láttatok ti már begyógyult sebet? (Igen.) Milyen volt az? (Nagyon csúnya!) – Látjátok, azért húzódtam én nagyapámtól.

Egyszer azután megkérdeztem: «Mondja kedves nagyapám, honnan van az a csúnya sebhely az arcán?»

Az öreg rám nézett, – megsimogatta az arcomat – ölébe ültetett s elkezdett mesélni a szabadságharcról. Ezt a mi gyönyörű szép hazánkat el akarta venni tőlünk az ellenség. Fegyverrel támadták meg hazánkat. De a magyar ember, amíg él, hazáját nem hagyja! Kardot, puskát fogtak a magyarok is és nekimentek az ellenségnek. Az én jó nagyapám is, aki akkor még fiatal, erős ember volt, ott volt a csatában. Küzdött az ellenséggel. Ott harcolt az elsők között, amikor az egyik ellenséges katona a kardjával nagy sebet vágott az arcára.

Régen volt ez! Azóta a seb meggyógyult, de helye mindig ott maradt az arcán!

Nagyapám elhallgatott! Az én szemem pedig könnyel lett tele. Könnyes szememmel egy ideig néztem, néztem azt a csúnya sebhelyet, – *azután hirtelen odahajoltam és megcsókoltam.*

Gyerekek! azt a csúnya sebhelyet, amitől én oly sokszor irtóztam, – megcsókoltam! Miért

tettem ezt? (Mert a sebet a csatában kapta!)
 Úgy van, gyerekek! Az a seb, amit a katona a csatában kap, az nem csúnya. Az a legszebb seb, amit a magyar katona akkor kap, amikor azt védelmezi, ami mindenkinek a legdrágább - *az édes magyar hazát!* – Hát most nem látok az utcán ilyen sebesülteket? Hol sebesültek azok meg? Milyent láttál te? Hát te? Azok a sebesültek megérdemlik, hogy köszöntsétek őket! (Esetek felsorolása.)

De vajjon csak az én nagyapám volt ott a csatában? (Nem!) Hát még kik? (Sokan!) Mindenki ott volt, gyerekek, aki csak bírta a karját emelni. Fiatalok! Öregek! Gyermekek. Megtörtént az, hogy 14-15 éves gyerekek épen iskolában tanultak, mikor az ablak előtt honvédek vonultak el dobszóval. A gyerekek felugráltak helyükről s az ajtó felé rohantak. «Hová mentek?» kérdé tanítójuk. «Megyünk a csatába mi is!» felelték a gyermekek. «Megálljatok! – kiáltott rájuk tanítójuk, – én is veletek megyek!» S együtt mentek a drága hazát védeni. Hát most nem így történik? (Előadó itt észrevéti, hogy itt nem csupán azok mennek a harcba, akik katonakötelesek. Megjeleníti azon esetet, hogy a székelykeresztúri IV. éves tanítójelöltek, valamint pl. az idős Stróbl önkényt elmentek a háborúba.)

II. *Áthajtás a költeményre. A költő bemutatása.*

Hanem nem vesztek észre valamit? Ott harcoltak és most is harcolnak a csatában a férfiak, öregek, ifjak, gyermekek! Hát a nők hol voltak? (Otthon.) Ugye azért maradtak otthon, mert ők nem szeretik a hazájukat? (Dehogy! Ők is szeretik a hazájukat, csakhogy ők gyöngébbek, mint a férfiak s azonkívül is otthon kellett maradniuk, hogy vigyázzanak a kis gyermekekre, a házra és a gazdaságra.)

(Itt azután előadó probléma elé állította a gyermekeket ezzel a kérdéssel: «Hogyan mutatják ki a nők is, hogy szeretik a hazájukat!») Ennek nyomán azután érdekes s olyan adatokat kapott, melyhez igen jól hozzáfűzhetette a költemény tárgyát. Egyik gyermek elmesélte, hogy a nők a sebesült honvédek részére vászonból tépést csinálnak. A másik már arról is tudott, hogy a nők ékszereiket adják oda. (Aranyat vasért.) A tanítónőképző növendékei, – akiket a gyermekek személyesen ismernek – meleg ruhákkal látták el a háborúba induló székykeresztúri tanítójelölteket. – A sebesültek ápolása s annak *nagy* jelentősége. Megkapta tehát az előadó a gyermekektől a szükséges adatokat s ehhez fűzte további tanítását következőképpen.)

Híre ment az egész országban, hogy a nők minden drágaságukat a hazának adták. Eljutott a hír egy kis faluba is. A faluban lakott egy szegény özvegyasszony, mikor meghallotta a

magyar nők gyönyörű cselekedetét, kinyitotta a szekrényét, hogy ő is keressen valamit, amit odaadhatna. – De bizony a szekrény üres volt! Belenézett az asztalfiókba s – az is üres volt. Nagyon szomorú lett az öregasszony. Nem volt semmije – nem adhatott semmit! Egyszerre csak az istálló felől bögest hall! Egy kis tehénkéje volt az istállóban. Megcsillant a jó öregasszony szeme! Gondolt egyet – s hogy mit csinált, azt Pósa Lajos, akit ti versei után nagyon jól ismertek – egy szép versben írta meg.

III. *Célkitűzés.* Hallgassátok meg a verset, erről fogunk tanulni.

IV. *Tárgyalás.*

a) *A költemény felolvasása.*

b) *A költemény tárgyalása.* Hány ember beszél ebben a költeményben? (Az öregasszony és a bíró.) Mit mondott az öregasszony? – Mi súgta neki azt, hogy a *hazának* ajándékozza egyetlen tehenét? (A hazaszeretet.) (Előadó itt a hazaszeretet érzését elmélyíti. Röviden elibük tárja a háborúval kapcsolatos anyagi szükségleteket.) Mit érzett a bíró, mikor látta a szegény asszony *nemes* cselekedetét? (Kifejtendő: meghatottságot.) Miből láthatjuk, hogy a bíró csakugyan meghatottságot érzett? (Könnyezett a szeme.) Éreztél-e már te *meghatottságot*? Mikor? (Elmesél egy jelenetet.) Mit felelt a *meghatott* bíró az asszony szavaira? Mivel vigasztalta meg az asszony önmagát és a bírót?

(Majd megsegít a jó Isten!) Kibe vetette minden bizodalját? (A jó Istenbe.) Ez az asszony tehát *hazaszerető és istenfélő* volt.

c) *A költemény tartalmának elmeséltetése.*

d) *A költeményt a jobb olvasók közül néhányan szépen elolvassák.*

V. *Erkölcsei tanulság elvonatása s gyakorlatívá tétele.*

Mondja meg mégegyszer Anti, hogy mi buzdította a szegény asszonyt arra, hogy egyetlen tehenét odaadja? (A hazaszeretet érzése.) Mennyit érhet egy olyan kis tehén? (Megállapítják, hogy körülbelül 300 koronát ér.) Élt abban az időben egy gazdag grófnő, aki olyan ragyogó szép arany karperecet adott, amely megért legalább 10,000 koronát. Úgy-e mennyivel többet adott ő, mint az a szegény asszony? (Az esetet így realizálva szembeállítva, rögtön megállapították a gyermekek, hogy a szegény asszony *sokkal többet* adott, mert ő *mindenét* odaadta, míg a gazdag grófnőnek bizonyára még elég pénze maradt. Kifejtendő: önzetlenség.) Mire tanít mindnyájunkat a szegény özvegyasszony nemes cselekedetével? (Hazaszeretetre.) Elég-e az, ha mi csak azt kiáltjuk: «Éljen a haza?» (Itt ószrevétetem, hogy a hazáért nem elég csak lelkesedni, áldozatot is kell tudni a hazáért hozni, bajában segíteni kell!)

Most mit tesznek katonáink a hazáért?

Mit tettek már ti a háború alatt a hazáért?

(Itt elmondják, hogyan kötöttek melegítőt, hogyan gyűjtöttek egyet s mást a katonák részére.) S mit tennétek leányok ti, ha *nagyok* volnátok? (Beteget ápolnánk.) S ti fiúk? (Elmennénk mi is a háborúba.) S Laci, ha édes anyád átölelné s úgy kérne, hogy maradj itthon? (Akkor is elmennék.) S ha elesnél? (A hazámért azt sem bánám!) Látjátok! így kell szeretni a hazát! S most gondoljon mindenki a hazáért küzdő hős katonáinkra s mondjuk el értük a mindennapi iskolai imádságot.

(Egyik gyermek mondja az imát.)

Mindenható Atyánk! Most, amidőn apáink, testvéreink, rokonaink drága hazánk szabadságáért a harcmezőn küzdenek, buzgó fohással kérünk, áldd meg fegyvereinket! A küzdőknek adj erőt, kitartást, a sebesülteknek adj megnyugvást és gyógyulást, a hősiesen elesetteknek pedig adj örök nyugalmat! Amen!

A háború és a kisedóvoda.

Írta: *Végh József*, óvónőképző-intézeti tanár.

A belépő közönség tájékoztatás céljából a következő, nyomtatásban megjelent tájékoztatót kapta kezeihez:

Az előadó gyakorlatban szándékozik bemutatni, hogy a háború fogalmát mily mértékben és milyen módon lehet – a 3-6 éves kis gyermek lelkéhez és ismeretköréhez alkalmazkodva – belevinni a kisedóvodai nevelésbe. A kised-nevelés a hazaszeretet, a bizalom, az önbizalom csiráinak elültetését tartja mindenkoron szem előtt s az ilyenemű foglalkozások által is igyekszik olyan alapot teremteni a kis ember lelkében, amelyen tovább fejlesztve, felnőtt korában a hazának minden szolgálatra kész honpolgárává válják.

A foglalkozás menete:

I. A hely és környezettel való megismerkedés. (A foglalkozás a paedagogiai könyvtár nagy olvasótermében történt.)

II. Érdeklődés felkeltése és fokozása.

III. Előkészítés.

IV. A foglalkozás tárgya. Hangulatkeltés. Közös cselekvések végeztetése.

V. Összefoglalás. Befejezés.

Foglalkozás: A kis gyermekeket a terembe vezetik.

Köszönjétek szépen! Na gyerekek, nézzetek körül. Úgy-e szép nagy terem, látjátok milyen sok könyv van itt! Itt szoktak olvasni a bácsik és a nénik. Álljatok csak fel, nézzétek milyen sok bácsi és néni van itt, de most nem olvasni jöttek ám ide, hanem azért jöttek, hogy megismerjenek benneteket, hogy lássák, milyen okos gyerekek vagytok, hogy tudtok figyelni és milyen szépen tudtok felelni. Azért hát figyeljétek szépen és okosan feleljetek, ha a tanár bácsi kérdez benneteket, hogy mindenki azt mondhassa, ejnye, ezek csakugyan derék, jó kis gyermekek. Fogtok úgy-e figyelni? (Igen.) Na figyeljétek! Mutatok nektek valamit! Ki találja ki, mit fogok mutatni? (A gyermekek találgatják.) Nem találtátok ki, no nézzetek ide... Mi ez, ki tudja? (Csákó.) Hát ez mi? (Kard.) És ez? (Puska.) Mit csinálunk a puskával? (Lövünk.) Jól van, gyerekek! Hát meg tudnátok-e mondani, hogy hívjuk azokat a bácsikat, akiknek ilyen csákójuk, puskájuk, kardjuk van? (Katonabácsiknak.) Hát az igazi katoná-

bácsiknak is éppen ilyen kis puskájuk, kis csákójuk van? (Nem, nagy.) Igen, hát ez csak milyen csákó, puska? (Játékcsök, játékpuska.) Láttatok-e ti már igazi katonabácsikat? (Igen.) Eddig még nagyon jól feleltetek, megdicsérlek benneteket, de most, de most figyeljete, mert most nagyon nehezre kérdezek, meglátom, tudtok-e rá felelni? Tudjátok-e gyerekek, hogy hova mennek most a katonák? (A csatába, a háborúba.) Igen, a csatába mennek! Látjátok, az ellenség megtámadta hazánkat. Az ellenség el akar venni tőlünk mindent; ha idejönnének, elvonnék ezeket a játékokat is, elvonnék itt ezt a sok könyvet is, mindent elvonnék, lerombolnák ezt a nagy házat, de azok a derék, jó katonák nem engedik ám, fogják a puskájukat, kardjukat és vissza kergetik az ellenséget. Szalad is ám az ellenség, ha meglátja a mi derék katonáinkat. De szeretjük is a mi jó katonáinkat, én is nagyon szeretem őket, itt ez a sok néni, bácsi mindenki szereti őket. Hát ti szeretitek e? (Igen.) Szeresétek is, derék emberek azok, megvédik ezt a mi drága hazánkat, ezt a szép Magyarországot. Tudtok ti egy szép kis verset Magyarországról, úgy kezdődik:

Azt dalolja a kis madár
 A virágos ágon,
 Legszebb ország Magyarország
 Ezen a világon.

(Elmondják.) Hát fiúk, lia ti nagyok lesztek, szeretnétek katonák lenni? (Igen.) Legyetek is derék katonák, akkor titeket is fognak majd szeretni, akkor majd ti is vitéz, bátor emberek lesztek, majd ti is védtek bennünket, elkergetitek majd ti is az ellenséget és megvédték a hazát. Erre is tudtok egy kis verset. A leányok lesznek a mamák, ők kérdeznek, ti meg feleltek. Álljatok fel. Kezdjük:

Mi leszel te, hogyha megnőssz drága fiacskám?

Beállok majd katonának,
Aranyinontés gyöngyhuszárnak
Édes jó Anyám!

Mit csinálsz majd eszemadta gyöngyhuszárocskám?

Ki magyart bánt, mind levágom,
Egy se legyen a világon
Édes jó Anyám!

Ejnye, hadd lássam csak, milyen kis katona lenne ebből a Ferikéből? Gyere csak ide. Tedd fel a csákót, kössük fel a kardot, fogd a puskát ... így ni. Látjátok, milyen szép kis katona Ferike. Gyere ide te is Attila. Fogd a trombitát, te leszel a trombitás. Károly, te pedig a dobos leszel. így álljatok ide. Feri te leszel az őr, te fogsz vigyázni, hogy jön-e az ellenség, és ha meglátod, akkor jelented, hogy jön az ellenség! Mi pedig akkor sokat fogunk löni, hogy az ellenség elszaladjon. No Feri vigyázz ... (Itt egy-

szer-kétszer elmegy az asztal előtt.) Na jelentsd «jön az ellenség». (Jön az ellenség!) Álljatok szépen fel! Ha a trombitás fog trombitálni, akkor sokat fogunk löni az ellenségre. A dobos pedig fog dobolni. Na trombitálj. (Trombitál.) Elég! Mindnyájan emeljük fel a kezünket, így, te dobolj, mi pedig löjünk,... puk... puk ... puk ... puk, sokat löjünk, puk... puk... Elég, megijedt már az ellenség, elszaladt. Derék katonák lesztek, már látom, hogy megvédték a hazát ti is, ha nagyok lesztek. Úgy-e jó lesz majd katonáknak lenni? Üljetek szépen le. Adjátok ide a puskát, kardot... (Elveszem tőlük.)

Mutatok ám nektek még valamit. Vigyázatok csak! Mi ez? (Hósapka.) Igen, ez hósapka! Kik kötötték ezt? (A nénik.) Láttátok úgy-e mindnyájan az intézetben, hogyan kötötték a nénik? Kössünk mi is egy kicsit. Úgy. Kössük csak a hósapkát. Elég. Látjátok ezt a hósapkát felhúzzák a katonák a fejükre, hogy a hidegben meg ne fázzék a fülük. Gyere csak ki Gyuri. Felhúzzuk a te fejedre. így. Fázik most a füled? (Nem.) A katonáknak sem fázik ott kint a hidegben sem. Nézzetek ide, ez meg karmelegítő, felhúzzák a katonák így ni, most meg a karjuk sem fázik. Hát ezt kik kötik? Ezt is a nagy nénik kötik. Kössünk most karmelegítőt... kössünk, kössünk jó meleget, hogy ne fázzék a katonák keze. Jól van. Elég.

Lássátok, kis lányok, ha a fiúk megnőnek,

majd katonák lesznek, ti meg majd ha nagyok lesztek, akkor fogtok kötni hósapkát, meg karmelegítőt. Úgy-e fogtok majd kötni? (Igen.)

Igen ám, de a katonák megéheznek a csatában, akkor a nénik főznek nekik jó ebédet. Úgy-e ha megnőttök, ti is fogtok majd főzni? (Igen.) Jönnek már az éhes katonák, főzzük gyorsan az ebédet. Mondjátok a tanár bácsi után (Kavarom a kását, sütöm a pogácsát, kavarom a kását.. .) Elég, jól van! Megfőztük a kását... Én már azt is láttam, gyerekek, hogy ilyen kis lányok körbe ülnek, épp úgy, mint ti és tollat fosztanak a nagyobbakkal együtt, hogy ha kifáradnak a katonák, akkor jó puha ágyban fekhessenek. Hoztam tollat is, megmutatom, hogy kell tollat fosztani, így ni. Na fosszunk mindnyájan. Fogjátok meg szépen fent a tollat, húzzátok le, így ni... ss... ss... ss... ss... Elég.

Na fiúk, ha ti megnőttök, úgy-e katonák lesztek, elmegyünk a csatába, nem engedjük bántani hazánkat, ti pedig, kis lányok, ha nagyok lesztek, fogtok kötni hósapkát, karmelegítőt, fogtok főzni jó ebédet a katonáknak, jó puha ágyat csináltok a fáradt katonáknak, úgy-e? ti meg így segítitek védeni ezt a hazát! Úgy-e megteszitek? (Igen.) Azt mondtuk az előbb, hogy szeretjük a katonákat. Akiket szeretünk, azokért minden nap imádkozunk. Imádkozzunk most is a katonákért. Álljatok fel, tegyétek össze a kezeiteket, mondjuk:

Mennyei jó Atyánk, őriző pásztorunk,
 Összetett kezekkel hozzád fohászkodunk t
 Óh áldd meg erővel a küzdő katonákat,
 Szent kezeddel véd meg szép magyar
 hazánkat!
 Ámen.

Na jó gyerekek voltatok, megdicsérlek benne-
 teket, a nénik, bácsik is megdicsérnek. Most pe-
 dig nézzétek, majd ha kimentek, a néni kiosztja
 köztetek ezt a jó csokoládé puskagolyót, úgy-e,
 jó lesz?

Álljatok fel szépen és köszönjétek a néniknek
 meg bácsiknak. (Köszönnek és kivezetik őket.)

A foglalkozás után a következő szavakat in-
 tézte a közönséghez az előadó:

Mélyen Tisztelt Közönség!

Hogy az imént hallott foglalkozásomnak mi
 volt a célja, azt nem ismétlem, hisz' nyomtatás-
 ban már ezt eleve elméltóztattak olvasni. De a
 foglalkozás menetéhez szeretnék még egy pár
 szót fűzni, ehhez kérem nagybecsű figyelmüket
 néhány percre.

Hogy a kis gyermekeket felszólítani foglalko-
 zásom előtt a környezet megismerésére, illetőleg
 szemlélésére, ezt azért tettem, mert a gyermekek
 teljesen új, eddig soha nem látott környezetbe
 jutottak, s ezek az új ingerek hosszú ideig zavar-
 ták volna, szétszórták volna figyelmüket, ha az
 újság ingerét ki nem elégítem előre. A mélyen
 tisztelt közönségnek pedig olyképp való bemuta-

tása, mint ahogy az történt, arra való volt, hogy ezzel is igyekeztem önérzetükre hatni, hogy figyelmüket annál inkább rögzítsék, illetőleg felém fordítsák.

Az érdeklődés felkeltése és fokozása céljából szoktuk a gyermekekkel találgatni a szemléltető tárgyainkat. Minthogy itt nem bocsátottam előre semmiféle kis történetet vagy mesét, amelyből következethettek volna a bemutatandó tárgyra, természetesen nem is találhatták ki. De a kis fejtörésnek van valami haszna, mert a gyermek felidéz egy-két képzetet emlékébe.

A katonai felszerelések természetesen kapcsolódnak a katona képzetével s azt már, hogy most a háborúba mennek a katonák, előzőleg is tudták, így nagyon könnyű volt átmennem a tárgyra. Legnehezebbnek tartom az ilyenemű foglalkozásoknál az «*ellenség*» fogalmának tartalmát adni. Ezt olyanféle körülírással próbáljuk meg, mint aminőt méltóztattak hallani. Még egy nehéz, illetőleg a gyermekeknél kis terjedelmű és tartalmú fogalom fordul elő, a «*haza*» fogalma. Ennek a fogalomnak a tartalmát a kisdedeknél az otthon képezi, nagyobb, értelmesebb gyermeknél talán a falu, ahol lakik. Természetes, hogy ilyen helyeken ezeknek a veszélyeztetését fogjuk előtérbe helyezni s éreztetni a gyermekekkel, hogy ezeket meg kell védelmeznünk.

Ennek a célnak állt szolgálatában a katonák iránt érzett szeretetnek a felkeltése, vágyuknak

felébresztése, hogy ők is katonák akarnak lenni; a haza védelmezésének kiéreztetésére való az a kis játék is, amellyel elűztük az ellenséget. Ez a játék és a többi mozgás is természetesen még a felgyülemlett életerő levezetésére is alkalmas. Hogy még reálisabbá tegyem a haza védelmét s megfelelő hely és eszközök is rendelkezésemre állanak, akkor kialakítatok a gyermekekkel egy házat, itt lakunk, ezt akarja lerombolni az ellenség, de mi nem engedjük *én* elkergetjük őket. Összekapcsolhatom még különböző háborús játékkal is. Amint méltóztattak látni, egész foglalkozás alatt *éi habomból számúztunk minden vérontást, borzalmat, nem a gyűlöletet akartam lelkükbe csepegtetni az ellenség ellen, hanem, inkább azt, hogy ne hagyj elpusztítani, ami neked drága.*

A háborúban a nő szerepének kiéreztetése alkalmával két olyan szemléltetési eszközt használtam, amelyet más kisdedednél részletesebben kell megismertetni. A hósapka és az érmelegítő, amelyet én a gyermekhez mérve karmelegítőnek neveztem. Ezeknél könnyen átsiklottam rajta, mert ők már fél éve látják a készítés módját is, amennyiben a növendékek velük élván, előttük is készítik. Kihagytam a nő egyik fontos szerepét, a sebesültek ápolását, mert ez már szoros kapcsolatban van a háború borzalmaival, *amit pedig az óvodából számúznunk kell.*

Eljárásomhoz hasonlóan kell és jár is el min-

den óvónő, midőn lerakja azt az alapot, amelyet tovább épít a magasabb fokú nevelés. Eljárásunknak, merem mondani, hogy lesz is eredménye, mert az itt volt gyermekek szemének csillogása is elárulja, hogy bennük van már a hazaszeretet csírája, bennük van már az az önbizalom és bátorság, amely a világ első katonájává teszi a magyar embert. Ha ezeket a csírákat tovább fejlesztjük helyes nevelési eljárásokkal, akkor ezekből a kisdedeinkből is olyan honpolgárok válnak, akik, ha – ne adja a jó Isten – de ha ilyen körülmények közé jutnak, mint mi, mindenben szolgálatra kész fiai lesznek édes hazánknak, akiknek akár ott a csaták véres mezején, akár itthon végzik hazafias munkájukat – ugyanazon erős, szent és megdönthetetlen bizalom fog élni a szívükben, mint ami él a mi lelkünkben: Győzni fogunk, mert győznünk kell! . . .